

BIULETYN UNIEJOWSKI

TOM 14 (2025)

COPE

Member since 2021
JM15098

BIULETYN UNIEJOWSKI

TOM 14 (2025)

| pod redakcją

**Marty Borowskiej-Stefańskiej
i Edyty Masierek**

Marta Borowska-Stefańska, Edyta Masierek – Uniwersytet Łódzki
Wydział Nauk Geograficznych,
Instytut Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej
90-142 Łódź, ul. Kopcińskiego 31

RECENZENCI

Informacja na <https://czasopisma.uni.lodz.pl/biuletynuniejowski>

REDAKTOR INICJUJĄCY

Sylvia Mosińska

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Sebastian Surendra

SKŁAD I ŁAMANIE

Agent PR

KOREKTA TECHNICZNA

Dorota Stępień

PROJEKT OKŁADKI

Sylvia Kowara

© Copyright by Authors, Łódź 2025

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2025

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.11852.25.0.C

Ark. wyd. 8,0; ark druk. 9,375

ISSN 2299-8403
e-ISSN 2449-8319

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-237 Łódź, ul. Jana Matejki 34A
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. 42 635 55 77

Spis treści

ARTYKUŁY

Leszek Kucharski, Błażej Chmielecki

Ochrona przyrody w gminie na przykładzie Uniejowa
i regionu łódzkiego

*Nature Conservation in the Communes of the Łódź Region
Based on the Example of the Uniejów Commune*

7

Marcin Gorączko, Wiktoria Kołodziej

Ocena użyteczności zdjęć panoramicznych w technologii
Google Street View do identyfikacji lokalnych form archi-
tektonicznych w gminie Uniejów

*The Usefulness of Panoramic Photographs in the 'Google
Street View' Technology for Identifying Local Architectural
Forms in the Uniejów Commune*

27

Magdalena Magiera

Centrum „Spycimierskie Boże Ciało” – od idei do realizacji

*The Spycimierz Corpus Christi Centre: From the Concept
to the Realisation*

45

Piotr Hubert Rodziewicz

Artur Dzierzbicki – żołnierz i obywatel

Artur Dzierzbicki: A Soldier and a Citizen

71

ARTYKUŁY PRZEGLĄDOWE

Jędrzej Tomasz Kałużny, Angelika Wochna

Uniejów, którego już nie ma. Przyczynek do badań nad
przemianami zabudowy miejskiej Uniejowa w XIX w.

*Uniejów That No Longer Exists: A Contribution to the Study
of Urban Development Changes in 19th-Century Uniejów*

99

Piotr Hubert Rodziewicz

Władysław Łukasz Boetticher (1844–1930) – ziemianin,
weteran powstania styczniowego, współwłaściciel i dy-
rektor „Towarzystwa Przemysłowego Leśmierz”

III

*Władysław Łukasz Boetticher (1844–1930): A Landowner,
a January Uprising Veteran, the Co-Owner and Director of
the Leśmierz Industrial Society*

UNIEJOWSKIE IMPRESJE

Centrum „Spycimierskie Boże Ciało”

147

ARTYKUŁY

LESZEK KUCHARSKI*

BŁAŻEJ CHMIELECKI**

Ochrona przyrody w gminie na przykładzie Uniejowa i regionu łódzkiego

STRESZCZENIE | Zmiany w kompetencjach organów administracyjnych, związanych z powoływaniem niektórych form ochrony przyrody, dały wyłącznie radom gmin możliwość ustanawiania oraz likwidacji czterech indywidualnych form ochrony przyrody. Na podstawie dostępnych danych porównano efektywność działania gmin regionu łódzkiego w zakresie powoływania indywidualnych form ochrony przyrody, ze szczególnym uwzględnieniem gminy Uniejów, przed zmianami kompetencji organów administracyjnych (do 2009 r.) i po ich ustanowieniu, tj. od 2010 r. Na obszarze gminy utworzono dotychczas 24 obiekty chronione na podstawie ustawy o ochronie przyrody, w tym 19 indywidualnych form ochrony przyrody. Obszary chronione pokrywają 49,5% powierzchni gminy. Po 2010 r. w gminie Uniejów ustanowiono cztery pomniki przyrody. W pracy zaproponowano utworzenie trzech nowych indywidualnych form ochrony przyrody oraz rezerwatu przyrody.

SŁOWA KLUCZOWE | formy ochrony przyrody, gmina Uniejów, województwo łódzkie

* Leszek Kucharski, dr hab., prof. UŁ, Uniwersytet Łódzki, Wydział Biologii i Ochrony Środowiska, Katedra Biogeografii, Paleoekologii i Ochrony Przyrody, ul. S. Banacha 1/3, 90-237 Łódź, obecnie emeryt, <https://orcid.org/0000-0002-0275-4047>; e-mail: leszek.kucharski@biol.uni.lodz.pl

** Błażej Chmielecki, dr, absolwent kierunku ochrona środowiska i Studium Doktoranckiego Wydziału Biologii i Ochrony Środowiska Uniwersytetu Łódzkiego, ul. S. Banacha 1/3, 90-237 Łódź, lekarz rodzinny pracujący w NZOZ Salus w Uniejowie, ul. Orzechowa 2; e-mail: rower_blazeja@o2.pl

Received: 24.04.2025. Accepted: 31.05.2025. Published: 30.11.2025.

© by the author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Funding information: Not applicable. **Conflicts of interests:** None. **Ethical considerations:** The Authors assure of no violations of publication ethics and take full responsibility for the content of the publication.

Nature Conservation in the Communes of the Łódź Region Based on the Example of the Uniejów Commune

SUMMARY | Competency changes of the administrative bodies involved in establishing certain types of nature conservation objects have provided the communes solely with legislative powers relating to the establishment and invalidation of the four individual forms of nature conservation. Based on the existing data, we assessed and compared the effectiveness of the communes in establishing the respective forms of nature conservation before and after the legislative changes (up to 2009 and after 2010). Till now, 24 protected objects have been established under the Nature Conservation Act within the jurisdiction of the Uniejów commune, including 19 objects representing individual forms of nature conservation. Areas under protection now cover 49.5% of the commune. After 2010, four new nature monuments have been established. In this article, three new sites are proposed as individual forms of nature conservation and nature reserve.

KEYWORDS | nature conservation, Uniejów commune, Łódź province

Wstęp

W polskim systemie prawnym ochrona przyrody jest regulowana przez Ustawę o ochronie przyrody z 2004 r.¹ Zawarty w niej rejestr prawnych form ochrony przyrody, w art. 6 ust. 1, podaje 10 zróżnicowanych – co do sposobu ustanawiania i zakazów z nimi związanych – statusów, jakie mogą zostać przyznane obiektom wartościowym pod względem przyrodniczym. Kolejność wymienionych w art. 6 ust. 1 form ochrony przyrody oparta jest na hierarchii ich ważności. Pierwsze pięć miejsc w wykazie zajmują formy obszarowe (pkt 1–5): park narodowy, rezerwat przyrody, park krajobrazowy, obszar chronionego krajobrazu i obszar Natura 2000. Są one tworzone w drodze rozporządzeń Rady Ministrów (pkt 1), ministra środowiska (pkt 5), zarządzeń regionalnego dyrektora ochrony środowiska (pkt 2) albo uchwały sejmiku wojewódzkiego (pkt 3–4). Indywidualne formy ochrony przyrody (pomnik

¹ Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, Dz.U. z 2004 r. Nr 92, poz. 880.

przyrody, stanowisko dokumentacyjne, zespół przyrodniczo-krajobrazowy i użytek ekologiczny) znajdują się w kompetencji samorządu gminnego. Listę form zamyka ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów². Ustawa z dnia 23 stycznia 2009 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze zmianami w organizacji i podziale zadań administracji publicznej w województwie wprowadziła zmiany w kompetencjach organów administracyjnych, związanych z powoływaniem niektórych form ochrony przyrody³. Zawarty w niej art. 21 pkt 4 zmienia zapisy ustawy o ochronie przyrody z 2004 r. (art. 44 ust. 1–3), które dają możliwość ustanawiania oraz likwidacji: pomników przyrody, stanowisk dokumentacyjnych, użytków ekologicznych i zespołów przyrodniczo-krajobrazowych wyłącznie uchwałą rady gminy.

Celem niniejszej pracy jest charakterystyka porównawcza form ochrony przyrody na terenie gminy Uniejów, ze szczególnym uwzględnieniem form o charakterze indywidualnym, a także ocena systemu obszarów chronionych gminy na tle podobnych jednostek terytorialnych w województwie łódzkim. Przedstawiono ocenę aktywności władz gminy w ustanawianiu nowych obiektów chronionych oraz podano propozycje powołania nowych indywidualnych form ochrony przyrody.

Charakterystyka terenu badań

Gmina Uniejów leży w południowej, rozszerzonej części Kotliny Kolskiej, której dominującą formą rzeźby terenowej jest dolina Warty⁴. Charakteryzowany teren obejmuje powierzchnię 129 km². Jest to obszar rolniczy, a użytki rolne stanowią ponad 83% jego powierzchni. Rolnictwo w gminie Uniejów jest rozdrobnione; średnia wielkość gospodarstwa wynosi tu ok. 3,5 ha. Obszar gminy charakteryzuje także niska lesistość, która wynosi tylko 10,6%. Dominują lasy sosnowe, ale w dolinie Warty spotyka się niewielkie powierzchnie łągów⁵.

2 E. Symonides, *Ochrona przyrody*, Warszawa 2007.

3 Ustawa z dnia 23 stycznia 2009 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze zmianami w organizacji i podziale zadań administracji publicznej w województwie, Dz.U. z 2009 r. Nr 92, poz. 753.

4 J. Kondracki, *Geografia regionalna Polski*, Warszawa 2002.

5 *Strategia Rozwoju Gminy Uniejów na lata 2023–2030 (projekt 14.04.2023 r.)*, https://uniejow.pl/wp-content/uploads/2023/04/Strat_Uniejow_v_14_04_23.pdf [dostęp: 10.02.2025].

W 2012 r. Uniejów otrzymał status uzdrowiska. Strefą uzdrowiskową w gminie objęto 3 207 ha, czyli 25% jej powierzchni. Obejmuje ona miasto Uniejów oraz sołectwa: Spycimierz, Spycimierz Kolonia, Zieleń i Człopy⁶.

Metody badań

Do analizy rozmieszczenia i zróżnicowania obszarów chronionych gminy Uniejów posłużono się danymi Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska⁷. Zostały one także wykorzystane do porównań z innymi gminami województwa łódzkiego. Informacje dotyczące powierzchni prezentowanych w pracy chronionych obszarów zaczerpnięto z aktów prawnych dotyczących tych obiektów, które opublikowano w Dziennikach Urzędowych Województwa Łódzkiego i Dziennikach Ustaw⁸. Udział obszarów chronionych w powierzchni gmin uzyskano z danych udostępnionych przez Geoportal Krajowy⁹. Dane statystyczne dotyczące analizowanych gmin i powiatów pozyskano z publikacji Głównego Urzędu Statystycznego¹⁰. Informacje dotyczące cennych przyrodniczo obszarów pochodzą z własnych badań terenowych prowadzonych w latach 2011–2024 oraz publikacji cytowanych w dalszej części pracy.

6 Tamże.

7 <https://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/> [dostęp: 19.03.2025].

8 Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 6 września 2007 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków Natura 2000, Dz.U. z 2007 r. Nr 179, poz. 1275; Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 12 stycznia 2011 r. w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków, Dz.U. z 2011 r. Nr 25, poz. 133; Rozporządzenie Ministra Klimatu i Środowiska z dnia 14 października 2021 r. w sprawie specjalnego obszaru ochrony siedlisk Pradolina Bzury-Neru (PLH100006), Dz.U. z 2021 r. poz. 2202; Rozporządzenie Nr 21 Wojewody Konińskiego z 16.12.1998 zmieniające rozporządzenie w sprawie uznania za użytki ekologiczne, Dz. Urz. Woj. Konińskiego z 17.12.1998 r. Nr 53, poz. 313; Uchwała nr LIV/448/2017 Rady Miejskiej w Uniejowie z dnia 20 października 2017 r. w sprawie zespołu przyrodniczo-krajobrazowego „Uroczysko Zieleń”, Dz. Urz. Województwa Łódzkiego z 2017 r. poz. 4538; Uchwała Nr XXVIII/153/04 Rady Miejskiej w Uniejowie z dnia 30 września 2004 r. w sprawie uznania za zespół przyrodniczo-krajobrazowy Parku we wsi Czepów, Dz. Urz. Woj. Łódzkiego z 2004 r. Nr 317, poz. 2637; Uchwała Nr XXXI/614/12 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 18 grudnia 2012 r. w sprawie Nadwarciańskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu, Dz. Urz. Województwa Łódzkiego z 2013 r. poz. 266.

9 <https://geoportal-krajowy.pl/> [dostęp: 10.02.2025].

10 <https://lodz.stat.gov.pl/> [dostęp: 10.02.2025].

Wyniki i dyskusja

Istniejące formy ochrony przyrody

W gminie Uniejów istnieją obecnie 24 obiekty przyrodnicze objęte ochroną na podstawie ustawy o ochronie przyrody. Reprezentują one pięć form ochrony przyrody (ryc. 1). Dominują formy indywidualne, czyli te, które mogą być ustanawiane w drodze uchwały rady gminy (19 obiektów). Są wśród nich: pomniki przyrody, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe i użytki ekologiczne (tab. 1). W stosunku do liczby podobnych obiektów w innych gminach województwa łódzkiego Uniejów znajduje się w grupie 32 gmin (na 177 w regionie), w których jest od 21 do 40 prawnie chronionych obiektów przyrodniczych. W siedmiu gminach regionu łódzkiego nie ma żadnego obiektu przyrodniczego prawnie chronionego (ryc. 2).

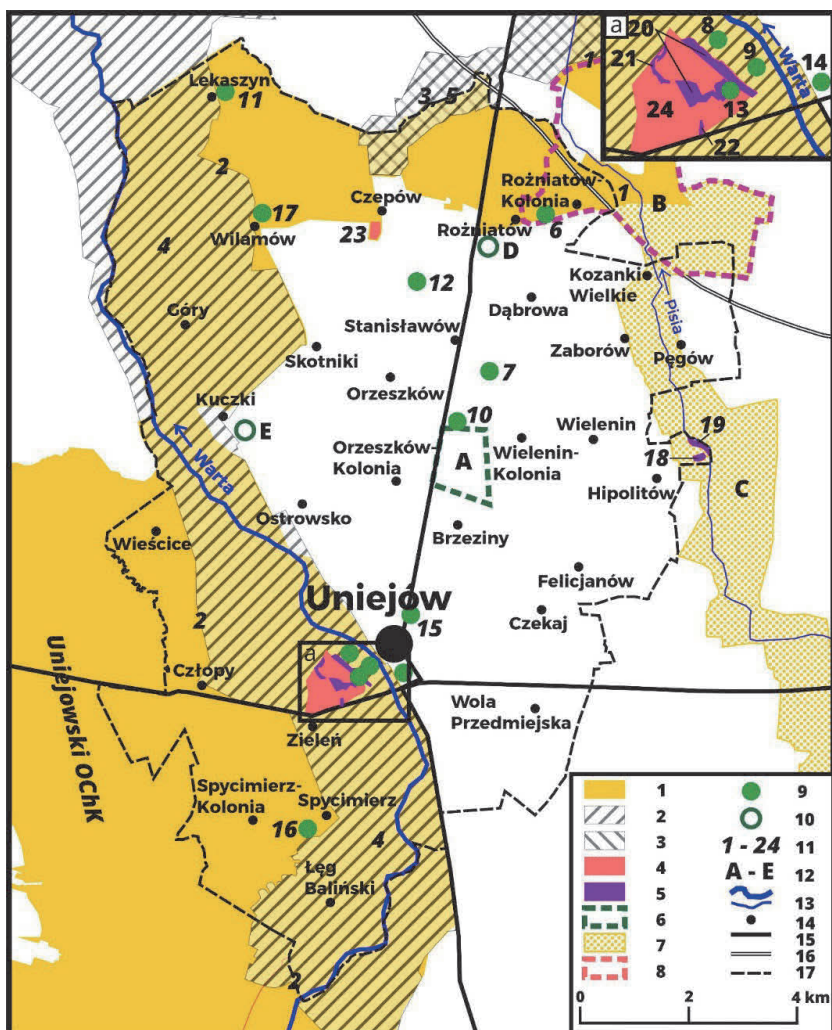
Tab. 1. Formy ochrony przyrody na terenie gminy Uniejów

Lp.	Nazwa	Rok utworzenia	Powierzchnia [ha]
1.	Obszar Chronionego Krajobrazu Pradoliny Warszawsko-Berlińskiej	1988	40,61
2.	Nadwarciański Obszar Chronionego Krajobrazu	1998	6286,97
3.	Obszar Natura 2000 Pradolina Warszawsko-Berlińska (OSO)	2004	135,1
4.	Obszar Natura 2000 Dolina Środkowej Warty (OSO)	2004	3758,8
5	Obszar Natura 2000 Pradolina Bzury-Neru (SOO)	2008	136,65
6.	pomnik przyrody – dąb szypułkowy	1978	–
7.	pomnik przyrody – dąb szypułkowy	1978	–
8.	pomnik przyrody – buk zwyczajny	1978	–
9.	pomnik przyrody – kasztanowiec pospolity	1978	–
10.	pomnik przyrody – gład narzutowy	2004	–
11.	pomnik przyrody – dąb szypułkowy	1988	–
12.	pomnik przyrody – dąb szypułkowy	1988	–
13.	pomnik przyrody – wiąz szypułkowy (Bogumił)	2020	–
14.	pomnik przyrody – wiąz szypułkowy (Klemens)	2024	–
15.	pomnik przyrody – dąb szypułkowy (ksiądz Tomasz)	2024	–

Tab. 1 (cd.)

Lp.	Nazwa	Rok utworzenia	Powierzchnia [ha]
16.	pomnik przyrody – dąb szypułkowy (Jufran)	2024	–
17.	pomnik przyrody – dąb szypułkowy (Walenty)	2024	–
18.	użytek ekologiczny – siedlisko	1999	0,41
19.	użytek ekologiczny – siedlisko	1999	2,42
20.	użytek ekologiczny – siedlisko	1999	12,15
21.	użytek ekologiczny – starorzecze	1999	1,66
22.	użytek ekologiczny – starorzecze	1999	0,31
23.	Zespół przyrodniczo-krajobrazowy zabytkowy park podworski w Czepowie Dolnym	2004	4,63
24.	Zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Uroczysko Zielen”	2004	79,43
Suma powierzchni [ha]			6389,63
Udział w powierzchni gminy			49,53%

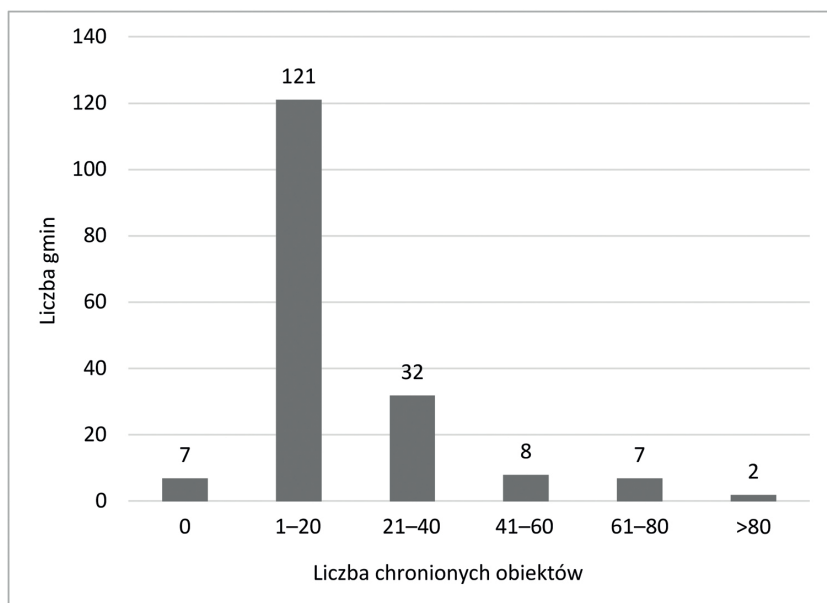
Źródło: dane ze strony Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska (GDOŚ).

Ryc. 1. Istniejące i proponowane formy ochrony przyrody na obszarze gminy Uniejów

Objaśnienia: 1 – OChK, 2 – Natura 2000 OSO, 3 – Natura 2000 SOO, 4 – ZPK, 5 – użytk ekologiczny, 6 – proponowany rezerwat, 7 – proponowany OChK, 8 – proponowany ZPK, 9 – pomnik przyrody, 10 – inne proponowane formy ochrony przyrody, 11 – istniejące obiekty chronione (oznaczenia jak w tab. 1), 12 – proponowane do objęcia ochroną obiekty (A – Rezerwat Wielenin, B – ZPK Dolina Pisi, C – OChK Dolina Pisi, D – stanowisko dokumentacyjne Kamieniołom Rożniatów, E – pomnik przyrody – Wydma Lubieżnia), 13 – rzeki, 14 – miejscowości, 15 – drogi, 16 – autostrada A2, 17 – granica gminy Uniejów
Źródło: opracowanie własne.

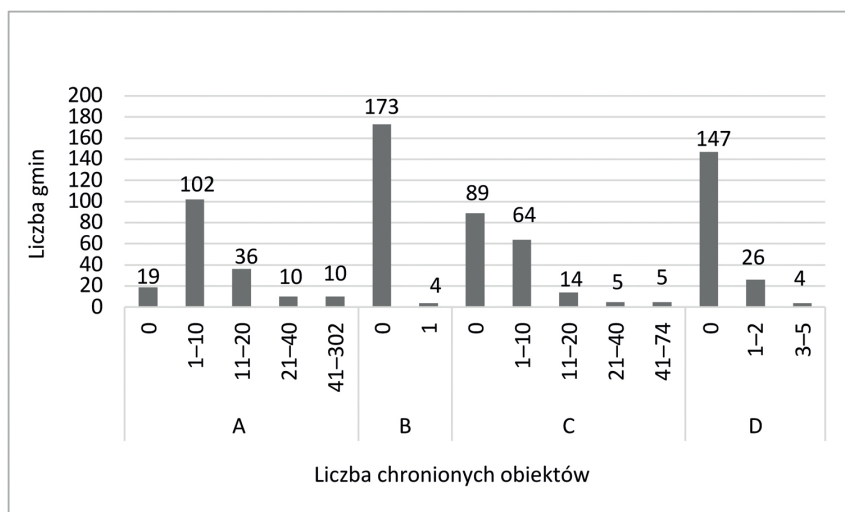
Wśród form indywidualnych w gminach województwa łódzkiego dominują pomniki przyrody. Stanowią one aż 69% wszystkich obiektów chronionych. Na tym tle Uniejów znajduje się w grupie 56 gmin województwa, w których ustanowiono ponad 10 tego typu obiektów. W 102 gminach województwa łódzkiego jest od 1 do 10 pomników przyrody, a w 19 nie ustanowiono tego typu obiektu (ryc. 3).

Ryc. 2. Liczba chronionych obiektów przyrodniczych w gminach woj. łódzkiego
Źródło: opracowanie własne.

Kolejną, dość liczną formą ochrony przyrody w województwie łódzkim są użytki ekologiczne. W regionie ustanowiono ich 877. W 64 gminach znajduje się od 1 do 10 tego typu obiektów, a w 24 gminach ich liczba mieści się w przedziale od 11 do 74 (gm. Przedbórz – 74). Z kolei w 89 gminach nie ma ani jednego tego typu obiektu (ryc. 3). Zjawisko to jest zwykle skorelowane z lesistością. Tą formą ochrony przyrody obejmowano najczęściej niewielkie mokradła i torfowiska śródleśne. Lasy Państwowe wnioskowały lub wyrażały zgodę na ich tworzenie, pozbywając się w ten sposób uciążliwych do zagospodarowania obszarów. Zjawisko to było obserwowane w różnych regionach kraju w drugiej połowie lat 90. XX w.

i na początku XXI w.¹¹ Gminy znajdujące się w powiatach o bardzo niskiej lesistości (do 10%) często nie posiadają użytków ekologicznych. Taka sytuacja ma miejsce w powiatach kutnowskim i łęczyckim. Zjawisko to rzadko dotyczy gmin o stosunkowo wysokiej lesistości, jak np. Galewice (lesistość – 44%) i Sokolniki (31%) w powiecie wieruszowskim czy Gidle (32%) w powiecie radomszczańskim.

Ryc. 3. Indywidualne formy ochrony przyrody ustanowione w gminach regionu łódzkiego

Objaśnienia: A – pomniki przyrody, B – stanowiska dokumentacyjne, C – użytki ekologiczne, D – zespoły przyrodniczo krajobrazowe

Źródło: opracowanie własne.

W charakteryzowanej gminie ustanowiono dwa niewielkie zespoły przyrodniczo-krajobrazowe pokrywające zaledwie 1,31% jej chronionej powierzchni. Dotychczas nie wyznaczono żadnego stanowiska dokumentacyjnego. Te dwie formy nie posiadają większego znaczenia w ochronie przyrody województwa łódzkiego. Dotychczas ustanowiono w regionie 38 tego typu obiektów (cztery stanowiska dokumentacyjne i 34 zespoły przyrodniczo-krajobrazowe) (ryc. 3).

¹¹ M. Kistowski, M. Kistowska, *Użytki ekologiczne jako obszary konserwatorskiej ochrony przyrody gatunków zagrożonych wyginięciem – próba krytycznego podejścia na przykładzie województwa pomorskiego*, „Przegląd Przyrodniczy” 2000, t. 11 (2/3).

Wśród form obszarowych na terenie gminy Uniejów występują fragmenty dwóch obszarów chronionego krajobrazu (OChK) i trzech obszarów Natura 2000. W ramach sieci Natura 2000 utworzono dwa obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO) i jeden specjalnego obszaru ochrony siedlisk (SOO).

Pod względem powierzchni dominują obszary chronionego krajobrazu. Zajmują one 49% terenu gminy i prawie w całości pokrywają się z wymienionymi dotychczas obszarami Natura 2000. Wyjątkiem jest fragment OSO „Dolina Środkowej Warty”, który w okolicach miejscowości Ostrowsko i Góry „wykracza” poza Nadwarciański OChK. Znacznie mniejszy areal (co wynika z natury obiektów) pokrywają użytki ekologiczne i zespoły przyrodniczo-krajobrazowe. Zajmują one zaledwie 0,78% powierzchni gminy. Zdecydowana większość obszarowych obiektów chronionych znajduje się w południowo-zachodniej i północno-zachodniej części charakteryzowanego terenu. Tylko dwa (łącznie zajmujące 2,83 ha powierzchni) użytki ekologiczne położone są we wschodniej części gminy. Natomiast obszary Natura 2000 stanowią 63,08% objętej ochroną powierzchni gminy. Interesujący jest fakt, że obiekt o nazwie Uniejowski Obszar Chronionego Krajobrazu w całości leży poza gminą Uniejów (na terenie powiatu tureckiego w województwie wielkopolskim).

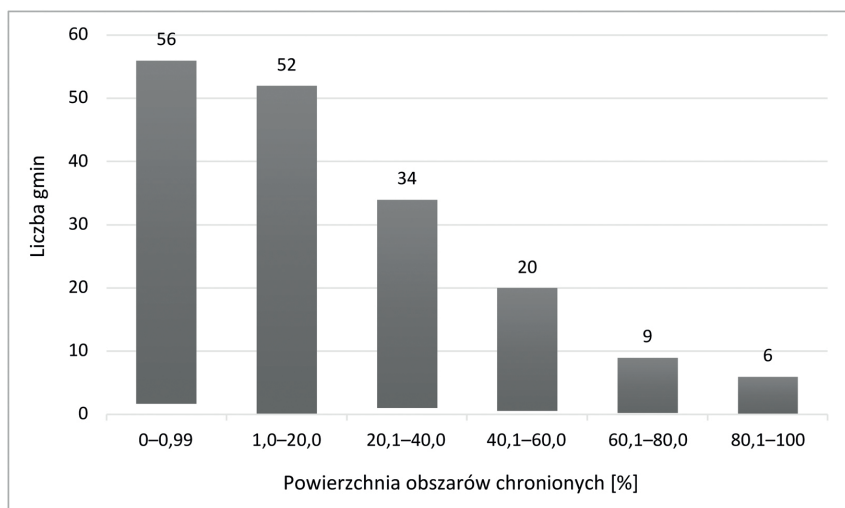
Dane z Centralnego Rejestru Form Ochrony Przyrody wskazują, że znaczna część powierzchniowych form ochrony przyrody na terenie gminy Uniejów nakłada się na siebie. Stwierdzono jednoczesne występowanie nawet czterech form ochrony przyrody na tej samej powierzchni. Tak jest w przypadku zespołu przyrodniczo-krajobrazowego Zieleń wchodzącego w skład obszaru chronionego krajobrazu (Nadwarciańskiego) oraz obszaru Natura 2000 (Dolina Środkowej Warty); na terenie zespołu utworzono użytki ekologiczne¹². Z kolei ok. 39% wszystkich terenów chronionych na terenie gminy jest objętych jednocześnie przynajmniej przez dwie formy ochrony (ryc. 1). Zjawisko nakładania się form ochrony przyrody jest obecne na obszarze całego kraju. W różnych regionach Polski notowano jednoczesne występowanie pięciu różnych form na tej samej powierzchni (0,006%), a ponad 21% wszystkich obszarów chronionych jest objętych jednocześnie dwiema formami ochrony¹³. W przypadku indywidualnych form ochrony przyrody obowiązuje

12 <https://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/> [dostęp: 19.03.2025].

13 J. Burdziej, M. Kunz, *Obszary chronione w Polsce – spojrzenie geoprzestrzenne*, [w:] *Systemy informacji geograficznej w zarządzaniu obszarami chronionymi – od teorii do praktyki*, red. M. Kunz, A. Nienartowicz, Tuchola-Toruń 2013.

jeden pakiet zakazów dla wszystkich ustanawianych przez gminę obiektów (art. 45 ust. 1)¹⁴. Dlatego też wydaje się mało zasadne jednoczesne ustanawianie kilku typów form ochrony przyrody na tym samym obszarze.

Po uwzględnieniu wspomnianego tu przypadku i innych miejsc nakładania się chronionych obiektów okazało się, że ochroną na terenie gminy Uniejów objęto 6389,63 ha, czyli 49,53% jej powierzchni¹⁵. Wynik ten lokuje Uniejów w grupie 35 gmin województwa łódzkiego, w których udział tych obszarów jest większy niż 40% ich powierzchni (ryc. 4).

Ryc. 4. Udział obszarów chronionych w powierzchniach gmin województwa łódzkiego

Źródło: opracowanie własne.

Propozycje nowych obszarów chronionych

Wyniki dotychczasowego rozpoznania wartości przyrodniczych gminy Uniejów wskazują, że nadal istnieją na jej obszarze obiekty o dużej wartości przyrodniczej, które należy objąć ochroną prawną. Dotyczy to szczególnie wschodniej i środkowej jej części¹⁶.

¹⁴ Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody...

¹⁵ <https://geoportal-krajowy.pl/> [dostęp: 10.02.2025].

¹⁶ H. Andrzejewski, *Stanowisko kosańca syberyjskiego *Iris sibirica* w Polsce środkowej*, „Chrońmy Przyrodę Ojczyzn” 1985, t. 41(3), s. 63–67; D. Lewandowska, *Nowe stanowiska roślin chronionych na terenie Nadleśnictwa Turek (Zachodnia Wielkopolska)*, „Przegląd Przyrodniczy” 2000, t. 9(1), s. 3–13; P. Witosławski, A. Michalak-Bim, *Rzadkie i zagrożone gatunki roślin naczyniowych uroczyska Wielenin k. Uniejowa*, „Przyroda

Do takich obiektów z pewnością należy Uroczysko Wielenin. Charakteryzowany kompleks leśny należy do cenniejszych obszarów w ubogiej w lasy gminie Uniejów. Jego florę tworzy ok. 240 gatunków roślin naczyniowych, w tym podlegające ochronie prawnej (m.in. goździk pyszny – *Dianthus superbus*, gnieźnik leśny – *Neottia nidus-avis*, kosaciec syberyjski – *Iris sibirica*, listera jajowata – *Listera ovata* i mieczyk dachówkowaty – *Gladiolus imbricatus*). W roślinności charakteryzowanego uroczyska dominują grądy, które leżą w strefie przejścia między grądem środkowoeuropejskim (*Galio silvatici-Carpinetum*) i grądem subkontynentalnym (*Tilio-Carpinetum*). Mniejsze powierzchnie zajmują fragmenty świetlistej dąbrowy (*Potentillo albae-Quercetum*) i boru mieszanego (*Quercus roboris-Pinetum*). Z przyrodniczego punktu widzenia szczególnie cenne są oddziały 266–269 Nadleśnictwa Turek o łącznej powierzchni ok. 98 ha, położone w południowej części tego kompleksu leśnego. Optymalnym rozwiązaniem byłoby objęcie ochroną tej części Uroczyska Wielenin w formie rezerwatu przyrody (ryc. 1). Pozwoliłoby to zabezpieczyć najcenniejsze składniki tutejszej flory oraz zmodyfikować gospodarkę leśną w celu odbudowania przekształconej roślinności¹⁷.

Dolina Pisi (lewobrzeżny dopływ Neru) stanowi granicę gminy Uniejów z gminami Świnice Warckie i Wartkowice. Badania terenowe prowadzone w latach 2015–2016 wykazały, że jest to interesujący przyrodniczo obiekt. Na szczególną uwagę zasługuje półnaturalna roślinność łąkowa i mokradłowa z kilkoma cennymi gatunkami roślin. Są wśród nich m.in. goździk pyszny (*Dianthus superbus*), groszek błotny (*Lathyrus palustris*), gnidosz błotny (*Pedicularis palustris*), rutewka żółta (*Thalictrum flavum*) i kukułka szerokolistna (*Dactylorhiza majalis*). Wśród zbiorowisk roślinnych na uwagę zasługują chronione prawem UE wilgotne łąki trzęślicowe (*Selino-Molinietum*) i zbiorowiska „welonowe” (*Calystegietalia sepium*)¹⁸. Wartości przyrodnicze i krajobrazowe doliny Pisi predestynują ją do objęcia ochroną w formie obszaru chronionego krajobrazu. Stanowiłby on korytarz ekologiczny o znaczeniu lokalnym, który

Polski Środkowej” 2001, t. 2(1), s. 25–28; K.M. Smętkiewicz, K.K. Smętkiewicz, *Walory przyrodnicze gminy Uniejów – formy ochrony przyrody*, „Biuletyn Uniejowski” 2012, t. 1, s. 95–119; B. Chmielecki, L. Kucharski, *Walory przyrodnicze i kulturowe doliny Pisi*, „Biuletyn Uniejowski” 2016, t. 5, s. 159–174; L. Kucharski, B. Chmielecki, *Szata roślinna łąk w dolinie Pisi*, „Biuletyn Uniejowski” 2017, t. 6, s. 131–158.

17 D. Lewandowska, *Nowe stanowiska roślin...*; P. Witosławski, A. Michalak-Bim, *Rzadkie i zagrożone gatunki roślin...*

18 B. Chmielecki, L. Kucharski, *Walory przyrodnicze i kulturowe...*; L. Kucharski, B. Chmielecki, *Szata roślinna łąk w dolinie...*

łączyłby środkową część doliny Neru z pradoliną warszawsko-berlińską¹⁹. Inną możliwością ochrony najcenniejszych fragmentów doliny Pisi może być ustanowienie na nich zespołu przyrodniczo-krajobrazowego (ryc. 1, 5).

Ryc. 5. Krajobraz doliny Pisi – proponowany obszar chronionego krajobrazu lub zespół przyrodniczo-krajobrazowy

Źródło: B. Chmielecki, 2025 r.

Charakterystycznym składnikiem wiejskiego krajobrazu gminy Uniejów są murowane budynki z białego kamienia. Powstawały one z miejscowego materiału budowlanego, co spowodowało wykształcenie się regionalnego charakteru zabudowy²⁰. Materiał ten pochodził z okolic miejscowości Rożniatów, gdzie na powierzchnię terenu wychodzą osadowe utwory krzemionki i węglańu wapnia. Obecnie materiał ten jest bardzo rzadko wykorzystywany w budownictwie. Z licznych miejsc, w których był wydobywany, zostały pojedyncze stanowiska. Te najlepiej zachowane kwalifikowałyby się do objęcia ochroną w postaci stanowiska dokumentacyjnego przyrody nieożywionej. Tą formą ochrony przyrody obejmuje się „[...] niewyodrębniające się

19 W. Jędrzejewski, S. Nowak, K. Stachura, M. Skierczyński, R.W. Mysłajek, K. Niedziałkowski, B. Jędrzejewska, J.M. Wójcik, H. Zalewska, M. Pilot, M. Górny, R.T. Kurek, R. Ślusarczyk, *Projekt korytarzy ekologicznych łączących Europejską Sieć Natura 2000 w Polsce*, Białowieża 2011.

20 M. Gorączko, A. Gorączko, *Cechy regionalne w budownictwie na terenie gminy Uniejów*, „Biuletyn Uniejowski” 2013, t. 2, s. 53–65.

na powierzchni lub możliwe do wyodrębnienia, ważne pod względem naukowym i dydaktycznym, miejsca występowania formacji geologicznych, nagromadzeń skamieniałości lub tworów mineralnych, jaskinie lub schroniska podskalne wraz z namuliskami oraz fragmenty eksploatowanych lub nieczynnych wyrobisk powierzchniowych i podziemnych²¹.

Wydmy śródlądowe to kolejny ważny składnik przyrody nieożywionej w krajobrazie gminy Uniejów. Do szczególnie interesujących należy ciąg wydym położonych w dolinie Warty od miejscowości Ostrowsko po Lekszyn. Do najwyższych (do 10 m) należy łuk wydmy o długości 2,5 km w rejonie wsi Kuczki²². Wydma zbudowana z piasków rzecznych, zwana „Lubieżnią”, zajmująca powierzchnię ok. 28 ha, porośnięta jest sosną. Obiekt ten proponowany jest do objęcia ochroną w formie pomnika przyrody²³. Może on być także chroniony jako użytek ekologiczny: „Użytkami ekologicznymi są zasługujące na ochronę pozostałości ekosystemów, mających znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej – naturalne zbiorniki wodne, śródpolne i śródleśne oczka wodne, kępy drzew i krzewów, bagna, torfowiska, wydmy, płaty nieużytkowanej roślinności [...]”²⁴.

Jak wspomniano, Ustawa z dnia 23 stycznia 2009 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze zmianami w organizacji i podziale zadań administracji publicznej w województwie²⁵ dała wyłącznie radom gmin (od połowy 2009 r.) prawo ustanawiania i likwidacji pomników przyrody, stanowisk dokumentacyjnych, użytków ekologicznych i zespołów przyrodniczo-krajobrazowych. Projekty uchwał w sprawie powołania indywidualnych form ochrony przyrody wymagają uzgodnienia z właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska. Analiza danych Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska²⁶ wykazała, że stosunkowo nieliczne z nich wykorzystały otrzymaną możliwość ustanawiania nowych obiektów chronionych.

21 Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody...

22 E. Koboжек, *Wydmy śródlądowe na rolniczym obszarze gminy Uniejów*, „Biuletyn Uniejowski” 2024, t. 13, s. 7–32.

23 K.M. Smętkiewicz, K.K. Smętkiewicz, *Walory przyrodnicze gminy Uniejów...*

24 Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody...

25 Ustawa z dnia 23 stycznia 2009 r. o zmianie niektórych ustaw...

26 <https://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/> [dostęp: 19.03.2025].

Tab. 2. Liczby obiektów reprezentujących indywidualne formy ochrony przyrody w województwie łódzkim utworzone w latach 2000–2009, 2010–2024 i aktualna liczba obiektów (wg CRFOP)²⁷

Forma ochrony	Utworzone w latach		Aktualna liczba obiektów
	2000–2009	2010–2024	
Pomnik przyrody	204	197	2074
Stanowisko dokumentacyjne	2	0	4
Użytek ekologiczny	242	12	877
Zespół przyrodniczo-krajobrazowy	16	5	34
Razem	464	214	2965

Źródło: opracowanie własne.

W latach 2010–2024 samorządy 37 gmin ustanowiły łącznie 214 nowych obiektów chronionych na podstawie ustawy o ochronie przyrody. Połowa z nich utworzyła na swoim obszarze po jednym obiekcie (najczęściej był to pomnik przyrody), dwie ustanowiły więcej niż 10 obiektów (także pomników przyrody). Są to: m. Łódź – łącznie 92 pomniki przyrody, dziewięć użytków ekologicznych i cztery zespoły przyrodniczo-krajobrazowe – oraz gm. Inowłódz – 15 pomników. W gminie Uniejów w tym czasie objęto ochroną pięć drzew²⁸ (tab. 1, ryc. 6). Lokuje to ją powyżej średniej dla województwa. W porównaniu z pierwszą dekadą XXI w. liczba nowo powstałych chronionych obiektów przyrodniczych w drugiej dekadzie była o połowę mniejsza (tab. 2). Po części może to wynikać z faktu, że te najcenniejsze obiekty już zostały objęte ochroną. We wspomnianym tu okresie obserwowano zwiększony udział tworzonych użytków ekologicznych w drodze rozporządzeń ówczesnych wojewodów. Podobnie jak w latach 90. XX w. obejmowały one tereny zabagnione w Lasach Państwowych. Dlatego były one najczęściej lokowane w gminach charakteryzujących się dużą lesistością.

²⁷ Tamże.

²⁸ Uchwała nr XXXVII/279/2020 Rady Miejskiej w Uniejowie z dnia 13 listopada 2020 r. w sprawie ustanowienia pomnika przyrody, Dz. Urz. Województwa Łódzkiego z 2020 r. poz. 6253; Uchwała nr LXXXVI/715/2024 Rady Miejskiej w Uniejowie z dnia 27 marca 2024 r. w sprawie ustanowienia pomnika przyrody, Dz. Urz. Województwa Łódzkiego z 2024 r. poz. 3260; Uchwała nr LXXXVII/725/2024 Rady Miejskiej w Uniejowie z dnia 26 kwietnia 2024 r. w sprawie ustanowienia pomnika przyrody, Dz. Urz. Województwa Łódzkiego z 2024 r. poz. 4109; Uchwała nr V/48/2024 Rady Miejskiej w Uniejowie z dnia 2 sierpnia 2024 r. w sprawie ustanowienia pomnika przyrody, Dz. Urz. Województwa Łódzkiego z 2024 r. poz. 6684; Uchwała nr V/49/2024 Rady Miejskiej w Uniejowie z dnia 2 sierpnia 2024 r. w sprawie ustanowienia pomnika przyrody, Dz. Urz. Województwa Łódzkiego z 2024 r. poz. 6683.

Ryc. 6. Ustanowiony w Uniejowie w 2024 r. pomnik przyrody Klemens – wiąz szypułkowy (*Ulmus laevis*) o obwodzie 365 cm

Źródło: B. Chmielecki, 2025.

Podsumowanie i wnioski

1. Na obszarze gminy Uniejów znajdują się 24 obiekty przyrodnicze objęte różnymi formami ochrony prawnej. Wśród nich dominują formy ustanowione w drodze uchwał rady gminy.
2. Tereny chronione pokrywają 49,5% powierzchni gminy. Są wśród nich obszary chronionego krajobrazu, obszary Natura 2000, użytki ekologiczne i zespoły przyrodniczo-krajobrazowe.
3. Zdecydowana większość obszarów chronionych położona jest w zachodniej i północno-zachodniej części gminy, czyli w dolinie Warty.
4. Niektóre formy ochrony przyrody nakładają się na siebie. Nie jest to dobra praktyka w przypadku indywidualnych form ochrony przyrody, dla których obowiązują te same ustawowe zakazy i ograniczenia.

5. Należy podjąć następujące działania, które przyczynią się do utworzenia równomiernej i racjonalnej sieci obszarów chronionych na terenie gminy:
- a) objąć we wschodniej części gminy ochroną tereny, które spełniają kryteria proponowanych form ochrony przyrody;
 - b) przeprowadzić weryfikację objętych ochroną obiektów w celu ewentualnej likwidacji ich wielokrotnego nakładania się na siebie oraz zlikwidować te, które nie spełniają obecnie kryteriów ochrony;
 - c) podjąć działania zapobiegające utracie wartości objętych ochroną obiektów cennych przyrodniczo. Wskazane jest to podczas wszelkich prac planistycznych.

Bibliografia

- Andrzejewski H., *Stanowisko kosańca syberyjskiego *Iris sibirica* w Polsce środkowej*, „Chrońmy Przyrodę Ojczyzn” 1985, t. 41(3), s. 63–67.
- Burdziej J., Kunz M., *Obszary chronione w Polsce – spojrzenie geoprzestrzenne*, [w:] *Systemy informacji geograficznej w zarządzaniu obszarami chronionymi – od teorii do praktyki*, red. M. Kunz, A. Nienartowicz, Tuchola–Toruń 2013, s. 16–25.
- Chmielecki B., Kucharski L., *Walory przyrodnicze i kulturowe doliny Pisi*, „Biuletyn Uniejowski” 2016, t. 5, s. 159–174. <https://doi.org/10.18778/2299-8403.05.11>
- Gorączko M., Gorączko A., *Cechy regionalne w budownictwie na terenie gminy Uniejów*, „Biuletyn Uniejowski” 2013, t. 2, s. 53–65. <https://doi.org/10.18778/2299-8403.02.04>
- Jędrzejewski W., Nowak S., Stachura K., Skierczyński M., Mysłajek R.W., Niedziałkowski K., Jędrzejewska B., Wójcik J.M., Zalewska H., Pilot M., Górny M., Kurek R.T., Ślusarczyk R., *Projekt korytarzy ekologicznych łączących Europejską Sieć Natura 2000 w Polsce*, Białowieża 2011, <https://korytarze.pl/mapa/mapa-korytarzy-ekologicznych-w-polsce> [dostęp: 3.03.2025].
- Kistowski M., Kistowska M., *Użytki ekologiczne jako obszary konserwatorskiej ochrony gatunków zagrożonych wyginięciem – próba krytycznego podejścia na przykładzie województwa pomorskiego*, „Przegląd Przyrodniczy” 2000, t. 11(2/3), s. 11–27.

- Kobojek E., *Wydmy śródlądowe na rolniczym obszarze gminy Uniejów*, „Biuletyn Uniejowski” 2024, t. 13, s. 7–32. <https://doi.org/10.18778/2299-8403.13.01>
- Kondracki J., *Geografia regionalna Polski*, Warszawa 2002.
- Kucharski L., Chmielecki B., *Szata roślinna łąk w dolinie Pisi*, „Biuletyn Uniejowski” 2017, t. 6, s. 131–158. <https://doi.org/10.18778/2299-8403.06.09>
- Lewandowska D., *Nowe stanowiska roślin chronionych na terenie Nadleśnictwa Turek (Zachodnia Wielkopolska)*, „Przegląd Przyrodniczy” 2000, t. 11(1), s. 3–13.
- Rozporządzenie Ministra Klimatu i Środowiska z dnia 14 października 2021 r. w sprawie specjalnego obszaru ochrony siedlisk Pradolina Bzury-Neru (PLH100006), Dz.U. z 2021 r. poz. 2202.
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 6 września 2007 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków Natura 2000, Dz.U. z 2007 r. Nr 179, poz. 1275.
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 12 stycznia 2011 r. w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków, Dz.U. z 2011 r. Nr 25, poz. 133.
- Rozporządzenie Nr 21 Wojewody Konińskiego z 16.12.1998 zmieniające rozporządzenie w sprawie uznania *za użytki ekologiczne*, Dz.Urz. Woj. Konińskiego z 17.12.1998 r. Nr 53, poz. 313.
- Smętkiewicz K.M., Smętkiewicz K.K., *Walory przyrodnicze gminy Uniejów – formy ochrony przyrody*, „Biuletyn Uniejowski” 2012, t. 1, s. 95–119. <https://doi.org/10.18778/2299-8403.01.06>
- Strategia Rozwoju Gminy Uniejów na lata 2023–2030 (projekt 14.04.2023 r.)*, https://uniejow.pl/wp-content/uploads/2023/04/Strat_Uniejow_v_14_04_23.pdf [dostęp: 10.02.2025].
- Symonides E., *Ochrona przyrody*, Warszawa 2007.
- Uchwała Nr V/48/2024 Rady Miejskiej w Uniejowie z dnia 2 sierpnia 2024 r. w sprawie ustanowienia pomnika przyrody, Dz. Urz. Woj. Łódzkiego z 2024 r., poz. 6684.
- Uchwała Nr V/49/2024 Rady Miejskiej w Uniejowie z dnia 2 sierpnia 2024 r. w sprawie ustanowienia pomnika przyrody, Dz. Urz. Woj. Łódzkiego z 2024 r., poz. 6683.
- Uchwała Nr XXVIII/153/04 Rady Miejskiej w Uniejowie z dnia 30 września 2004 r. w sprawie uznania za zespół przyrodniczo-krajobrazowy Parku we wsi Czepów, Dz. Urz. Woj. Łódzkiego z 2004 r. Nr 317, poz. 2637.

- Uchwała Nr XXXI/614/12 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 18 grudnia 2012 r. w sprawie Nadwarciańskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu, Dz. Urz. Województwa Łódzkiego z 2013 r., poz. 266.
- Uchwała Nr XXXVII/279/2020 Rady Miejskiej w Uniejowie z dnia 13 listopada 2020 r. w sprawie ustanowienia pomnika przyrody, Dz. Urz. Woj. Łódzkiego z 2020 r., poz. 6253.
- Uchwała Nr LIV/448/2017 Rady Miejskiej w Uniejowie z dnia 20 października 2017 r. w sprawie zespołu przyrodniczo-krajobrazowego „Uroczysko Zielen”, Dz. Urz. Województwa Łódzkiego z 2017 r. poz. 4538.
- Uchwała Nr LXI/1686/10 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 26 października 2010 r. w sprawie: zmiany rozporządzenia Nr 6/2009 Wojewody Łódzkiego z dnia 24 marca 2009 r. w sprawie wyznaczenia Obszaru Chronionego Krajobrazu Pradoliny Warszawsko-Berlińskiej, zmienionego rozporządzeniem Nr 18/2009 Wojewody Łódzkiego z dnia 30 lipca 2009 r., Dz. Urz. Województwa Łódzkiego z 2010 r. Nr 327, poz. 2842.
- Uchwała Nr LXXXVI/715/2024 Rady Miejskiej w Uniejowie z dnia 27 marca 2024 r. w sprawie ustanowienia pomnika przyrody, Dz. Urz. Woj. Łódzkiego z 2024 r., poz. 3260.
- Uchwała Nr LXXXVII/725/2024 Rady Miejskiej w Uniejowie z dnia 26 kwietnia 2024 r. w sprawie ustanowienia pomnika przyrody, Dz. Urz. Woj. Łódzkiego z 2024 r., poz. 4109.
- Ustawa z dnia 23 stycznia 2009 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze zmianami w organizacji i podziale zadań administracji publicznej w województwie, Dz.U. z 2009 r. Nr 92, poz. 753.
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, Dz.U. z 2004 r. Nr 92, poz. 880.
- Witosławski P., Michalak-Bim A., *Rzadkie i zagrożone gatunki roślin naczyniowych uroczyska Wielenin k. Uniejowa*, „Przyroda Polski Środkowej” 2001, t. 2(1), s. 25–28.

Źródła internetowe

<https://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/> [dostęp: 19.03.2025].

<https://geoportal-krajowy.pl/> [dostęp: 10.02.2025].

<https://lodz.stat.gov.pl/> [dostęp: 10.02.2025].

MARCIN GORĄCZKO*

WIKTORIA KOŁODZIEJ**

Ocena użyteczności zdjęć panoramicznych w technologii Google Street View do identyfikacji lokalnych form architektonicznych w gminie Uniejów

STRESZCZENIE | W artykule przedstawiono teoretyczne rozważania na temat użycia zdjęć panoramicznych w technologii Google Street View (GSV) do identyfikacji tradycyjnych budynków murowanych z naturalnego kamienia (opoki) na terenie gminy Uniejów. W dyskusji wykazano, że usługa ta może być bardzo przydatnym i przyjaznym narzędziem do wstępnego rozpoznania podstawowych właściwości budynków, jak też do kwalifikacji poszczególnych obiektów do dalszych, szczegółowych analiz, prowadzonych już bezpośrednio w terenie.

SŁOWA KLUCZOWE | Google Street View, fotointerpretacja, architektura regionalna, Uniejów

* Marcin Gorączko, dr, Politechnika Bydgoska im. J. i J. Śniadeckich, Wydział Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska, al. prof. S. Kaliskiego 7, 85-796 Bydgoszcz, <https://orcid.org/0000-0002-8866-6645>, <https://www.researchgate.net/profile/Marcin-Goraczko>; e-mail: gorgon@pbs.edu.pl

** Wiktoria Kołodziej, inż., absolwentka kierunku geodezja i kartografia na Wydziale Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska Politechniki Bydgoskiej im. J. i J. Śniadeckich; e-mail: wiktoriakolodziej03@gmail.com

Received: 24.04.2025. Accepted: 31.05.2025. Published: 30.11.2025.

© by the author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Funding information: Not applicable. **Conflicts of interests:** None. **Ethical considerations:** The Authors assure of no violations of publication ethics and take full responsibility for the content of the publication.

The Usefulness of Panoramic Photographs in the 'Google Street View' Technology for Identifying Local Architectural Forms in the Uniejów Commune

SUMMARY | The article presents theoretical considerations on the use of panoramic photographs in the 'Google Street View' (GSV) technology for the identification of traditional buildings made of natural stone in the Uniejów Commune. The discussion shows that this service can be a very useful and user-friendly tool for the initial recognition of basic properties of buildings, as well as for the qualification of individual objects for further, detailed analyses conducted directly in the field.

KEYWORDS | Google Street View, photointerpretation, regional architecture, Uniejów

Wprowadzenie

Pomysł na podjęcie tematu zrodził się podczas badań eksperckich¹ wykonywanych na zlecenie Biura Planowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego w Łodzi², będących jednym z etapów prac nad sporządzeniem audytu krajobrazowego dla województwa łódzkiego³. Audyt krajobrazowy to opracowanie przeprowadzane na terenie województw w celu zidentyfikowania, scharakteryzowania, udoskonalenia i zademonstrowania metod kształtowania i ochrony krajobrazu (w tym kulturowego). Zgodnie z art. 38a ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym⁴ audyt krajobrazowy identyfikuje krajobrazy występujące na całym obszarze województwa, określa ich cechy charakterystyczne oraz dokonuje ich wieloaspektowej waloryzacji. W ramach audytu identyfikowane są tzw. krajobrazy priorytetowe, czyli obszary o szczególnej wartości dla społeczeństwa

1 M. Gorączko, A. Gorączko, *Katalog Lokalnych Form Architektonicznych dla wybranych krajobrazów w powiecie poddębickim*, Sobótka–Łódź 2022.

2 Obecna nazwa instytucji to Biuro Planowania Regionalnego Województwa Łódzkiego w Łodzi.

3 <https://bprwl.lodzkie.pl/akwl/> [dostęp: 1.04.2025].

4 Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Dz.U. z 2003 r. Nr 80, poz. 717.

ze względu na walory krajobrazowe przyrodnicze, kulturowe, historyczne, architektoniczne, miejskie, wiejskie lub estetyczne. Integralną część audytu krajobrazowego stanowią wyniki identyfikacji lokalnych form architektonicznych⁵, wpływających na charakter, estetykę, funkcjonalność oraz wartość kulturową krajobrazu. Wynika to z faktu, że takie cechy obiektów architektonicznych, jak styl, materiały budowlane, kształt czy ich umiejscowienie w przestrzeni, mogą odzwierciedlać lokalne tradycje, historię i relacje z otoczeniem przyrodniczym i kulturowym. Lokalne formy architektoniczne można oceniać pod kątem ich harmonii z krajobrazem i atrakcyjności wizualnej. Często mają one głębokie znaczenie kulturowe i historyczne dla lokalnej społeczności, pełniąc ważną funkcję w kształtowaniu jego tożsamości oraz ochronie miejscowego dziedzictwa kulturowego i historycznego.

Od strony metodologicznej inwentaryzacja lokalnych form architektonicznych ma wiele cech wspólnych z procedurami stosowanymi przy inwentaryzacji budowlanej obiektów zabytkowych czy w badaniach historyczno-architektonicznych, których celem jest zidentyfikowanie oraz zweryfikowanie wszelkich wartości materialnych i niematerialnych zawartych w substancji rozpoznawanego obiektu. Działania te, w dużej mierze oparte na obserwacjach i pomiarach z natury, poprzedzane są jednak szeroko zakrojonymi badaniami kameralnymi, uwzględniającymi wielodziedzinową kwerendę archiwalną, przegląd źródeł pisanych, kartograficznych, ewidencyjnych i innych. Jak dotąd przetestowano już wiele możliwości zastosowań technologii Google Street View w analizach przestrzennych⁶. Zbadanie jej użyteczności, przynajmniej na etapie prospekcji, do kwalifikacji obiektów budowlanych o zadanych cechach architektonicznych do szczegółowych badań *in situ* wydaje się więc w pełni uzasadnione.

Powiat poddębicki, a zwłaszcza gmina Uniejów, jest dogodnym obszarem do podjęcia takich rozważań. Wiąże się to przede wszystkim z faktem, że mamy tu do czynienia z istnieniem autentycznego i jednocześnie dobrze już udokumentowanego regionalizmu w budownictwie wiejskim i małomiasteczkowym, którego specyfika jest związana z wykorzystaniem miejscowego

5 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 stycznia 2019 r. w sprawie sporządzania audytów krajobrazowych, Dz.U. z 2019 r., poz. 394.

6 F. Biljecki, K. Ito, *Street view imagery in urban analytics and GIS: A review*, „Landscape and Urban Planning” 2021, t. 215, 104217.

kamienia budowlanego (opoki) z lokalnych kamieniołomów⁷. Pomimo wieloletniego oddziaływania szeregu niekorzystnych procesów społeczno-ekonomicznych i technologicznych tradycyjna zabudowa murowana z naturalnego kamienia nadal pozostaje charakterystycznym elementem tutejszego krajobrazu kulturowego.

Charakterystyka technologii Google Street View w zarysie

Istotą usługi Google Street View jest dostarczenie jej użytkownikom obrazów fotograficznych rzeczywistych krajobrazów i obiektów, które poprzez imitowanie ludzkiej percepcji pozwalają na wirtualną eksplorację przestrzeni. Efekt ten jest uzyskiwany dzięki zastosowaniu kamer sferycznych rejestrujących w dowolnym punkcie pełną (360°) panoramę otoczenia. Tworzenie panoramy zdjęciowej odbywa się poprzez łączenie ze sobą pojedynczych obrazów wykonywanych w kilkumetrowych interwałach wzdłuż trasy zdjęciowej. Zdjęcia powstają w ten sposób, aby nakładały się one na siebie w zakresie od 15 do 30%, niwelując zniekształcenia obiektywu oraz zapewniając odpowiednią liczbę wspólnych punktów warunkujących możliwość ich późniejszego dopasowania do siebie. Proces ten odbywa się w sposób zautomatyzowany poprzez zastosowanie odpowiedniego oprogramowania komputerowego. Poprzez łączenie ze sobą częściowo nakładających się pojedynczych zdjęć uzyskiwany jest jednolity obraz sfery. Fotografie najczęściej wykonywane są aparatem umieszczonym na dachu samochodu, stąd też generalnie trasy zdjęciowe odwzorowują przebieg dróg przystosowanych do ruchu kołowego. Synchronizację zdjęć ułatwia precyzyjne określenie położenia geograficznego kamery. Rejestracja obrazu odbywa się wzdłuż tras zgodnie z założonym wcześniej i podanym do publicznej wiadomości harmonogramem. Przy planowaniu trasy bierze się przede wszystkim pod uwagę liczbę użytkowników potencjalnie nią zainteresowanych. Są to więc drogi przebiegające przez tereny

7 M. Gorączko, A. Gorączko, *Cechy regionalne w budownictwie na terenie gminy Uniejów*, „Biuletyn Uniejowski” 2013, nr 2, s. 51–65; M. Gorączko, A. Gorączko, *Potencjalne znaczenie tradycyjnego budownictwa wiejskiego w rozwoju gminy Uniejów*, „Studia Komitetu Zagospodarowania Przestrzennego Kraju PAN” 2016, t. CLXVII, s. 156–171; M. Gorączko, A. Gorączko, *Disappearance of the Limestone Architectural Heritage in Central Poland – Trends and Challenges*, „IOP Conference Series-Materials Science and Engineering” 2019, t. 471, s. 1–8; M. Gorączko, A. Gorączko, *Renowacja i konserwacja tradycyjnych budynków z lokalnego kamienia wapiennego*, „Materiały Budowlane” 2022, t. 603, nr 11, s. 74–76.

zamieszkane, drogi prowadzące do miejsc atrakcyjnych turystycznie, krajo-
brazowo, centra handlowe itd. Z tego też względu wiele tras jest systematycz-
nie aktualizowanych, przy zachowaniu dostępu do zobrazowań archiwalnych.
Dla innych rejonów użytkownicy dysponują zestawem zdjęć tylko z jednego
przejazdu. Usługa GSV jest zintegrowana z Google Earth i Google Maps, ale
również z wieloma innymi portalami mapowymi. W Polsce pojawiła się ona
w 2012 r., pięć lat po światowej inauguracji. W 2020 r. usługa GSV została
zaimplementowana do serwisu geoportal.gov.pl⁸.

Newralgicznymi kwestiami w rozwoju GSV jako bazy danych pozostają:
konieczność zapewnienia bezpieczeństwa danych osobowych, prawo do pry-
watności oraz utajnienie obiektów o znaczeniu strategicznym. W różnych kra-
jach zagadnienia te są różnie interpretowane, co skutkuje szerokim spektrum
ograniczeń, od stosunkowo łagodnych po restrykcyjne w postaci braku zgody
na wykonywanie tego typu zobrazowań. Polska należy do krajów, w których
wymagania stawiane Google nie odbiegają od ustalonego przez korporację
standardu, uzyskiwanego najczęściej poprzez zautomatyzowane przetwarzanie
publikowanych zdjęć. Nakazuje się zamazywanie twarzy osób i numerów
rejestracyjnych pojazdów oraz aby budynki fotografowane były maksymalnie
z wysokości trzech metrów ponad poziomem ulicy⁹. Jednocześnie każdy wła-
ściciel lub najemca budynku może zwrócić się z wnioskiem o jego zamaskowa-
nie. Warto zwrócić uwagę, że skutki tego działania są trwałe, nieodwracalne.
Rejestracja obrazu GSV mieści się w ramach wolności panoramy, prawnego
zabezpieczenia, które pozwala na fotografowanie i rozpowszechnianie zdjęć
utworów umieszczonych na stałe w przestrzeni publicznej, takich jak budynki
czy rzeźby, bez potrzeby uzyskania zgody ich twórców¹⁰.

Badania fotointerpretacyjne wzdłuż wyznaczonych tras pilotażowych – założenia i rezultaty

W celu weryfikacji założenia o przydatności technologii GSV jako me-
tody pozyskiwania miarodajnych i obiektywnych danych przestrzennych
dotyczących identyfikacji lokalnych form architektonicznych na terenie

8 <https://geoforum.pl/news/29886/geoportal-polaczony-ze-streetview> [dostęp: 1.04.2025].

9 E. Michałkiewicz, E. Milczarek, *Prawo do prywatności w dobie Internetu*, „Prawo Mediów Elektronicznych” 2015, nr 2, s. 53–64.

10 Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, Dz.U. z 1994 r. Nr 24, poz. 83.

gminy Uniejów wyznaczono cztery trasy pilotażowe¹¹, przebiegające przez miejscowości o typowych dla gminy układach rozplanowania¹²:

- trasa nr 1, o długości 3,1 km, przebiegająca przez wsie Orzeszków Kolonia (obręb ewidencyjny 0016), Wielenin Kolonia (0026), Stanisławów (0024) i Czepów (0005); wzdłuż drogi DW473, z zabudową zagrodową obustronnie położoną wzdłuż drogi wojewódzkiej, wykazującą jednak znaczne zróżnicowanie pod względem koncentracji (poszczególne gospodarstwa stanowią zarówno luźne, jak i bardziej zwarte zespoły) oraz odległości od drogi wojewódzkiej (bezpośrednio przy tej drodze lub z dojazdem w obrębie posesji);
- trasa nr 2, o długości 2,1 km, prowadząca przez wsie Skotniki (obręb ewidencyjny 0021) i Czepów (0005) drogą gminną, z luźno rozmieszczoną zabudową zagrodową typu kolonijnego;
- trasa nr 3, o długości 1,5 km, przebiegająca wzdłuż drogi gminnej w miejscowości Wielenin (obręb ewidencyjny 0025), reprezentującej typ zbliżony do obustronnej rzędówki, na ogół ze zwartą zabudową zagrodową;
- trasa nr 4, o długości 2,4 km, we wsi Wola Przedmiejska (obręb ewidencyjny 0029), prowadząca drogą gminną przecinającą drogę wojewódzką DW 469, ze zwartą zabudową zagrodową.

Łącznie wzdłuż wszystkich odcinków tras stwierdzono występowanie w sposób jednoznaczny 41 murowanych budynków wykazujących regionalną specyfikę architektoniczną, przejawiającą się przede wszystkim w zastosowaniu jako podstawowego materiału konstrukcyjnego miejscowej opoki. 15 z nich to budynki mieszkalne, natomiast pozostałą część stanowiły obiekty związane z prowadzeniem działalności rolniczej i hodowlanej, niemal wyłącznie budynki inwentarskie.

Na podstawie dokonanych w trakcie wirtualnego spaceru spostrzeżeń zaproponowano zestaw danych, które mogłyby stanowić treść sporządzonej dla każdego budynku według ustalonego wzoru karty inwentaryzacyjnej. Przedstawiono tu wykaz danych wraz z określeniem potencjalnego źródła ich uzyskania:

¹¹ W. Kołodziej, *Ocena użyteczności zdjęć sferycznych w technologii Google Street View w identyfikacji lokalnych form architektonicznych na wybranym obszarze*, praca inżynierska, Wydział Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska, Politechnika Bydgoska im. J. i J. Śniadeckich, Bydgoszcz 2024.

¹² T. Figlus, *Zróżnicowanie morfogenetyczne wsi na obszarze gminy Uniejów*, „Biuletyn Uniejowski” 2014, t. 3, s. 85–110.

- symbol obiektu (nadany zgodnie z opracowaną zbiorczą bazą obiektów),
- funkcja obiektu (na podstawie kwalifikacji w Geoportalu Krajowym¹³, dalej GK),
- data sporządzenia karty (tożsama z datą wykonania inwentaryzacji),
- identyfikator ewidencyjny działki (GK),
- przynależność administracyjna (GK),
- dane adresowe (GK),
- widok ogólny (poglądowe, reprezentatywne zdjęcia z GSV),
- szkic sytuacyjny (dla przedstawienia ogólnej sytuacji na szerszym tle wycinek z kartograficznej prezentacji Bazy Danych Obiektów Topograficznych – BDOTiok z GK, dla prezentacji bezpośredniego otoczenia obiektu wycinek ortofotomapy z GK, pod względem aktualności jak najbardziej zbliżonej do analizowanego materiału z GSV),
- odległość budynku od miejsca wykonania zdjęć (od drogi, GK),
- sposób sytuowania zabudowy (w stosunku do drogi dojazdowej, na podstawie GK i GSV),
- liczba kondygnacji (GSV),
- wymiary budynku w planie (GK),
- kształt budynku (GSV),
- liczba zarejestrowanych na zdjęciach elewacji i ich orientacja (GSV),
- określenie materiału konstrukcyjnego (na podstawie zdjęć z GSV),
- wyróżniające się elementy i detale architektoniczne (na podstawie zdjęć z GSV),
- typ dachu (GSV),
- rodzaj pokrycia dachu (GSV),
- rzeczywisty sposób użytkowania (GSV),
- ocena stopnia autentyzmu (w stosunku do tradycyjnego wzorca¹⁴, GSV),
- data wykonania zdjęć (GSV),
- warunki pogodowe (GSV),
- daty wykonania innych dostępnych w GSV zdjęć archiwalnych,
- uwagi (dotyczące np. stanu technicznego, występujących ograniczeń widoczności obiektu),

¹³ https://mapy.geoportal.gov.pl/imap/Imgp_2.html?locale=pl&gui=new&sessionID=903E597F-563F-4396-8A5E-ECCC64593D46 [dostęp: 1.04.2025].

¹⁴ M. Gorączko, A. Gorączko, *Katalog Lokalnych Form Architektonicznych...*

- dokumentacja fotograficzna (GSV, dostępne ujęcia elewacji, powiększone fragmenty zdjęć prezentujące szczegóły architektoniczne, konstrukcyjne, elementy podlegające modernizacji, degradacji i inne).

Mocne i słabe strony zdjęć panoramicznych z GSV

Dyskusję nad użytecznością zdjęć pochodzących z GSV do identyfikacji i kwalifikacji budynków wyróżniających się pod względem architektonicznym w gminie Uniejów, ze wskazaniem na walory i ograniczenia tego źródła danych, należy rozpocząć od stwierdzenia, że mówimy o jedynym istniejącym obecnie tak obszernym, systematycznie pozyskiwanym i archiwizowanym, a w dodatku ogólnodostępnym zbiorze zobrazowań fotograficznych. Co więcej, jest on prezentowany w sposób, który przekonująco imituje naszą obecność w danej lokalizacji, co znacznie ułatwia interpretację obrazu. Jednak na chwilę obecną legalne wykorzystanie tych informacji do celów badawczych jest poważnie utrudnione, a przynajmniej niejasne, ze względu na sformułowanie przez dostawcę usługi zastrzeżeń dotyczących sposobu jej wykorzystania¹⁵. Zgodnie z ich aktualnie obowiązującą treścią zabronione jest tworzenie danych z obrazów Street View, np. digitalizacja lub śledzenie informacji z obrazów, korzystanie z aplikacji do analizowania i wyodrębniania informacji z obrazów Street View, pobieranie zdjęć Street View do wykorzystania niezależnie od usług Google (nawet w postaci zrzutów ekranu lub kopii offline). Zakazy te dotyczą nie tylko projektów komercyjnych, ale również akademickich i non profit. Ponadto obrazy GSV nie mogą być drukowane, np. w książkach, przewodnikach, podręcznikach i czasopismach. Można się domyślać, że wielu badaczy korzystających w swojej pracy z usługi GSV może nie być świadomych podejmowanego w ten sposób ryzyka¹⁶. W związku z tym autorzy niniejszego artykułu stwierdzają, że ich intencją było przeprowadzenie teoretycznych rozważań, które są oparte na ich własnych doświadczeniach jako użytkowników

¹⁵ <https://about.google/brand-resource-center/products-and-services/geo-guidelines/> [dostęp: 1.04.2025].

¹⁶ M. Helbich, M. Danish, S.M. Labib, B. Ricker, *To use or not to use proprietary street view images in (health and place) research? That is the question*, „Health & Place” 2024, t. 87, 103244, <https://naukawpolsce.pl/aktualnosci/news%2C84594%2Cgoogle-natropie-inwazji-roslin.html?fbclid=IwARogBt4NXyOIdH26vUqbe5iYVrCnwc7cBkJICyTIUIUnUMXJzRT4aPVR078> [dostęp: 1.04.2025].

usługi GSV, nie zaś na przetworzonym w sposób systematyczny, a zwłaszcza zautomatyzowanym zasobie danych.

Polska zaliczana jest do krajów o pełnej dostępności usług GSV. Deklaracji tej oczywiście nie należy rozumieć dosłownie, co ujawnia się, kiedy skupimy swoją uwagę np. na obszarze o powierzchni typowej dla gminy miejsko-wiejskiej. Podobnie jak w innych tego typu rejonach kraju w początkowej fazie dążono do uwzględnienia jak największej liczby miejscowości w jak najszybszym czasie poprzez rejestrację prowadzoną wzdłuż dróg przelotowych z pominięciem bocznych, lokalnych odgałęzień. W dalszych etapach koncentrowano się na odcinkach najbardziej uczęszczanych przez użytkowników portalu (aktualizacja)¹⁷ oraz uwzględnieniu pominiętych wcześniej odcinków dróg udostępnionych dla ruchu kołowego (rozszerzenie zasięgu). W efekcie współcześnie prezentowany na portalach mapowych zasięg usługi wynika z sumarycznej długości wszystkich, mniej lub bardziej archiwalnych tras zdjęciowych i nie stanowi jednolitego zbioru pod względem aktualności. Pierwsze dostępne w GSV zdjęcia z terenu gminy Uniejów pochodzą z 2012 r. Data ta jest zbliżona do momentu rozpoczęcia systematycznych badań dotyczących regionalnej specyfiki architektonicznej w tym rejonie kraju¹⁸. Z jednej strony sytuacja zarejestrowana na tym zestawie zdjęć jest najbardziej zbliżona do pierwotnego stanu i liczebności tradycyjnej zabudowy, niedotkniętych jeszcze tak bardzo współczesnymi zmianami cywilizacyjnymi. Z drugiej jednak należy mieć świadomość, że to mimo wszystko obraz rzeczywistości po upływie aż czterech dekad od zarzucenia w regionie praktyki wznoszenia budynków z miejscowego kamienia¹⁹. Kolejne sesje były prowadzone w latach 2013, 2017, 2018, 2019, 2021 i 2023. Wraz z upływem czasu wyraźnie zauważalna jest poprawa jakości zdjęć pod względem ich rozdzielczości, doświetlenia, wierności oddania kolorów czy obecności różnego rodzaju zniekształceń.

Zdecydowanie największym stopniem zagęszczenia tras zdjęciowych cechuje się Uniejów, jednak nadal nie obejmują one wszystkich ulic miasta.

17 <https://www.google.com/intl/pl/streetview/how-it-works/> [dostęp: 17.05.2025].

18 M. Gorączko, A. Gorączko, *Budownictwo regionalne w widłach Warty i Neru*, „Acta Scientiarum Polonorum. Seria: Architectura” 2011, t. 10(2), s. 15–24.

19 M. Gorączko, A. Gorączko, *Znaczenie lokalnego kamienia budowlanego w architekturze wiejskiej i małomiasteczkowej międzyrzecza Warty i Neru – próba periodyzacji w kontekście historycznym, gospodarczym i społecznym*, [w:] *Wieś w Polsce i w krajach sąsiednich 1944–1989 – społeczeństwo i gospodarka* [w druku].

Dla niektórych odcinków dysponujemy aż ośmioma zestawami zdjęć panoramicznych. Pod względem gęstości tras wyróżniają się także duże wsie wielodrożne, jak Spycimierz i Wilamów. Nadal jednak w gminie występują miejscowości, które usługą GSV w ogóle nie zostały objęte. Są to Zaborów, Kozanki Podleśne, Grodzisko, Hipolitów czy Zielen. W znacznej większości w miejscowościach gminy zdjęcia były wykonywane wyłącznie wzdłuż dróg przelotowych. Nie stanowi to problemu w przypadku wsi, gdzie zabudowa jest skoncentrowana wzdłuż głównej drogi, natomiast powoduje istotną lukę w zapisie fotograficznym budynków będących częścią bardziej złożonych struktur osadniczych, jak w przypadku wsi Kuczki czy Góry. Ze zrozumiałych względów w ten sam sposób pominięto setki pojedynczych zabudowań gospodarczych, do których prowadzą jedynie drogi dojazdowe, z reguły gruntowe. Dobrym przykładem ewolucji zasięgu usługi GSV na terenie gminy Uniejów jest Spycimierz. Dla tej miejscowości dysponujemy obecnie dwoma zestawami zdjęć. Pierwszy pochodzi z 2012 r. i obejmuje drogi przelotowe w układzie południkowym, przebiegające przez centrum wsi. Drugi powstał w 2023 r. poprzez aktualizację archiwalnego materiału oraz wytyczenie nowych tras wzdłuż głównych dróg wewnętrznych miejscowości, w tym także drogi wylotowej na zachód w kierunku pobliskiej wsi Spycimierz-Kolonia.

Dostępne w usłudze GSV zdjęcia z reguły wykonywane są na terenie Polski w cieplej porze roku, tzn. od wiosny do wczesnej jesieni. Wynika to z dążenia do uzyskania optymalnych warunków rejestracji obrazu, takich jak możliwie największa długość dnia oraz mniejsze ryzyko występowania zjawisk pogodowych, takich jak mgły i zamglenia, opady pionowe czy wiatr, ograniczających widzialność oraz niekorzystnie oddziałujących na pracę urządzeń rejestrujących. W przypadku gminy Uniejów dotychczasowe trasy zdjęciowe realizowane były w okresie od maja do września, z nieznacznym nasileniem w sierpniu²⁰. Fakt wykonywania zdjęć w pełni sezonu wegetacyjnego powoduje znaczące ograniczenie ich użyteczności w identyfikacji obiektów architektonicznych. Gęsto ulistniona roślinność w postaci drzew, krzewów, pnączy, roślinności uprawnej często znacznie ogranicza widoczność

²⁰ Na chwilę obecną (1.04.2025 r.) na portalu <https://www.google.com/maps> dla gminy Uniejów dostępne są zdjęcia pochodzące z sesji przeprowadzonych w lipcu i sierpniu 2012, w sierpniu i we wrześniu 2013, w maju i czerwcu 2017, w maju 2018, we wrześniu 2019, w lipcu 2021 oraz w czerwcu i sierpniu 2023 r. Nieznane są jeszcze plany odnośnie do przewidywanych do realizacji tras w 2025 r.

budynków, a w niektórych sytuacjach powoduje ich całkowite przesłonięcie. Spore utrudnienie stanowią przydomowe sady, w których korony drzew owocowych tworzą szczelną barierę dokładnie na wysokości, na której znajduje się urządzenie rejestrujące. Z drugiej strony obecność lub brak w otoczeniu identyfikowanych obiektów rozwiniętej roślinności ogrodowej, synantropijnej i ruderalnej stanowi cechę pośrednio informującą o tym, czy obiekt jest użytkowany, czy też nie. Zadrzewienia śródpolne mogą też wskazywać na występowanie w tym miejscu dawnego siedliska, którego zabudowania są co prawda niewidoczne z drogi, ale mogą być warte skontrolowania już w trakcie badań w terenie. Wydaje się, że w naszych warunkach geograficzno-klimatycznych najbardziej korzystne terminy pozyskiwania zdjęć przypadają na okres od końca marca do końca maja, z uwzględnieniem różnic w rozpoczynaniu się okresu wegetacyjnego i sezonu kwitnienia drzew i krzewów w poszczególnych regionach kraju. W oczywisty sposób niezmiennie niekorzystny, bez względu na porę roku, pozostaje wpływ roślinności zimozielonej, zwłaszcza tej rosnącej w zwartych i wysokich szpalerach.

Zarówno z porą roku, jak i z porą dnia wiąże się kąt padania promieni słonecznych i ich intensywność. Generalnie kamienne mury z opoki bardzo dobrze odwzorowują się na obrazach fotograficznych, a ich identyfikacja i interpretacja na ogół jest prosta w szerokim spektrum warunków oświetleniowych. W bazie GSV liczne są zdjęcia, na których daje się zauważyć ślady ręcznej obróbki materiału kamiennego w postaci gry światła i cienia nawet na pojedynczych elementach murowych budynków. W zależności od intensywności i kąta padania promieni słonecznych opoka odbierana jest przez obserwatora, tak w naturze, jak i na obrazie fotograficznym, jako biała, kremowa, jasnożółta czy nawet żółta. Materiał ten cechuje wysokie albedo, a więc w specyficznych warunkach może dojść do błędnego pomiaru światła przez kamerę, co skutkuje prześwietlenym, a więc mało czytelnym i nieprzydatnym do analizy zdjęciem. Przy pogodzie bezchmurnej mało korzystne warunki do planowania tras zdjęciowych występują w godzinach porannych i wieczornych, kiedy słońce znajduje się nisko nad horyzontem. Wówczas to korzyści wynikające z dobrego oświetlenia elewacji mogą być zniweczone przez cień rzucany przez obiekty występujące pomiędzy aparatem a fotografowanym obiektem. Z kolei obrazy rejestrowane „pod słońce”, zakłócone przez cień własny budynków, są bardzo trudne do interpretacji. Mankamenty te ujawniają się w szczególności w przypadku zabudowy występującej po obydwu stronach drogi.

Orientacja fotografowanego obiektu wynikająca z rozlokowania budynków w obrębie posesji ma zasadnicze znaczenie nie tylko przy ustaleniu szczegółów architektonicznych budynków z opoki, ale często dla samej ich identyfikacji. Najkorzystniej sytuacja przedstawia się w przypadku budynków mieszkalnych, które w typowej tradycyjnej zagrodzie wiejskiej zorientowane są kalenicowo (tzn. dłuższym bokiem) do drogi. Przy braku innych obiektów ograniczających widoczność oznacza to doskonałą ekspozycję jego elewacji frontowej i na ogół dobrą w przypadku elewacji bocznych. Nie ma natomiast możliwości, aby przy takiej orientacji budynku zarejestrować ścianę zwróconą w kierunku podwórza. Wyjątek stanowią tu zabudowania położone na działkach narożnych oraz na działkach pomiędzy dwiema drogami przeznaczonymi do ruchu kołowego, kiedy mamy możliwość wglądu do środka zagrody. W przypadku budynków o orientacji szczytowej (zwykle inwentarskich) fotointerpretacja jest trudniejsza. W takich okolicznościach dobrze odwzorowuje się jedna ze ścian bocznych (przeciwległa do niej pozostaje zupełnie niewidoczna), ale elewacja frontowa z niezwykle charakterystycznym rozkładem stolarki otworowej widziana jest już pod bardzo ostrym kątem. Paradoksalnie, często ustalenia niepozostawiające wątpliwości dotyczą elewacji tylnej, kiedy sąsiaduje ona bezpośrednio z otwartą przestrzenią, np. z polem uprawnym. Najtrudniej analizować na zdjęciach budynki położone w głębi działki ze względu na ich bardzo często fragmentaryczny sposób zarejestrowania, sprowadzający się do wąskiego wycinka obrazu. Zwykle, choć oczywiście nie zawsze, są to stodoły zlokalizowane wzdłuż przeciwległej w stosunku do drogi granicy posesji, więc w istotnym stopniu przesłonięte przez budynki mieszkalne. Z racji swoich rozmiarów i układu funkcjonalnego stodoła zdecydowanie wyróżnia się wśród innych budynków zagrody wiejskiej. Jednak ocena, czy jest to obiekt zbudowany z miejscowej opoki, może nastręczyć dużo trudności. Istnieje wreszcie szereg mniej typowych układów zabudowy, w tym także obiekty zespolone, łączące pod jednym dachem dwie, a czasem trzy funkcje. Ocena takiego materiału wymaga zwrócenia uwagi na takie szczegóły, jak obecność kominów dymowych, rozkład i wielkość okien itd.

W przypadku zabudowy na terenie Uniejowa albo stosuje się do niej ustalenia jak dla zabudowy zagrodowej, bo w istocie są to dawne wsie przyłączone do miasta, np. Kościelnica, albo też są to kwartały ze szczerłą zabudową miejską, gdzie elewacja frontowa jest jedyną, jaką możemy dostrzec z ulicy.

Istotną kwestią w przypadku zastosowań zdjęć panoramicznych GSV jest odległość fotografowanego obiektu od trasy zdjęciowej. W trakcie badań prowadzonych wzdłuż tras pilotażowych²¹ kształtowała się ona w bardzo dużym zakresie, bo od ok. 6 do ponad 70 m. Wartości te można uznać za reprezentatywne dla rozpatrywanego obszaru, aczkolwiek zdarzają się budynki położone tuż przy samej trasie (zabudowa miejska w Uniejowie, zabudowa wiejska np. w Spycimierzu i Wilamowie), jak również w jeszcze większym od nich oddaleniu (pojedyncze zagrody wśród pól, w różnych lokalizacjach). Sprzyjającą okolicznością jest fakt, iż gmina Uniejów na ogół obejmuje tereny równinne o niewielkich deniwelacjach i daleko zaznaczającą się linią horyzontu. Umożliwia to w otwartym krajobrazie rozpoznanie tradycyjnej zabudowy z opoki zlokalizowanej nawet w znacznej odległości od trasy zdjęciowej. Można przyjąć, że ta o charakterystycznej kolorystyce zabudowa (jasny kamień w połączeniu z czerwienią ceramiki) może być jednoznacznie identyfikowana nawet z odległości 150 m od miejsca wykonania zdjęcia. Istnieje jednak grupa budynków bardziej współczesnych, zarówno mieszkalnych, inwentarskich, jak i stodół, wzniesionych z cegły wapienno-piaskowej (inaczej silikatowej). Ten przemysłowo uzyskiwany materiał budowlany pod względem kolorystyki jest dość zbliżony do miejscowego kamienia. Zasadnicze różnice związane są identycznymi wymiarami przemysłowo produkowanych elementów murowych, a w efekcie doskonałą regularnością tekstury takiego muru. Podobna powtarzalność w tradycyjnym budownictwie wiejskim była nieosiągalna. Są to cechy bardzo dobrze widoczne w przypadku obiektów fotografowanych z bliska, natomiast trudności interpretacyjne wyraźnie wzrastają wraz z odległością. Co prawda usługa GSV zawiera narzędzie umożliwiające powiększanie wybranej części ekranu, co pozwala użytkownikowi na „przybliżanie” szczegółów budynków lub całych bardziej odległych obiektów. Należy jednak zaznaczyć, że poprzez użycie tej funkcji nie uzyskujemy dostępu do innego niż standardowy zestawu zdjęć.

Oprócz wspomnianej już szeroko rozumianej zieleni może występować szereg innych obiektów ograniczających widoczność budynków. To przede wszystkim ogrodzenia posesji²². Im jest ono wyższe i im mniej przezierności posiada wypełnienie, tym większa jego skuteczność w przysłanianiu elewacji

21 W. Kołodziej, *Ocena użyteczności zdjęć sferycznych...*

22 M. Gorączko, A. Gorączko, *Ogrodzenia i obiekty małej architektury z opoki – aspekty konstrukcyjne, architektoniczne i użytkowe*, „Przegląd Budowlany” 2025, nr 3, s. 122–125.

budynków, zwłaszcza że ogrodzenie stanowi przegrodę znajdującą się na ogół bardzo blisko urządzenia rejestrującego. Jednak do najważniejszych obiektów ograniczających widoczność należą same budynki, szczególnie w przypadku zabudowy zagrodowej. Na pewno niekorzystny wpływ na użyteczność zdjęć mają obiekty nowo powstałe lub dobudowane fragmenty do budynków tradycyjnych. Pojawienie się tych elementów, zwykle asymetrycznie, a nawet bezładnie rozlokowanych w obrębie posesji, jeszcze bardziej zawęża perspektywę, ograniczając widoczność. Biorąc pod uwagę, że mamy do czynienia z interpretacją zdjęć prezentujących krajobraz wiejski, utrudnienie mogą stanowić maszyny i wielkogabarytowy sprzęt rolniczy, silosy, szklarnie itp. Lokalnie przeszkodą mogą być przejeżdżające lub zaparkowane na trasie zdjęciowej pojazdy, co w sytuacjach wyjątkowych może skutkować brakiem możliwości uzyskania obrazu dla sporego wycinka panoramy, a także znaki drogowe, wielkoformatowe reklamy itd.

W związku z tym, że generowanie panoramy zdjęciowej odbywa się poprzez łączenie ze sobą pojedynczych obrazów zarejestrowanych z różnych pozycji, najbardziej newralgiczną strefą panoramy są szwy, miejsca łączenia zdjęć. Niedoskonałość stosowanego sprzętu fotograficznego oraz oprogramowania, z którego korzysta się przy przetwarzaniu materiału fotograficznego, powodować mogą powstanie utrwalonych wad (artefaktów), które zafałszowując obraz rzeczywistości, mogą prowadzić do błędnych wniosków fotointerpretacyjnych. W przypadku budynków objawia się to najczęściej „rozciągnięciem” elewacji obiektu, co powoduje „rozszczerzenie” dachu w budynkach o orientacji szczytowej w stosunku do trasy przejazdu, pozorne poszerzenie otworów, a w przypadku mniejszych elementów detalu i konstrukcji nawet ich sztuczne powielenie. Generalnie rzecz biorąc, zastosowanie kamer przeznaczonych do szerokokątnej rejestracji obrazu powoduje, że materiału dostępnego dzięki usłudze GSV zdecydowanie nie można uznać za fotogrametryczny. Jedynie w sposób przybliżony oddają one również kształt obiektów, nie reprezentując prostoliniowej perspektywy. Jednocześnie należy zwrócić uwagę, że wraz z postępem technologicznym z każdą kolejną serią zdjęć panoramicznych problem samych zniekształceń w zauważalny sposób rzadziej się ujawnia, a ich eliminowanie w sposób systemowy stanowi priorytetowy cel przedsięwzięcia.

Podsumowanie

Zarówno wyniki badań pilotażowych związane z identyfikacją lokalnych form architektonicznych w gminie Uniejów, jak i będąca ich rozwinięciem dyskusja wskazują, że zasoby zdjęć panoramicznych udostępniane w ramach usługi Google Street View mogą stanowić bardzo przydatne i przyjazne narzędzie do wstępnego rozpoznania podstawowych cech architektonicznych i konstrukcyjnych zabudowy wiejskiej lub miejskiej. Z całą pewnością mogą one też służyć do kwalifikacji poszczególnych obiektów do dalszych, szczegółowych analiz, prowadzonych już bezpośrednio w terenie. Jednocześnie pod wieloma względami materiał ten nie stanowi jednorodnego zbioru, co wymaga od użytkownika i badacza dużej ostrożności w formułowaniu opartych na nim wniosków, a z oczywistych względów nie może zastąpić klasycznych badań historyczno-architektonicznych, które można przeprowadzić jedynie poprzez bezpośredni kontakt z obiektem.

Kwalifikacja obiektów architektonicznych powinna bazować na materiałach najbardziej aktualnych. Z kolei bardziej archiwalne zestawy zdjęć mają ogromną wartość dokumentacyjną, nie tylko na terenie gminy Uniejów, ale w szeroko rozumianym międzyrzeczu Warty i Neru, a więc wszędzie tam, gdzie znalazły zastosowanie techniki budowlane wypracowane w okolicach kamieniołomów w Rożniatowie i Poddębicach. Wiele wówczas zarejestrowanych tradycyjnych budynków już nie istnieje i baza GSV jest jedynym ogólnodostępnym źródłem informacji na temat ich lokalizacji, rozmieszczenia, liczebności oraz różnorodności.

Jednak we wspomnianych zastosowaniach, jak również w zdecydowanie ogólniejszym ujęciu, kluczową kwestią pozostaje konieczność udostępnienia usługi GSV na licencji akademickiej, a przynajmniej na zdecydowanie bardziej demokratycznych niż dziś zasadach. Bez tej fundamentalnej zmiany legalne wykorzystanie zdjęć z Google Street View służyć będzie mogło wyłącznie powierzchownym celom, pomimo ich ogromnego przecież potencjału dla badań naukowych.

Bibliografia

Biljecki F., Ito K., *Street view imagery in urban analytics and GIS: A review*, „Landscape and Urban Planning” 2021, t. 215. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2021.104217>

- Figlus T., *Zróżnicowanie morfogenetyczne wsi na obszarze gminy Uniejów*, „Biuletyn Uniejowski” 2014, t. 3, s. 85–110. <https://doi.org/10.18778/2299-8403.03.06>
- Gorączko M., Gorączko A., *Budownictwo regionalne w widłach Warty i Neru*, „Acta Scientiarum Polonorum. Seria: Architectura” 2011, t. 10(2), s. 15–24.
- Gorączko M., Gorączko A., *Cechy regionalne w budownictwie na terenie gminy Uniejów*, „Biuletyn Uniejowski” 2013, t. 2, s. 51–65. <https://doi.org/10.18778/2299-8403.02.04>
- Gorączko M., Gorączko A., *Disappearance of the Limestone Architectural Heritage in Central Poland – Trends and Challenges*, „IOP Conference Series-Materials Science and Engineering” 2019, t. 471, s. 1–8. <https://doi.org/10.1088/1757-899X/471/8/082021>
- Gorączko M., Gorączko A., *Katalog Lokalnych Form Architektonicznych dla wybranych krajobrazów w powiecie poddębickim*, Sobótka–Łódź 2022.
- Gorączko M., Gorączko A., *Ogrodzenia i obiekty małej architektury z opoki – aspekty konstrukcyjne, architektoniczne i użytkowe*, „Przegląd Budowlany” 2025, nr 3, s. 122–125. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0055.1438>
- Gorączko M., Gorączko A., *Potencjalne znaczenie tradycyjnego budownictwa wiejskiego w rozwoju gminy Uniejów*, „Studia Komitetu Zagospodarowania Przestrzennego Kraju PAN” 2016, t. CLXVII, s. 156–171.
- Gorączko M., Gorączko A., *Renowacja i konserwacja tradycyjnych budynków z lokalnego kamienia wapiennego*, „Materiały Budowlane” 2022, t. 603, nr 11, s. 74–76. <https://doi.org/10.15199/33.2022.11.20>
- Gorączko M., Gorączko A., *Znaczenie lokalnego kamienia budowlanego w architekturze wiejskiej i małomiasteczkowej międzyrzecza Warty i Neru – próba periodyzacji w kontekście historycznym, gospodarczym i społecznym*, [w:] *Wieś w Polsce i w krajach sąsiednich 1944–1989 – społeczeństwo i gospodarka* [w druku].
- Helbich M., Danish M., Labib S.M., Ricker B., *To use or not to use proprietary street view images in (health and place) research? That is the question*, „Health & Place” 2024, Vol. 87, 103244. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2024.103244>
- Kołodziej W., *Ocena użyteczności zdjęć sferycznych w technologii Google Street View w identyfikacji lokalnych form architektonicznych na wybranym obszarze*, praca inżynierska, Wydział Budownictwa, Architektury

i Inżynierii Środowiska, Politechnika Bydgoska im. J. i J. Śniadeckich,
Bydgoszcz 2024.

Michałkiewicz E., Milczarek E., *Prawo do prywatności w dobie Internetu*, „Prawo Mediów Elektronicznych” 2015, nr 2, s. 53–64.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 stycznia 2019 r. w sprawie sporządzania audytów krajobrazowych, Dz.U. z 2019 r., poz. 394.

Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych,
Dz.U. z 1994 r. Nr 24, poz. 83.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Dz.U. z 2003 r. Nr 80, poz. 717.

Źródła internetowe

<https://about.google/brand-resource-center/products-and-services/geo-guidelines/> [dostęp: 1.04.2025].

<https://bprwl.lodzkie.pl/akwl/> [dostęp: 1.04.2025].

<https://geoforum.pl/news/29886/geoportal-polaczony-ze-streetview> [dostęp: 1.04.2025].

<https://google.com/maps> [dostęp: 1.04.2025].

https://mapy.geoportal.gov.pl/imap/Imgp_2.html?locale=pl&gui=new&sessionID=903E597F-563F-4396-8A5E-ECCC64593D46 [dostęp: 1.04.2025].

<https://naukawpolsce.pl/aktualnosci/news%2C84594%2Cgoogle-na-tropie-inwazji-roslin.html?fbclid=IwARogBt4NXyOIdH26vUqbe5iYVtCnwc7cBkIICyTIUIUnUMXJzRT4aPVRo78> [dostęp: 1.04.2025].

<https://www.google.com/intl/pl/streetview/how-it-works/> [dostęp: 17.05.2025].

MAGDALENA MAGIERA*

Centrum „Spycimierskie Boże Ciało” – od idei do realizacji

STRESZCZENIE | Niniejszy artykuł odnosi się do inwestycji Centrum „Spycimierskie Boże Ciało”, zlokalizowanej w gminie Uniejów w województwie łódzkim. Powstawała ona w latach 2021–2024. Opracowanie ma na celu przedstawienie genezy powstania tego obiektu oraz jego roli w podtrzymywaniu niematerialnego dziedzictwa, jakim jest usypywanie kwiatnych dywanów z okazji procesji Bożego Ciała. Główna część opracowania przedstawia etapy powstawania omawianego ośrodka kulturalno-edukacyjno-muzealnego. Omówiono tu również ofertę obiektu i ważniejsze wydarzenia odbywające się w jego murach. Podkreślono rolę, jaką odgrywają depozytariusze w rozwoju tego typu inicjatyw. Centrum „Spycimierskie Boże Ciało”, pomimo krótkiego okresu funkcjonowania, do tej pory odnosi sukcesy i wciąż się rozwija. Może ono stanowić wzorzec dla istniejących oraz dopiero powstających muzeów dotyczących niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

SŁOWA KLUCZOWE | Spycimierz, Centrum „Spycimierskie Boże Ciało”, kwietne dywany, niematerialne dziedzictwo kulturowe, depozytariusze

* Magdalena Magiera, Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych, Instytut Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej, ul. S. Kopcińskiego 31, 90-142 Łódź, <https://orcid.org/0009-0006-9160-5225>; e-mail: magdalena.magiera@edu.uni.lodz.pl

Received: 24.04.2025. Accepted: 31.05.2025. Published: 30.11.2025.

© by the author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Funding information: Not applicable. **Conflicts of interests:** None. **Ethical considerations:** The Authors assure of no violations of publication ethics and take full responsibility for the content of the publication.

The Spycimierz Corpus Christi Centre: From the Concept to the Realisation

SUMMARY | This article pertains to the investment project “Spycimierz Corpus Christi Centre”, located in the Uniejów municipality in the Łódź Voivodeship. The centre was developed between 2021 and 2024. The purpose of this paper is to present the origins of the facility and its role in preserving the intangible cultural heritage of creating floral carpets for the Corpus Christi procession. The main section of the article outlines the stages of the development of this cultural, educational, and museum centre. It also discusses the centre’s offerings as well as highlights the key events held within its premises. Special attention is paid to the role of tradition bearers (depositaries) in the growth of such initiatives. Despite its relatively short period of operation, the Spycimierz Corpus Christi Centre has already achieved significant success and continues to grow. It may serve as a model for both the already existing and the emerging museums dedicated to intangible cultural heritage.

KEYWORDS | Spycimierz, Spycimierz’s Corpus Christi Centre, flower carpets, intangible cultural heritage, depositary

Wprowadzenie

Obecnie obserwuje się zjawisko zanikania tradycji i obyczajów świadczących o odrębności i kulturze danej grupy ludzi zamieszkujących konkretny obszar. W celu ich konserwacji powstały liczne dokumenty mające za zadanie ochronę tych niematerialnych wartości. Pierwsze tego typu dokumenty powstawały już w latach 60. XX w., gdy UNESCO i Międzynarodowa Rada Muzyki współtworzyły program o tradycyjnej muzyce w różnych miejscach na Ziemi¹. Jednakże kluczowym rokiem dla ochrony dziedzictwa niematerialnego na świecie był rok 2003. Wtedy właśnie w Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa

¹ H. Schreiber, *Dwadzieścia lat Konwencji UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego: międzynarodowe konteksty i polskie doświadczenia*, [w:] *Niematerialne dziedzictwo kulturowe. Zbiór dokumentów*, red. H. Schreiber, Warszawa 2023, s. 18–48.

kulturowego² za niematerialne dziedzictwo uznano m.in. tradycje i przekazy ustne, a także zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne (art. 2.2 a i c). Polska jako członek tej Konwencji zobowiązała się do aktywnej ochrony tego dziedzictwa. Jest ono rozumiane jako różnego rodzaju przedsięwzięcia, mające na celu zapewnienie jego przetrwania. Należy do nich identyfikacja, dokumentacja, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie (art. 2.3). Duże znaczenie dla Konwencji miało w szczególności Zalecenie w sprawie ochrony tradycyjnej kultury i folkloru z 15 listopada 1989 r.³ Pierwsze z rekomendowanych działań w tym dokumencie miało dotyczyć inwentaryzowania folkloru, katalogowania go i tworzenia jego klasyfikacji. Zachowanie spuścizny kulturowej miało obejmować organizację archiwów, muzeów, skansenów itp. Natomiast zapewnienie przetrwania miało być realizowane poprzez kształcenie i badania naukowe oraz wspieranie społeczności, która podtrzymuje daną tradycję⁴.

Konwencja jest do dziś podstawą dla sporządzania Listy reprezentatywnej niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości (od 2008 r.), Listy reprezentatywnej niematerialnego dziedzictwa kulturowego wymagającego pilnej ochrony oraz Rejestru dobrych praktyk (od 2009 r.)⁵. Do wpisania na międzynarodową listę uprawnia uprzednie umieszczenie danego elementu dziedzictwa w krajowym rejestrze.

Jednym ze skutków ratyfikowania przez Polskę przywołanej wcześniej Konwencji było obowiązkowe zinwentaryzowanie kulturowych zasobów niematerialnych. W tym celu utworzono Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego, którą prowadzi minister kultury i dziedzictwa narodowego wraz z Narodowym Instytutem Dziedzictwa. Istnieje ona od 2014 r. i niesie ze sobą głównie wartość informacyjną⁶. Najnowsze dane

2 Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r., Dz.U. z 2011 r. Nr 172, poz. 1018.

3 *Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore*, 15 November 1989, „Records of the General Conference Twenty-fifth Session”, Paris, 17 October to 16 November 1989, vol. I – Resolutions, s. 238–243.

4 A. Przyborowska-Klimczak, *Międzynarodowa ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturalnego*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2005, t. 3.

5 <https://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/dziedzictwo-niematerialne/> [dostęp: 11.02.2025].

6 <https://niematerialne.nid.pl/krajowa-lista-niematerialnego-dziedzictwa-kulturowego/> [dostęp: 11.02.2025].

wskazują, że do tej pory wpisano na nią 108 przejawów żywego dziedzictwa niematerialnego Polski⁷. Zgłoszony do niej element dziedzictwa niematerialnego musi spełniać wymogi dotyczące zgodności z definicją niematerialnego dziedzictwa kulturowego Konwencji, musi być przekazywany od pokoleń i wciąż odtwarzany przez konkretne grupy. Warunkiem jest również przygotowanie rzetelnego planu ochrony danego przejawu oraz zgłoszenie wniosku przez szeroką zainteresowaną grupę (wspólnotę)⁸.

Aspekt przedmiotowy dziedzictwa niematerialnego obejmuje to, co chcemy poddać ochronie, natomiast aspekt podmiotowy odnosi się do osób, które inicjują świadome działania mające zabezpieczać dany element kulturowy i przekazywać go kolejnym pokoleniom. Zatem kluczową rolę w ochronie dziedzictwa niematerialnego stanowi lokalna społeczność lub jej część, która w literaturze określana jest mianem depozytariusza. Pojęcie to podkreśla, iż społeczność nie jest właścicielem danej spuścizny, ale pełni ona funkcję jej opiekuna i jest za nią odpowiedzialna⁹.

Ważne jest zatem, aby społeczność depozytariuszy niematerialnego dziedzictwa miała odpowiednie warunki do podtrzymywania swoich tradycji i zwyczajów nie tylko w skali mikro, ale także w odniesieniu do kraju czy środowiska międzynarodowego. W tym celu władze samorządowe mogą podejmować decyzje o tworzeniu np. komórek czy obiektów, które będą stanowiły miejsce podtrzymywania tradycji i szerzenia informacji o niej. Dla jednostki terytorialnej dziedzictwo może być podstawą podtrzymywania tożsamości lokalnej, zatem zapewnienie miejsca służącego jego ochronie jest wskazane, a nawet konieczne¹⁰.

W literaturze zwraca się uwagę na konieczność zerwania z dotychczasowym stereotypem muzeum jako miejsca gromadzenia eksponatów na rzecz kreowania instytucji opartych na aktywności społecznej. Zaleca się, aby istniejące już instytucje kultury zwróciły uwagę na rolę nie tylko dziedzictwa,

⁷ Tamże.

⁸ <https://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/dziedzictwo-niematerialne/listy-dziedzictwa-niematerialnego/krajowa-lista/> [dostęp: 11.02.2025].

⁹ K. Smyk, *Pojęcie depozytariusza niematerialnego dziedzictwa kulturowego w polskim dyskursie heritologicznym*, „Literatura Ludowa. Journal of Folklore and Popular Culture” 2024, t. 68, nr 1–2, s. 7–20.

¹⁰ A. Pawłowska, *Ochrona dziedzictwa kulturowego jako zadanie samorządu gminnego*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2019, t. 10(2), s. 199–213.

ale także społeczności, która jest jego depozytariuszem¹¹. Konieczne jest przyjęcie holistycznego spojrzenia na ochronę dziedzictwa niematerialnego i podtrzymanie wiedzy o nim za pomocą nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych¹². W obecnych czasach muzeum to coś więcej niż archiwum kolekcjonujące artefakty. Niematerialność dziedzictwa, które chce się chronić i przekazać kolejnym pokoleniom, wymaga ludzkiego zaangażowania, które kiedyś było możliwe tylko przez bezpośrednie interakcje. Dziś istnieje możliwość przekazywania wiedzy o tradycjach poprzez rejestrację medialną i postępującą wirtualizację¹³.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie procesu powstawania obiektu Centrum „Spycimierskie Boże Ciało” (dalej: Centrum) oraz jego roli w podtrzymywaniu niematerialnego dziedzictwa, jakim jest tworzenie kwiatnych dywanów z okazji procesji Bożego Ciała. Tradycja ta została wpisana zarówno na Krajową Listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego, jak i na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO. Centrum to inwestycja wyjątkowa w skali całego regionu, która dzięki zaangażowaniu lokalnej społeczności i sympatyków działa od połowy 2024 r.

Tłem rozważań jest przegląd wybranych inwestycji służących ochronie dziedzictwa kulturowego, a w szczególności tego niematerialnego w Polsce. Ze względu na fakt, iż obiekty te nie są powszechnie omawiane w literaturze, w celu nakreślenia tła tematycznego posłużono się źródłami internetowymi, a w szczególności oficjalnymi stronami muzeów. Przedstawiane w pracy informacje dotyczące Centrum pozyskiwane były w głównej mierze bezpośrednio od pracowników oraz z oficjalnej strony internetowej tej instytucji¹⁴. Materiały fotograficzne wykonano osobiście podczas wizyty w obiekcie 1 marca 2025 r.

11 J. Blake, *Museums and safeguarding intangible cultural heritage – facilitating participation and strengthening their function in society*, „International Journal of Intangible Heritage” 2018, t. 13(1), s. 18–32.

12 A. Góral, *E-dziedzictwo – potencjał cyfryzacji w zakresie zachowania ciągłości przekazu niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, „Zarządzanie w Kulturze” 2012, t. 13(1), s. 87–100.

13 D. Folga-Januszevska, *Muzeum: definicja i pojęcie czym jest muzeum dzisiaj?*, „Muzealnictwo” 2008, t. 49, s. 200–203.

14 Podziękowania należą się pracownikom Centrum „Spycimierskie Boże Ciało”, którzy udostępniali informacje dotyczące inwestycji i służyli pomocą na etapie przygotowywania artykułu, oraz dyrektorowi obiektu, dr. Jędrzejowi Kałużnemu.

Przegląd innowacyjnych inwestycji służących ochronie dziedzictwa

Wraz z rosnącą świadomością dotyczącą roli niematerialnego dziedzictwa wśród lokalnych społeczności pojawia się potrzeba powoływania instytucji czy tworzenia obiektów, które byłyby miejscem służącym jego podtrzymywaniu. W celu przybliżenia tematyki wybrano sześć obiektów z całej Polski, które mogą stanowić interesujący przykład miejsc służących kultywacji lokalnych tradycji. Zdecydowano się pokazać przekrój zarówno starszych, jak i najnowszych inwestycji, które promują różne elementy dziedzictwa. Jednakże nie przytoczono w pracy wszystkich obiektów w Polsce, które odnoszą się do tej tematyki, ponieważ ich zbiór jest bardzo liczny, a instytucji wciąż przybywa.

Jedną ze starszych instytucji jest Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie. Muzeum to istnieje od wielu lat, ponieważ oficjalnie rozpoczęło działalność w 1968 r. W ramach instytucji funkcjonuje sześć działów: Rękopisów i Starodruków, Literatury i Prasy, Muzyki, Sztuki i Pamiątek po Pisarzach, Fotografii i Dokumentów Życia Społecznego oraz Oświatowo-Audiowizualny. Celem instytucji jest gromadzenie, konserwacja i upowszechnianie dorobku niematerialnego kaszubsko-pomorskiego¹⁵. Muzeum we współpracy z innymi instytucjami, tj. Państwową Szkołą Muzyczną im. Fryderyka Chopina, Wejherowskim Centrum Kultury i Miejską Biblioteką Publiczną im. Aleksandra Majkowskiego, wydaje „Wejherowski Rocznik Kulturalny”. Muzeum znajduje się w zabytkowym budynku, który został przystosowany do współczesnych potrzeb. Strona internetowa instytucji oferuje również zbiory wirtualne, ale także wprowadza nowe interesujące narzędzia dla promocji kultury kaszubskiej. Seria „Minuta z kaszebską literaturą” to cykl krótkich filmów udostępnianych w serwisie YouTube, w których pracownicy Muzeum prezentują fragmenty dzieł literatury kaszubskiej. Aktywizacja odbiorców polega na odgadnięciu autora i tytułu dzieła¹⁶. Innowacyjnym rozwiązaniem jest także „Kaszubski Spichlerz Pamięci”, w którym udostępniane są wywiady z rodowitymi Kaszubami, opowiadającymi o swojej

15 <https://www.muzeum.wejherowo.pl/d/o-muzeum/historia/historia-muzeum/?cat=18> [dostęp: 21.02.2025].

16 <https://www.muzeum.wejherowo.pl/d/aktualnosci/komunikaty/czy-znasz-rodzima-literature-zapraszamy-na-minutke-cz-20/?cat=62> [dostęp: 21.02.2025].

historii w języku kaszubskim¹⁷. W muzeum organizowane są wydarzenia, takie jak Sympozjum Kaszubskie, Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Kaszuby–Pomorze–Słowiańszczyzna – historia, kultura, język” czy koncerty muzyki ludowej. Do wyjątkowych działań na rzecz dziedzictwa niematerialnego należały np. roczne Kursy Tańca Kaszubskiego, które odbyły się do tej pory trzykrotnie. Zajęcia prowadzone są przez doświadczonych tancerzy i zespoły folklorystyczne z regionu.

Inną interesującą inicjatywą jest Muzeum Wikliniarstwa i Chmielarstwa w Nowym Tomysłu, które jest oddziałem Muzeum Narodowego Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie. Pozostałe cztery oddziały znajdują się w innych miejscowościach w Wielkopolsce i zajmują się młynarstwem, łowiectwem, pszczelarstwem i gospodarką mięsną¹⁸. Plecionkarska tradycja jest w tym miejscu kultywowana od pokoleń, dlatego miasto dokładało wszelkich starań, aby ową tradycję podtrzymać. Obiekt powstał w 1985 r. w dwóch zabytkowych budynkach, które są pozostałością po osadnictwie olęderskim w regionie. Główna siedziba muzeum znajduje się w budynku mieszkalnym z XVIII w., natomiast drugi obiekt stanowi charakterystyczny budynek inwentarski. Odremontowane budynki są miejscami wystaw w zakresie wikliniarstwa i chmielarstwa. Poza tradycyjną funkcją muzealną wykorzystuje się je również do prowadzenia warsztatów, lekcji muzealnych i pokazów z zakresu przetwórstwa wikliny. Wspomniane muzeum jest organizatorem większych wydarzeń związanych z dziedzictwem niematerialnym w tym zakresie, tj. plenerów wikliniarskich, spotkań młodych plecionkarzy czy Ogólnopolskiego Konkursu Plecionkarskiego¹⁹.

Jedną z wzorcowych placówek jest Międzynarodowe Centrum Kultury (dalej: MCK) w Krakowie, mieszące się w zabytkowej kamienicy „Pod Kruki” przy Rynku Głównym 25²⁰, z okien której można było w przeszłości obserwować takie wydarzenia jak hołd pruski czy insurekcja kościuszkowska. Instytucja ta powstała w 1991 r. Jej głównym zadaniem jest podtrzymywanie

17 <https://spichlerzkaszubski.pl/page/start.php> [dostęp: 21.02.2025].

18 A. Jełowicki, *Prezentacja badań niematerialnego dziedzictwa kulturowego w muzeum narodowym rolnictwa w Szreniawie*, „Zbiór Wiadomości do Antropologii Muzealnej” 2019, t. 6(1), s. 71–85.

19 <https://muzeum-szreniawa.pl/muzeum-w-nowym-tomyslu/> [dostęp: 13.02.2025].

20 B. Weźgowiec, *Materiałne i niematerialne dziedzictwo Europy Środkowej w praktykach Międzynarodowego Centrum Kultury w Krakowie*, „Perspektywy Kultury = Perspectives on Culture” 2023, t. 41(2/2), s. 337–354.

dziedzictwa kulturowego z uwzględnieniem relacji na polu międzynarodowym. MCK nie jest typowym muzeum, ponieważ jego działalność jest interdyscyplinarna. Oprócz wystawczo-muzealnego charakteru wyróżnia się ono działalnością badawczą, która przejawia się w organizowanych konferencjach, seminariach czy własnym czasopiśmie i wydawnictwie. Obiekt, w którym zlokalizowano MCK, został odpowiednio zmodernizowany i poszerzony o przestrzeń do celów wystawowych, sale konferencyjne, seminaryjne oraz bibliotekę z czytelnia²¹.

Niematerialnym dziedzictwem, które wymaga szczególnej ochrony, jest mitologia słowiańska. Ze względu na katolicką kulturę w Polsce mitologia kojarząca się z pogańską przeszłością została zapomniana. Jednak stanowi ona cenny dorobek dawnych ludów żyjących na polskich ziemiach. Mitologia słowiańska nie jest umieszczona na żadnej z list stanowiących o ochronie dziedzictwa niematerialnego, dlatego działania podejmowane przez społeczność i samorządy są istotne. W 2017 r. powstało Muzeum Mitologii Słowiańskiej w gminie Starogard Gdański, którego celem była popularyzacja wiedzy o wierzeniach Słowian. Muzeum Mitologii Słowiańskiej jest jedynym i pierwszym w Europie tego typu obiektem. Powstało ono dzięki współpracy Gminnego Ośrodka Kultury i Sportu Grodzisko Owidz i Stowarzyszenia Ekologiczno-Kulturalnego „Wspólna Ziemia”²². Wyjątkowo finansowanie tej instytucji pozyskiwano, oprócz dotacji, także ze zbiorów internetowych oraz przekazywanego 1% podatku za rok 2016²³. Wspominany obiekt muzealny obejmuje zarówno nowy budynek Muzeum Mitologii Słowiańskiej, jak i zrekonstruowany wczesnośredniowieczny gród. Na terenie całego kompleksu organizowane są różne wydarzenia, m.in. Festiwal Baby Jagi, Festiwal Mitologii Słowiańskiej czy Wianki na Grodzisku, odnoszące się do słowiańskich obrzędów, przyciągające społeczności lokalne i turystów. Ponadto działalność instytucji polega też na gromadzeniu literatury przedmiotu, a także – od 2020 r. – na wydawaniu książek traktujących o kulturze Słowian. Część z nich jest dostępna w wersji elektronicznej.

Innowacyjną realizacją z zakresu ochrony i promocji lokalnego dziedzictwa kulturalnego jest Instytut Dziedzictwa Niematerialnego Ludów Karpackich, będący oddziałem Małopolskiego Centrum Kultury SOKÓŁ

21 <https://mck.krakow.pl/misja-statut-logo> [dostęp: 11.02.2025].

22 <https://owidz.pl/poznaj-nas/muzeum-mitologii-slowianskiej/> [dostęp: 21.02.2025].

23 <https://polakpotrafi.pl/projekt/muzeum-mitologii-slowianskiej> [dostęp: 21.02.2025].

z siedzibą w Nowym Sączu. Jako samorządowa instytucja kultury istnieje od 1975 r., którą zorganizowało województwo małopolskie²⁴. Natomiast Instytut Dziedzictwa Niematerialnego Ludów Karpackich jest nowym obiektem otwartym w styczniu 2024 r., który zlokalizowano w wyremontowanym i zmodernizowanym Domu Podhalan w Ludźmierzu. Finansowanie prac w wysokości 25 mln zł pozyskano ze środków unijnych z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego²⁵. Celem Instytutu jest ochrona dziedzictwa niematerialnego, do którego zalicza się np. piśmiennictwo ludowe, gawędziarstwo, muzyka, tradycyjne stroje oraz ich adaptacja, która pozwala przetrwać tradycjom²⁶. Ponadto w ramach Instytutu powołano Honorową Radę Programową o charakterze społecznym, która jest organem doradczym, mającym za zadanie inicjować kierunki działalności instytutu, opiniować plany rozwoju i sprawozdania z jego działalności. W jej skład wchodzi depozytariusze dziedzictwa, w tym samorządowcy, artyści, eksperci czy naukowcy²⁷. W ramach Instytutu działa „Pracownia Muzyczna” tańca ludowego, która prowadzi działania edukacyjne z zakresu przekazywania młodszymi pokoleniom dorobku muzycznego niematerialnego ludów karpackich, takie jak gra na cymbałach czy piszczałkach. Działalność ta jest ułatwiona dzięki współpracy ze Związkiem Podhalan w Polsce. Ponadto Instytut angażuje lokalną społeczność, organizując warsztaty, np. kuśnierskie, wyrobu i gry na dudach czy pisania ikon²⁸.

Kolejnym unikatowym obiektem jest Bieszczadzkie Centrum Dziedzictwa Kulturowego, które jest samorządową instytucją na poziomie powiatu bieszczadzkiego, działającą od sierpnia 2024 r. Zlokalizowano go w zabytkowym budynku rafinerii „Fanto” w Ustrzykach Dolnych, która działała na przełomie XIX i XX w. Jego celem jest, tak jak większości wymienionych obiektów, ochrona, promocja i odnowa dziedzictwa kulturowego regionu. Budynek został gruntownie wyremontowany, w tym zorganizowano sale multimedialne, strefy wystaw i warsztatów oraz salę koncertową. Projekt finansowany był w większości z dotacji państw Europejskiego Obszaru Gospodarczego: Islandii, Lichtensteinu i Norwegii. Niewielki wkład finansowy w przedsięwzięcie miały Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

24 <https://mcksokol.pl/instytucja> [dostęp: 19.02.2025].

25 <https://mcksokol.pl/aktualnosc/dom-podhalanski-zmienia-sie> [dostęp: 19.02.2025].

26 <https://dziedzictwokarpat.pl/badania> [dostęp: 19.02.2025].

27 <https://dziedzictwokarpat.pl/honorowa-rada-programowa-1> [dostęp: 19.02.2025].

28 <https://mcksokol.pl/aktualnosc/dom-podhalanski-zmienia-sie> [dostęp: 19.02.2025].

oraz powiat bieszczadzki²⁹. Wraz z dniem otwarcia Bieszczadzkiego Centrum zorganizowano na jego terenie Festiwal Produktów Podkarpackich, dodatkowo zachęcający do odwiedzenia tego miejsca przez ludność lokalną oraz turystów³⁰. Oprócz tego instytucja oferuje cykl spotkań „Bieszczadzka Akademia” czy warsztaty rękodzielnicze.

Przegląd wybranych obiektów i instytucji służących ochronie dziedzictwa niematerialnego pozwolił stwierdzić, iż innowacyjne działania są coraz częściej wdrażane w muzealnictwie. Często samorządy zaangażowane są w tworzenie miejsc podtrzymywania tradycji, jednakże wkład ze strony Unii Europejskiej odgrywa znaczącą rolę, ponieważ niekiedy dotacje z UE pokrywają większość kosztów inwestycji. Dofinansowanie projektów z zakresu kultury w ramach Regionalnych Programów Operacyjnych w okresie 2007–2013 nie mogło być wyższe niż 85% kosztów kwalifikowanych. Unijne wsparcie finansowe w drugim okresie programowania (2007–2013) obejmowało m.in. projekty z zakresu utrzymania i ochrony dziedzictwa regionalnego i lokalnego³¹. Znaczący wpływ na wysokość dofinansowania miało to, czy projekt przyniesie długofalowe efekty w rozwoju społeczno-gospodarczym regionów. Kluczowym elementem był dobrze opracowany plan działalności kulturalnej i edukacyjnej obiektu w dłuższej perspektywie czasowej³². Dodatkowo zaangażowanie ludności i społeczności lokalnych jest nieodzownym elementem istnienia tych instytucji i pomaga w podtrzymywaniu tożsamości i poczucia przynależności. Miejsca kultywacji dziedzictwa niematerialnego organizowane są w budynkach zabytkowych (już istniejących) oraz w nowopowstałych, jednak w ogólnym ujęciu nie wpływa to na poziom oferty i prowadzoną działalność.

29 <https://rzeszow.tvp.pl/76497273/bieszczadzkie-centrum-dziedzictwa-kulturowego-w-budynku-rafinerii-fanto> [dostęp: 19.02.2025].

30 <https://przemysl.naszemiasto.pl/otwarcie-bieszczadzkiego-centrum-dziedzictwa-kulturowego/ar/c7-9775937> [dostęp: 19.02.2025].

31 S. Madej, M. Madej, *Finansowanie dziedzictwa kulturowego z funduszy UE*, „Ekonomia. Wrocław Economic Review” 2015, t. 21(4), s. 43–59.

32 E. Pędziwiatr, *Ewolucja finansowania sektora kultury na poziomie regionalnym ze środków Unii Europejskiej*, „Europa Regionum” 2017, t. 33, s. 93–102.

Początek idei oraz przebieg inwestycji

Za początek idei Centrum można uznać rok 2015. Wtedy to lokalna społeczność zaczęła podejmować działania na rzecz podtrzymywania i promowania tradycji usypywania kwiatnych dywanów w bardziej sformalizowany sposób. 2 marca 2016 r. powstało parafialne stowarzyszenie Spycimierskie Boże Ciało, które zrzesza mieszkańców najbardziej zaangażowanych w aktywności na rzecz tego niematerialnego dziedzictwa. Jednocześnie w tym samym roku burmistrz Uniejowa Józef Kaczmarek zlecił wstępne prace mające na celu stworzenie Centrum Spycimierskiego. Pierwszym etapem było przygotowanie koncepcji budynku wraz z wizualizacjami, której autorem był Bartosz Hunger, będący kierownikiem Katedry Architektury Wnętrz ASP w Łodzi. Etap ten był w całości sfinansowany z budżetu gminy Uniejów, a jego kwota wynosiła 10 tys. zł (informacje pozyskane od pracowników Centrum).

W tym samym okresie, dzięki współpracy stowarzyszenia parafialnego Spycimierskie Boże Ciało z władzami gminy Uniejów, podjęto działania mające na celu wpisanie tradycji na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego Polski. Inicjatorami tegoż przedsięwzięcia byli burmistrz Uniejowa Józef Kaczmarek, proboszcz lokalnej parafii Wojciech Kaźmierczak oraz prezes parafialnego stowarzyszenia Spycimierskie Boże Ciało Maria Pełka³³. Po licznych konsultacjach oraz zbieraniu podpisów pod wnioskiem 14 lutego 2018 r. dokonano wpisu procesji Bożego Ciała z tradycją kwiatnych dywanów w Spycimierzu na ową listę. Decyzję Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego odebrali przedstawiciele spycimierskiej społeczności 22 października 2018 r. na uroczystej Gali Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego w Teatrze Stanisławowskim w Łazienkach Królewskich w Warszawie³⁴.

Niedługo po tym wydarzeniu, bo już 7 grudnia 2018 r., ogłoszono pierwszy przetarg na sporządzenie dokumentacji projektowej obiektu w oparciu o opracowaną wcześniej koncepcję. O wyborze biura projektowego zdecydował drugi przetarg, ogłoszony 19 marca 2019 i rozstrzygnięty 20 maja 2019 r. Najkorzystniejszą ofertę złożyło biuro projektowe Architekt Radosław Guzowski z Warszawy, z którym podpisano umowę 27 maja 2019 r. Pracownia architektoniczna sporządziła dokumentację projektową, która

33 A. Szoszkievicz, „Droga” spycimierskiego Bożego Ciała do UNESCO, „Biuletyn Uniejowski” 2022, t. II, s. 125–140.

34 <https://spycimierskiebozeciealo.pl/pl/lista-unesco/> [dostęp: 22.02.2025].

była podstawą dla pozyskania przez gminę w kolejnym kroku niezbędnych zgód. Działania na tym etapie były finansowane z budżetu gminy Uniejów w kwocie 282,9 tys. zł.

Następnie podpisano umowę z firmą projektową 7MUZ Ewa Świder-Grobelna z Warszawy. Architekci Ewa i Adam Grobelni przygotowali wytyczne do projektu aranżacji Centrum i rozwiązań wystawienniczych, edukacyjnych oraz scenograficznych wystawy stałej w Spycimierzu, związanej z układaniem dywanów kwiatowych. Tak samo jak w przypadku poprzednich etapów inwestycji koszty finansowe w wysokości 20 tys. zł pokrył w całości budżet gminy Uniejów.

Rok 2020 obfitował w działania mające na celu rozpoczęcie realizacji inwestycji. Zapoczątkowało je wydanie 20 marca 2020 r. przez starostę poddębickiego decyzji o pozwoleniu na budowę Centrum. Niestety, był to czas pandemii, który wydłużył w następnym kroku proces wyłonienia firmy wykonawczej robót budowlanych. Łącznie ogłoszono pięć przetargów. Cztery pierwsze unieważniono ze względu na ceny minimalne przekraczające założenia finansowe gminy (tab. 1). Dopiero w wyniku piątego przetargu wybrano wykonawców – Przedsiębiorstwo Budowlane Częstobud Damian Świącik z Częstochowy jako lidera konsorcjum (w trakcie budowy przekształconym w Częstobud Sp. z o.o.) oraz Przedsiębiorstwo Budowlane Budopol Sp. z o.o. jako partnera konsorcjum. Postępowania przetargowe na wykonanie robót realizowano jako zadanie „Spycimierski gród atrakcją turystyki kulturowej i ludowej Uzdrowiska Uniejów” w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego na lata 2012–2020 „Oś Priorytetowa VI Rewitalizacja i potencjał endogeniczny regionu Działanie VI.2 Rozwój gospodarki turystycznej Poddziałanie VI.2.1 Rozwój gospodarki turystycznej”. Umowę z wykonawcami robót budowlanych zawarto 19 lutego 2021 r.

Po podpisaniu wspomnianej umowy w okresie od 23 marca do 29 czerwca 2021 r. lider konsorcjum wykonawców zlecił Firmie Archeologicznej ALTAMIRA badania archeologiczne. Przeprowadzono je na stanowisku Spycimierz 36, w skład którego wchodziły działki należące do gminy Uniejów. Ze względu na fakt, iż teren wyznaczony pod inwestycję wchodził w skład historycznej osady miejskiej i miasta z XIV–XX w., zespół złożony z sześciu archeologów – Marcina Biskupa, Michała Szymańskiego, Piotra Stanałowskiego, Damiana Odzimka i Mariusza Stańczyka pod kierownictwem Jakuba Śliwińskiego – przeprowadził niezbędne badania. Ponadto teren ten figurował w wojewódzkiej ewidencji zabytków, toteż ochrona konserwatorska wymagała

niniejszych czynności. Przebadano we wskazanym okresie 14,02 ara obszaru oraz odkryto 171 obiektów, m.in. elementy dawnej zabudowy zagrodowej czy parafialne cmentarzysko wczesnośredniowieczne. Dzięki ratowniczym pracom archeologów udało się udokumentować, wydobyć i zabezpieczyć artefakty związane z osadnictwem na tym terenie w przeszłości³⁵.

Tab. 1. Przetargi na wykonanie robót w zakresie zadania „Spycimierski gród atrakcją turystyki kulturowej i ludowej Uzdrowiska Uniejów”

Znak postępowania	Data wszczęcia postępowania przetargowego	Cena potencjalnie najkorzystniejszej oferty [zł]
ZP.271.21.2020.EL	10.08.2020	9 698 544,43
ZP.271.28.2020.EL	24.09.2020	9 319 710,00
ZP.271.29.2020.EL	16.10.2020	9 147 510,00
ZP.271.34.2020.EL	9.11.2020	–
ZP.271.35.2020.EL	30.11.2020	8 827 710,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych udostępnionych przez Centrum „Spycimierskie Boże Ciało” w Spycimierzu z 24.02.2025 r.

Po wykonanych pracach archeologicznych przystąpiono do budowy. W lipcu 2021 r. odbyła się uroczystość wmurowania aktu erekcyjnego pod budowę Centrum. Wydarzenie to miało charakter symboliczny i religijny ze względu na poświęcenie aktu oraz kamieni z kasztelanii spycimierskiej, nieistniejących już świątyń katolickich w Spycimierzu oraz kościoła Bożego Ciała w Uniejowie, opoki różniatowskiej, czyli miejscowego budulca, oraz dwóch kamieni z włoskich sanktuariów – Greccio oraz Opactwa św. Sebastiana w Alatri. Uroczystości przewodniczył biskup diecezji włoskiej Krzysztof Wętkowski³⁶. Prace budowlane przebiegały w kolejnych miesiącach sprawnie i zgodnie z planem.

W międzyczasie, zgodnie z obowiązującymi przepisami, dzięki uprzedniemu umieszczeniu tradycji na Krajowej liście niematerialnego dziedzictwa kutrowego Polski, możliwe stało się ubieganie o wpisanie na Listę

35 J. Śliwiński, *Wstępne wyniki ratowniczych archeologicznych badań wykopaliskowych, przeprowadzonych na stanowisku nr 36 (AZP 62-45/177) w miejscowości Spycimierz (gmina Uniejów)*, „Biuletyn Uniejowski” 2022, t. II, s. 27–48.

36 <https://spycimierskiebozeciealo.pl/pl/centrum-spycimierskie-boze-cialo/> [dostęp: 25.02.2025].

reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO. W marcu 2020 r. oficjalnie złożono wniosek, który 16 grudnia 2021 r. w trakcie XVI sesji Międzyrządowego Komitetu ds. Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO został pozytywnie rozpatrzony, a starania depozytariuszy zwieńczone wpisaniem na wspomnianą listę.

W trakcie procesu budowlanego 28 lutego 2022 r. podpisano umowę z firmą 7MUZ Ewa Świder-Grobelna na projekt aranżacji wystawy stałej wraz z przeznaczeniem urządzeń multimedialnych do potrzeb wystawy stałej (wizja i dźwięk) oraz urządzeń telekonferencyjnych, który sfinansowano z budżetu gminy. Przeznaczono na ten cel 75 tys. zł.

W międzyczasie poczyniono starania mające na celu opracowanie programu funkcjonalno-użytkowego Centrum. 30 września 2022 r. w ramach projektu „Procesja Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów w Spycimierzu w kontekście krajobrazu kulturowo-przyrodniczego” zorganizowano spotkanie warsztatowe w Bibliotece Miejsko-Gminnej w Uniejowie z depozytariuszami, ekspertami i przedstawicielami samorządu. Dyskusje dotyczyły ścieżki edukacyjnej w Spycimierzu, która stanowić miała turystyczno-informacyjne uzupełnienie powstającego Centrum. Przedstawiono wtedy również propozycję logotypu zaprojektowanego przez grafika firmy SMARTLINK, prowadzonej przez Andrzeja Szoszkiewicza. Znak „kolorystyką i układem płatków kwiatowych nawiązuje do logotypu parafialnego stowarzyszenia Spycimierskie Boże Ciało, inspirowanego kształtem zabytkowej monstrancji. Układ płatków tworzy literę »C«, nawiązując do słowa Centrum oraz do owalnego kształtu nasypów dawnego grodziska. Efekt wzmacnia dodatkowy wzór kwiatowy w kolorze czerwonym, zastosowany również w warstwie tekstowej logotypu, dla podkreślenia wyrazu »CENTRUM«³⁷ (ryc. 1).

Kończącą fazą inwestycji budowlanej było wyposażenie Centrum w zaaranżowane uprzednio sprzęty multimedialne i meble muzealno-wystawienne. W tym celu 21 lipca 2023 r. ogłoszono przetarg w ramach programu rządowego „Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych – Wzrost atrakcyjności obiektów edukacyjno-turystycznych poprzez zakup wyposażenia”, z którego dofinansowano niniejszy etap. Został on rozstrzygnięty 6 października 2023 r. Wyłoniono dwie firmy, z którymi 20 października 2023 r.

37 <https://uniejow.pl/nowe-inwestycje-i-zrownowazona-turystyka-w-spycimierzu-na-warsztacie-z-mieszkancami/> [dostęp: 25.02.2025].

podpisano umowy. Pierwsza z nich – GROUP AV Sp. z o.o. – zaoferowała dostawę sprzętu multimedialnego oraz mebli muzealno-wystawienniczych do obiektu, natomiast firma Tronus Polska Sp. z o.o. odpowiadała za dostawę mebli i pozostałego wyposażenia. Pierwszy z wymienionych wykonawców na kolejnym etapie również zrealizował, wykonał i skonfigurował kontent medialny w obiekcie. Jednak nie byłoby to możliwe bez pomocy Jędrzeja Kałużnego, powołanego 19 lutego 2021 r. na stanowisko dyrektora Centrum (kierownika obiektu), który udostępniał materiały, opracowywał je oraz służył pomocą merytoryczną. Łącznie niniejszy etap inwestycji pochłonął 2 709 492,35 zł brutto, z czego większość, czyli 2 167 593,88 zł brutto, pokryło finansowanie z programu rządowego „Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych”.

Na końcowym etapie inwestycji 15 grudnia 2023 r. podpisano umowę z wcześniej już zaangażowaną firmą – 7MUZ Ewa Świder-Grobelna, która dotyczyła prowadzenia nadzoru autorskiego nad realizacją wystawy stałej w obiekcie muzealno-wystawienniczym w Spycimierzu. Usługa ta kosztowała gminę Uniejów 43 050 zł.

Podsumowując proces budowy, należy podkreślić, iż budynek Centrum był w dużej mierze finansowany w ramach Regionalnego Planu Operacyjnego Województwa Łódzkiego na lata 2014–2020 i kosztował 13 543 161,63 zł brutto, z czego dofinansowanie ze strony Unii Europejskiej wyniosło 5 532 035,29 zł (tj. prawie 41%). Fundusze z niniejszego programu pozyskano na podstawie projektu „Spycimierski gród atrakcją turystyki kulturowej i ludowej Uzdrowiska Uniejów”, którego zakres obejmował opracowanie dokumentacji technicznej oraz wykonanie prac budowlanych w „spycimierskim grodzie”. Oprócz budowy obiektu do projektu włączono utworzenie nowego ciągu pieszo-rowerowego na trasie Spycimierz–Uniejów, a także kampanię promującą ofertę miejsca³⁸.

Innym źródłem zewnętrznego finansowania inwestycji był Program Rządowy „Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych”, z którego pozyskano środki w wysokości 2 167 593,88 zł brutto. W związku z tym można stwierdzić, że fundusze zewnętrzne zdecydowanie przyczyniły się do wdrożenia inwestycji. Otwarcie Centrum nastąpiło 30 maja 2024 r., czyli w święto Bożego Ciała.

³⁸ <https://bip.uniejow.pl/dokumenty/745> [dostęp: 4.03.2025].

Charakterystyka budynku Centrum „Spycimierskie Boże Ciało”

Powstały w Spycimierzu budynek Centrum został zlokalizowany na północnej części działki nr 406. Jego powierzchnia użytkowa obejmuje 964,3 m², natomiast powierzchnia zabudowy wynosi 987,7 m². Podstawowym parametrem technicznym jest również wysokość obiektu, która jest równa 9,27 m³⁹. W projekcie dołożono starań, aby wygląd obiektu jak najbardziej wpasował się architektonicznie w regionalną stylistykę. W tym celu w budynku zastosowano dwuspadowe dachy z charakterystyczną więźbą i detalami drewnianymi zastrzałów czy pokryciem połaci dachowej ceramiczną dachówką. Do wykończania elewacji zastosowano charakterystyczny ciosany kamień wapienny oraz cegłę licową w naturalnej barwie⁴⁰.

Kompleks budynków powstał na planie litery „U” z jednokondygnacyjnymi skrzydłami bocznymi i dwukondygnacyjnym budynkiem ulokowanym w centrum kompozycji. Trzy elementy tworzą kompozycyjną całość, jednakże są one niezależne konstrukcyjne i połączone szklanymi korytarzami. Skrzydła boczne stanowią przedłużenie prawego i lewego skrzydła budynku głównego. Służą one jako wystawiennicze i wielofunkcyjne sale interaktywne (każda o powierzchni ok. 200 m²). Natomiast część centralną stanowi hol (z centrum informacji turystycznej, sklepem z pamiątkami i produktami regionalnymi oraz szatnią) wraz z częścią gastronomiczną. Piętro budynku przeznaczone jest dla celów biurowo-edukacyjnych⁴¹. Nowy kompleks wyposażony jest w innowacyjne sale wystawowe (sala poświęcona tradycjom kwiatowym i procesji Bożego Ciała, sala dziedzictwa niematerialnego oraz sala archeologiczna)⁴². Dzięki nowoczesnemu wyposażeniu i aranżacji obiekt jest wyjątkowym miejscem nie tylko w regionie, ale także w skali międzynarodowej. Posiada on innowacyjne sprzęty, m.in. 140-calową ścianę z monitorów pasywnych, multidotykowy stół do warsztatów, podłogę interaktywną czy projekcję sterowaną gestami.

39 Projekt wykonawczy budynku „Spycimierski gród atrakcją turystyki kulturowej i ludowej uzdrowiska Uniejów” wraz z zagospodarowaniem terenu oraz infrastrukturą towarzyszącą i techniczną, Warszawa 2020.

40 <https://uniejow.pl/centrum-historyczno-kulturalne-w-spycimierzu-nabiera-kszaltow/> [dostęp: 22.02.2025].

41 <https://spycimierskiebozeciealo.pl/pl/informacje/centrum-spycimierskie-boze-cialo-rosnie-w-oczach/> [dostęp: 22.02.2025].

42 <https://spycimierskiebozeciealo.pl/pl/centrum-spycimierskie-boze-cialo-2/> [dostęp: 22.02.2025].

Budynek powstał w duchu zasad projektowania uniwersalnego, więc dostosowano go do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Wejście główne wyposażono w rampy i ukształtowano chodniki ze spadkiem. W głównym budynku oprócz klatek schodowych prowadzących na piętro umieszczono windę. W całym kompleksie wydzielono szerokie korytarze wyłożone antypoślizgowym tworzywem bez progów.

Poza budynkami zaplanowano zagospodarowanie terenów okalających Centrum. Powstały dziedziniec pełni funkcje ekspozycyjne i stanowi łącznik kompozycji z istniejącym naprzeciw Kościołem pw. Podwyższenia Krzyża Świętego. Wyłożony jest on kostką brukową ceramiczną oraz kostką z granitu płomiennego (ryc. 1).

Ryc. 1. Kompleks budynków Centrum w Spycimierzu

Źródło: fotografia własna.

Istotną rolę w funkcjonowaniu Centrum odgrywa Spycimierskie Archiwum Społeczne, w ramach którego depozytariusze tradycji gromadzą i udostępniają fotografie, filmy czy dokumenty, które stanowią dostępną bazę wiedzy o spycimierskim Bożym Ciele. Ma ono swoją siedzibę w Centrum, ale jego zbiory są również umieszczone na stronie internetowej⁴³.

43 A. Jełowicki, J. Kałużny, *Budowa i rozwój archiwów społecznych w kontekście Spycimierskiego Archiwum Społecznego*, [w:] *Ochrona niematerialnego dziedzictwa*

Eksploracja

Decydenci długo zastanawiali się nad dopasowaniem oferty Centrum do szerokiego grona odbiorców. Dzięki nowoczesnemu i innowacyjnemu sprzętowi, w który je wyposażono, możliwe było przygotowanie takich ekspozycji, które są atrakcyjne dla młodego pokolenia oraz osób dojrzałych i w podeszłym wieku. Określono cele nadrzędne programu edukacyjnego oraz programu kulturowego Centrum. Dotyczą one głównie promowania wiedzy o dziedzictwie kulturowym Spycimierza i regionu, o poszanowaniu środowiska naturalnego w kontekście roślin używanych do usypywania kwiatnych dywanów czy ukazania przykładów tej tradycji kultywowanej w różnych miejscach na całym świecie. Ponadto, oprócz budowania rozpoznawalności marki, upowszechniania i promowania wiedzy o lokalnej kulturze, zwrócono szczególną uwagę na docieranie do potencjalnych grup zainteresowanych poprzez użycie innowacyjnych rozwiązań technologii IT, które w interesujący sposób stanowią uzupełnienie stałej ekspozycji⁴⁴.

Kierując się wyznaczonymi celami, przygotowano stałe ekspozycje w trzech salach: poświęconej tradycjom kwiatowym i procesji Bożego Ciała, sali dziedzictwa niematerialnego poświęconej polskim tradycjom oraz sali archeologicznej.

1. Sala poświęcona tradycjom kwiatowym i procesji Bożego Ciała

Jest to główna część ekspozycji, od której zaczyna się zwiedzanie Centrum. Znajduje się ona w lewym skrzydle obiektu. Na jej wyposażenie składają się materialne eksponaty w postaci tradycyjnych strojów ludowych, wiekowych ornatów należących do spycimierskiej parafii oraz innych elementów związanych z tradycją układania kwiatnych dywanów. Sala zaaranżowana jest w taki sposób, by jak najbardziej oddać wygląd trasy procesji Bożego Ciała w Spycimierzu. Na posadzce wyświetlane są za pomocą rzutników kompozycje kwiatne, które w poprzednich latach zdobiły trasę procesji. Znajdują się tutaj także zdjęcia przystrojonych stacji procesji oraz łuki triumfalne (również

kulturowego – kodeks etyczny, komunikacja i transfer wiedzy, red. K. Smyk, „Seria Spycimierska” 2024, t. 3, s. 97–105.

44 J. Kałużny, T. Wójcik, *Oferta edukacyjna Centrum „Spycimierskie Boże Ciało” jako przykład promocji niematerialnego dziedzictwa kulturowego wśród młodych ludzi*, [w:] *Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego – kodeks etyczny, komunikacja, i transfer wiedzy*, red. K. Smyk, „Seria Spycimierska”, t. 3, s. 107–116.

kwiatowo-roślinne) (ryc. 2). Zwiedzający mogą zapoznać się z historią lokalnej tradycji dzięki archiwalnym materiałom audiowizualnym. Również w tej sali przedstawiono szerszy kontekst dziedzictwa niematerialnego związane go z kwietnymi kompozycjami. Układanie kwietnych dywanów ukazane jest na fotografiach oraz filmach, m.in. z Gwatemali czy Sycylii (ryc. 3). Ekspozycję można zwiedzać indywidualnie z wykorzystaniem tablic informacyjnych, jednakże skorzystanie z oprowadzania z przewodnikiem ułatwi zrozumienie wystawy.

Ryc. 2. Fragment ekspozycji sali poświęconej procesji Bożego Ciała w Spycimierzu

Źródło: fotografia własna.

Ryc. 3. Fragment ekspozycji sali poświęconej tradycjom układania dywanów kwietnych na świecie

Źródło: fotografia własna.

2. Sala dziedzictwa niematerialnego poświęcona polskim tradycjom

Znajduje się ona w prawym skrzydle obiektu i odnosi się do niematerialnego dziedzictwa Polski. Ekspozycja obejmuje materiały audiowizualne i ekspozycje z zakresu bartnictwa, szopkarstwa krakowskiego, snutki golińskiej⁴⁵ czy pokłonów feretronów. Sala wyposażona jest również w innowacyjne narzędzie pozwalające na przymierzanie w sposób wirtualny strojów ludowych z różnych regionów Polski (ryc. 4 i 5).

⁴⁵ Jest to wyjątkowy rodzaj haftu ludowego.

Ryc. 4. Fragment sali dziedzictwa niematerialnego, poświęconej polskim tradycjom

Źródło: fotografia własna.

Ryc. 5. Szopka krakowska eksponowana w Centrum „Spycimierskie Boże Ciało”

Źródło: fotografia własna.

3. Sala archeologiczna

Ostatnia z sal udostępnionych dla zwiedzających przedstawia historię grodu spycimierskiego. Ekspozowane są w niej artefakty znalezione podczas prac archeologicznych prowadzonych na terenie Spycimierza. Należą do nich głównie monety pochodzące z czasów od średniowiecza po późniejsze okresy. Obecnie sala jest w trakcie organizowania i służy również jako pokój konferencyjno-seminaryjny (ryc. 6). Zorganizowano w tym miejscu m.in. pierwszy dzień VIII Seminarium Spycimierskiego, w trakcie którego odbył się Drugi Ogólnopolski Zjazd Centrów Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego. Innym wydarzeniem przyciągającym w to miejsce rzesze uczestników jest cykl „Spotkań historycznych w Centrum”, prowadzony przez historyków przybliżających historię miejscowości wchodzących w skład parafii Spycimierz.

Oprócz sal wystawowych w Centrum zorganizowano przestrzeń warsztatową (na piętrze budynku głównego). Zorganizowane grupy (10–50 osób) mogą skorzystać z lekcji muzealnych i warsztatów. Obecnie Centrum oferuje sześć różnych zajęć dla grup, które przeznaczone są dla dzieci i młodzieży. Centrum nie jest stereotypowym muzeum, ponieważ różnorodne warsztaty umożliwiają edukację poprzez doświadczanie i aktywność. Uzupełnieniem jego oferty jest możliwość spaceru szlakiem historyczno-kulturowym „Spycimierska droga”, pozwalającym na poznanie historii wsi. Ponadto oferta Centrum została poszerzona w styczniu 2025 r. poprzez utworzenie w nim

filii Miejsko-Gminnej Biblioteki Publicznej w Uniejowie. Wydarzeniem organizowanym przez Centrum (zaplanowanym na 15 marca 2025 r.) będzie cykl warsztatów w ramach Akademii Kwiatnych Dywanów w Spycimierzu, który przybliży zainteresowanym historię i techniki układania kwiatnych dywanów, ale jednocześnie pozwoli na przełożenie wiedzy na praktykę w trakcie warsztatów artystycznych i nauki technik florystycznych. Program pierwszego ze spotkań skierowany jest do dzieci i młodzieży w wieku 8–15 lat z terenu lokalnej parafii. Doświadczeni depozytariusze tradycji również wezmą udział w wydarzeniu i będą przekazywać młodym pokoleniom tradycję w sposób bezpośredni⁴⁶.

Ryc. 6. Fragment sali archeologicznej (w tym konferencyjnej)

Źródło: fotografia własna.

Podsumowanie

Opisywane w artykule Centrum to nie tylko regionalne muzeum, ale zdecydowanie coś więcej. Jest to miejsce dopracowane w każdym detalu, stworzone przy udziale lokalnej społeczności, tj. depozytariuszy tradycji układania kwiatnych dywanów.

Fakt, iż tradycja ta została umieszczona na Krajowej liście niematerialnego dziedzictwa kulturowego, a w następstwie również na Liście reprezentatywnej niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO, poszerzył możliwości jej promocji i kultywowania. Znaczącą rolę odegrał również

⁴⁶ <https://www.facebook.com/Spycimierskie.Centrum> [dostęp: 6.03.2025].

lokalny samorząd gminy Uniejów, który wyłożył częściowo własne środki na przeprowadzenie w Spycimierzu tej inwestycji oraz pozyskał dofinansowanie ze środków zewnętrznych.

Dziś jest to miejsce służące promocji tradycji wśród młodych pokoleń, ale także poszerzania wiedzy o wielu innych elementach dziedzictwa niematerialnego. Oferta Centrum jest bogata w innowacyjne rozwiązania technologiczne atrakcyjne dla młodego pokolenia oraz w warsztaty i cykle spotkań. Centrum „Spycimierskie Boże Ciało”, pomimo krótkiego okresu funkcjonowania, do tej pory odnosi sukces i wciąż się rozwija. Do nawiązywania kontaktu z odbiorcami treści wykorzystywane są środki przekazu wirtualnego, np. Facebook, gdzie na bieżąco zamieszczane są informacje o planowanych wydarzeniach.

Przeprowadzona w Spycimierzu inwestycja może stanowić wzorzec dla istniejących oraz dopiero powstających muzeów dotyczących niematerialnego, ale także materialnego dziedzictwa kulturowego. Kluczem do odniesienia sukcesu są: ciągła współpraca z lokalną społecznością, zachowanie kontekstu miejsca i przemyślany, konsekwentny plan działania.

Bibliografia

- Blake J., *Museums and safeguarding intangible cultural heritage – facilitating participation and strengthening their function in society*, „International Journal of Intangible Heritage” 2018, t. 13(1), s. 18–32.
- Folga-Januszewska D., *Muzeum: definicja i pojęcie czym jest muzeum dzisiaj?*, „Muzealnictwo” 2008, t. 49, s. 200–203.
- Góral A., *E-dziedzictwo – potencjał cyfryzacji w zakresie zachowania ciągłości przekazu niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, „Zarządzanie w Kulturze” 2012, t. 13(1), s. 87–100.
- Jełowicki A., *Prezentacja badań niematerialnego dziedzictwa kulturowego w muzeum narodowym rolnictwa w Szreniawie*, „Zbiór Wiadomości do Antropologii Muzealnej” 2019, t. 6(1), s. 71–85.
- Jełowicki A., Kałużny J., *Budowa i rozwój archiwów społecznych w kontekście Spycimierskiego Archiwum Społecznego*, [w:] *Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego – kodeks etyczny, komunikacja i transfer wiedzy*, red. K. Smyk, „Seria Spycimierska” 2024, t. 3, s. 97–105.

- Kałużny J., Wójcik T., *Oferta edukacyjna Centrum „Spycimierskie Boże Ciało” jako przykład promocji niematerialnego dziedzictwa kulturowego wśród młodych ludzi*, [w:] *Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego – kodeks etyczny, komunikacja, i transfer wiedzy*, red. K. Smyk, „Seria Spycimierska”, t. 3, s. 107–116.
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r., Dz.U. z 2011 r. Nr 172, poz. 1018.
- Madej S., Madej M., *Finansowanie dziedzictwa kulturowego z funduszy UE*, „Ekonomia. Wrocław Economic Review” 2015, t. 21(4), s. 43–59.
- Pawłowska A., *Ochrona dziedzictwa kulturowego jako zadanie samorządu gminnego*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2019, t. 10(2), s. 199–213.
- Pędziwiatr E., *Ewolucja finansowania sektora kultury na poziomie regionalnym ze środków Unii Europejskiej*, „Europa Regionum” 2017, t. 33, s. 93–102. <https://doi.org/10.18276/er.2017.33-09>
- Projekt wykonawczy budynku „Spycimierski gród atrakcją turystyki kulturowej i ludowej uzdrowiska Uniejów” wraz z zagospodarowaniem terenu oraz infrastrukturą towarzyszącą i techniczną, Warszawa 2020.
- Przyborowska-Klimczak A., *Międzynarodowa ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturalnego*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2005, t. 3.
- Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore*, 15 November 1989, „Records of the General Conference Twenty-fifth Session”, Paris, 17 October to 16 November 1989, vol. I – Resolutions, s. 238–243.
- Schreiber H., *Dwadzieścia lat Konwencji UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego: międzynarodowe konteksty i polskie doświadczenia*, [w:] *Niematerialne dziedzictwo kulturowe. Zbiór dokumentów*, red. H. Schreiber, Warszawa 2023, s. 18–48.
- Smyk K., *Pojęcie depozytariusza niematerialnego dziedzictwa kulturowego w polskim dyskursie heritologicznym*, „Literatura Ludowa. Journal of Folklore and Popular Culture” 2024, t. 68, nr 1–2, s. 7–20. <https://doi.org/10.12775/LL.1.2024.001>
- Szozkiewicz A., *„Droga” spycimierskiego Bożego Ciała do UNESCO*, „Biuletyn Uniejowski” 2022, t. 11, s. 125–140. <https://doi.org/10.18778/2299-8403.11.07>

Śliwiński J., *Wstępne wyniki ratowniczych archeologicznych badań wykopaliskowych, przeprowadzonych na stanowisku nr 36 (AZP 62-45/177) w miejscowości Spycimierz (gmina Uniejów)*, „Biuletyn Uniejowski” 2022, t. II, s. 27–48. <https://doi.org/10.18778/2299-8403.11.02>

Weźgowiec B., *Materialne i niematerialne dziedzictwo Europy Środkowej w praktykach Międzynarodowego Centrum Kultury w Krakowie*, „Perspektywy Kultury = Perspectives on Culture” 2023, t. 41(2/2), s. 337–354. <https://doi.org/10.35765/pk.2023.410202.20>

Źródła internetowe

<https://bip.uniejow.pl/dokumenty/745> [dostęp: 4.03.2025].

<https://dziedzictwokarpat.pl/badania> [dostęp: 19.02.2025].

<https://dziedzictwokarpat.pl/honorowa-rada-programowa-1> [dostęp: 19.02.2025].

<https://mck.krakow.pl/misja-statut-logo> [dostęp: 11.02.2025].

<https://mcksokol.pl/aktualnosc/dom-podhalanski-zmienia-sie> [dostęp: 19.02.2025].

<https://mcksokol.pl/instytucja> [dostęp: 19.02.2025].

<https://muzeum-szreniawa.pl/muzeum-w-nowym-tomyslu/> [dostęp: 13.02.2025].

<https://niematerialne.nid.pl/krajowa-lista-niematerialnego-dziedzictwa-kulturowego/> [dostęp: 11.02.2025].

<https://owidz.pl/poznaj-nas/muzeum-mitologii-slowianskiej/> [dostęp: 21.02.2025].

<https://polakpotrafi.pl/projekt/muzeum-mitologii-slowianskiej> [dostęp: 21.02.2025].

<https://przemysl.naszemiasto.pl/otwarcie-bieszczadzkiego-centrum-dziedzictwa-kulturowego/ar/c7-9775937> [dostęp: 19.02.2025].

<https://rzeszow.tvp.pl/76497273/bieszczadzkie-centrum-dziedzictwa-kulturowego-w-budynku-rafinerii-fanto> [dostęp: 19.02.2025].

<https://spichlerzkaszubski.pl/page/start.php> [dostęp: 21.02.2025].

<https://spycimierskiebozeczialo.pl/pl/centrum-spycimierskie-boze-cialo/> [dostęp: 25.02.2025].

<https://spycimierskiebozeczialo.pl/pl/centrum-spycimierskie-boze-cialo-2/> [dostęp: 22.02.2025].

- <https://spycimierskiebozeczialo.pl/pl/informacje/centrum-spycimierskie-boze-cialo-rosnie-w-oczach/> [dostęp: 22.02.2025].
- <https://spycimierskiebozeczialo.pl/pl/lista-unesco/> [dostęp: 22.02.2025].
- <https://uniejew.pl/centrum-historyczno-kulturalne-w-spycimierz-nabiera-ksztaltow/> [dostęp: 22.02.2025].
- <https://uniejew.pl/nowe-inwestycje-i-zrownowazona-turystyka-w-spycimierz-na-warsztacie-z-mieszkancami/> [dostęp: 25.02.2025].
- <https://www.facebook.com/Spycimierskie.Centrum> [dostęp: 6.03.2025].
- <https://www.muzeum.wejherowo.pl/d/aktualnosci/komunikaty/czy-znasz-rodzima-literature-zapraszamy-na-minutke-cz-20/?cat=62> [dostęp: 21.02.2025].
- <https://www.muzeum.wejherowo.pl/d/o-muzeum/historia/historia-muzeum/?cat=18> [dostęp: 21.02.2025].
- <https://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/dziedzictwo-niematerialne/> [dostęp: 11.02.2025].
- <https://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/dziedzictwo-niematerialne/listy-dziedzictwa-niematerialnego/krajowa-lista/> [dostęp: 11.02.2025].

PIOTR HUBERT RODZIEWICZ*

Artur Dzierzbicki – żołnierz i obywatel

STRESZCZENIE | Marszałek Józef Piłsudski 21 sierpnia 1921 r. na stokach warszawskiej Cytadeli przypiął order wojenny – krzyż *Virtuti Militari* – weteranom powstania styczniowego. Niewielu żołnierzy powstania otrzymało najwyższe polskie odznaczenie wojenne. Jednym z nich był Artur Dzierzbicki. Autor artykułu przedstawia szlak bojowy Dzierzbickiego, a także próbuje pokazać życie tego wybitnego dla ziemi kaliskiej Polaka na podstawie XIX-wiecznej prasy i dokumentów metrykalnych.

SŁOWA KLUCZOWE | Artur Dzierzbicki, powstanie styczniowe, Dzierzbiccy, Towarzystwo Kredytowe Ziemiańskie, TKZ, sędzia gminny, ziemianie, szlachta

Artur Dzierzbicki: A Soldier and a Citizen

SUMMARY | On 21 August 1921, Józef Piłsudski, the marshal of the Polish army and the main politician in Poland those days, pinned the *Virtuti Militari* cross on the veterans of the January Uprising. The ceremony took place on the slopes of the Warsaw Citadel, which is a symbol of the suffering of the Polish nation. Few soldiers of the Uprising received this most significant Polish military decoration. Artur Dzierzbicki was one of them. The author of this article presents Dzierzbicki's

* Piotr Hubert Rodziewicz, mgr, Uniwersytet Łódzki, Instytut Historii, były pracownik Instytutu Pamięi Narodowej, prezes Stowarzyszenia Miłośników Historii Dobieszkowa i Okolic, w ramach Towarzystwa „Strzelec” zajmuje się upamiętnianiem potyczek, bitew i osób związanych z powstaniem styczniowym na terenie województwa łódzkiego, <https://orcid.org/0009-0001-7572-7883>; e-mail: p.h.rodziewicz@gmail.com

Received: 24.04.2025. Accepted: 31.05.2025. Published: 30.11.2025.

© by the author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Funding information: Not applicable. **Conflicts of interests:** None. **Ethical considerations:** The Authors assure of no violations of publication ethics and take full responsibility for the content of the publication.

combat trail as well as tries to show – based on the 19th-century press and vital records – the life of this outstanding Pole from the Kalisz region.

KEYWORDS | Artur Dzierzbicki, January Uprising, the Dzierzbiccy, Landowners' Credit Society, municipal judge, gentry, nobility

Wprowadzenie

Przez kilka lat podczas pracy w Instytucie Pamięci miałem możliwość współtworzenia ewidencji grobów weteranów walk o wolność i niepodległość Polski. Prowadząc kwerendę, dotarłem do listu wdowy po weteranie, w którym znajdowały się nazwiska dwóch plutonów kawalerii wojsk powstania styczniowego, dowodzonych przez kapitana Józefa Skrzyńskiego¹. Postanowiłem odnaleźć groby tych ludzi, wydobyć spośród dokumentów historię ich życia. Jednym z nich był Artur Dzierzbicki (ryc. 1). Żołnierz znaczący do tego stopnia, że za swoją walkę z bronią w ręku otrzymał najwyższe wojenne odznaczenie – krzyż *Virtuti Militari*. Odnalezienie grobu okazało się dużym wyzwaniem. Posiadając akt zgonu i nekrolog, wiedziałem, że został pochowany w Niewieszu. Niestety, na cmentarzu nie ma już grobu rodziny Dzierzbickich. Jeździłem tam kilkakrotnie, szukając grobu bądź co bądź najbogatszego, najbardziej znanego ziemianina mieszkającego w pobliskich Biernacicach. Jednak ani poszukiwania, ani rozmowy z mieszkańcami czy też konsultacje z regionalistami nie przyniosły informacji, na którą czekałem. Dopiero rozmowa z najstarszym mieszkańcem Niewiesza pozwoliła dociec, co się stało z grobowcem Dzierzbickich. W artykule przedstawiam losy wojenne ułana, próbuję pokazać życie codzienne, jakże charakterystyczne dla tej klasy społecznej w XIX w. Mam nadzieję, że wyda się to Państwu wzbogacające poznawczo i być może stanie się przyczynkiem do dalszych badań nad szlachtą ziemi łęczyckiej lub też – używając innego podziału geograficznego – ziemi kaliskiej.

¹ H. Samborski, *Wspomnienia z Powstania 1863 r. i pobytu na Syberii*, Warszawa 1916, s. 122.

Ryc. 1. Artur Dzierzbicki

Źródło: *Ziemia łączycza żołnierzom niepodległości*, Łęczycza 1937, s. 42.

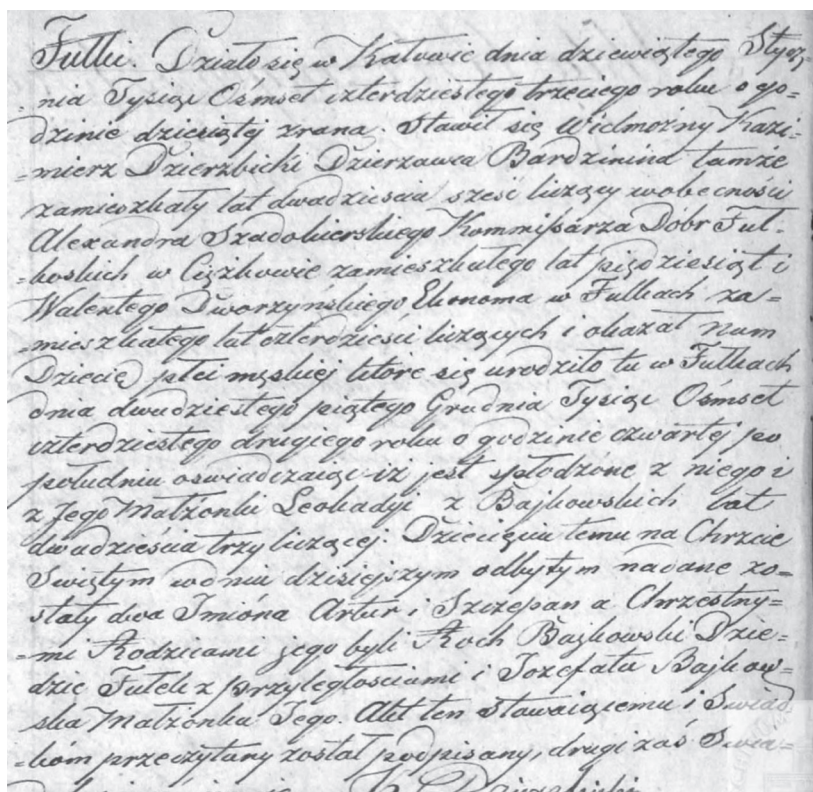
Biogram

Artur Szczepan Dzierzbicki urodził się 25 grudnia 1843 r. w Fułkach, w gminie Kałów, powiecie warskim, departamencie kaliskim. Był synem małżonków Dzierzbickich herbu Topór, Kazimierza i Kunegundy Leokadii z Bajkowskich. Przyszedł na świat w majątku należącym do rodziny babci od strony matki, Józefaty z Kossobudzkich herbu Pomian, żony Rocha Bajkowskiego herbu Lubicz, właściciela Czepowa Średniego (gmina Wielenin)².

Dzierzbiccy byli po ślubie (ryc. 2), który miał miejsce rok wcześniej, i mieszkali w majątku rodziców Leokadii (używała imienia Leokadia) w Bardzynie³.

² Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej: APŁ), Akta stanu cywilnego (dalej: ASC) parafii rzymskokatolickiej w Kałowie, Katalog urodzenia, Zespół 1501d, akt urodzenia nr 3/1843.

³ APŁ, ASC parafii rzymskokatolickiej w Dalikowie, Katalog małżeństwa, Zespół 1501d, akty małżeństw nr 7/1842.

Ryc. 2. ASC parafii rzymskokatolickiej w Dalikowie, akt urodzenia nr 7 z 1842 r.
Źródło: parafia Dalików.

Rok później państwo Dzierzbiccy przenieśli się do Prawęcic (parafia Beldów), gdzie urodziła się siostra Artura – Stefania⁴. Wiemy z dokumentów spadkowych, że w 1849 r. Dzierzbiccy mieszkali w majątku Psary, w okręgu zgierskim⁵. Następnie stali się dzierżawcami Bronowa, należącego do okręgu wartkiego powiatu kaliskiego Guberni Warszawskiej. Właścicielem majątku był Wawrzyniec Konopnicki, teść Marii Konopnickiej. Dzierżawili go do roku 1853⁶.

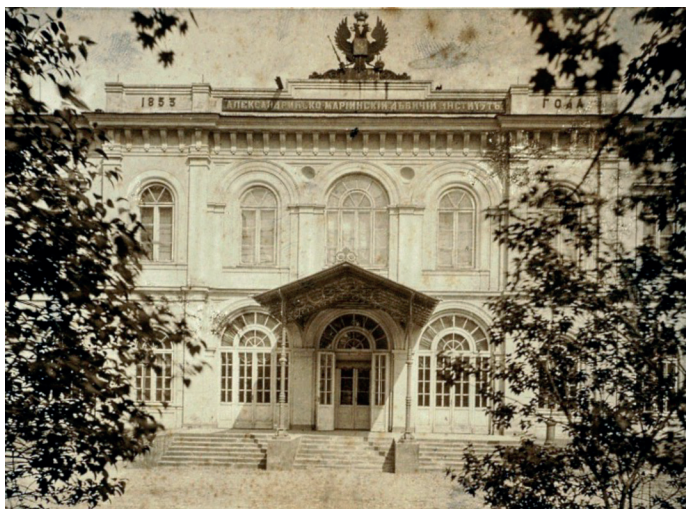
4 APŁ, ASC parafii rzymskokatolickiej w Beldowie, Katalog urodzenia, Zespół 1401d, akt urodzenia nr 109/1844.

5 „Gazeta Rządowa Królestwa Polskiego” 1849, nr 123 (6 czerwca), s. 10.

6 „Dziennik Urzędowy Guberni Warszawskiej” 1853, nr 18 (30 kwietnia), s. 424.

W następnych latach Kazimierz został administratorem majoratu Tkaczew, gdzie zamieszkał z rodziną⁷.

W 1849 r. Artur Dzierzbicki rozpoczął naukę w Instytucie Szlacheckim w Warszawie (ryc. 3)⁸. Była to szkoła przeznaczona wyłącznie dla rodzin zamożnych – synów szlachty oraz urzędników państwowych. W 1850 r. uczyło się w niej zaledwie 81 uczniów⁹. Opłaty za edukację były bardzo wysokie. W pierwszych trzech klasach nauka kosztowała 200 rubli rocznie, w pozostałych czterech klasach 300 rubli rocznie¹⁰.

Ryc. 3. Budynek Instytutu Szlacheckiego przy ul. Wiejskiej w Warszawie
Źródło: https://lubuskie.fotopolska.eu/337165,foto.html?galeria_zdjec&w=9&user=213 [dostęp: 18.05.2025].

Po ukończeniu warszawskiej szkoły młody Dzierzbicki kontynuował naukę w gimnazjum w Płocku w 1861 r. W tym samym roku wstąpił do szkoły przygotowawczej w Warszawie, utworzonej przez hrabiego Wielopolskiego,

7 T. Żychliński, *Złota księga szlachty polskiej*, R. 4, Poznań 1882, s. 414.

8 „Gazeta Codzienna” 1849, nr 211, s. 1.

9 *Taryfa domów miasta Warszawy i Pragi z planem ogólnym i 128 szczególnych planików i ulic*, Warszawa 1852, s. 30.

10 J. Schiller, *Warszawskie rządowe szkoły średnie w latach 1795–1862*, „Rozprawy z dziejów Oświaty” 1994, t. 36, s. 89.

a następnie do świeżo otwartej Szkoły Głównej w Warszawie, na Wydział Prawa i Administracji (ryc. 4)¹¹.

Ryc. 4. Zjazd wychowanków Wydziału Administracji i Prawa Szkoły Głównej w 1905 r.

Źródło: S. Borowski, *Szkoła Główna Warszawska 1862–1869*, Warszawa 1937, s. 25.

W 1863 r. wybuchło powstanie styczniowe i wielu studentów Szkoły Głównej, w tym i Dzierzbicki, wzięło w nim udział¹². W niedzielę wielkanocną synowie okolicznej szlachty zebrali się w majątku Kazimierza Dzierzbickiego w Tkaczewie. Ojciec Artura ich pobłogosławił, wuj Aleksander Dąbrowski, weteran powstania listopadowego, poprowadził grupę do obozu pułkownika Kazimierza Oborskiego stacjonującego w okolicy Konina¹³. Wraz z Dzierzbickim poszli do walki: syn Aleksandra Kornel Dąbrowski, dwaj bracia Łebkowscy, Władysław Wardęski, Władysław Boetticher, Alfons Szamowski, Wacław Odechowski, Walerian Oszkowski, Edmund Sojecki¹⁴. Sama „biała” młoda szlachta wraz ze służbą dworską. Trafili do świeżo utworzonego oddziału dragonów (ułanów, strzelców konnych), nazywanych potocznie Krakusami ze względu na charakterystyczne nakrycie głowy (ryc. 5).

¹¹ Księga pamiątkowa Zjazdu b. wychowanków b. Szkoły Głównej Warszawskiej, Warszawa 1905, s. III.

¹² S. Kieniewicz, *Spiskowcy i partyzanci*, Warszawa 1967, s. 564.

¹³ Aleksander Dąbrowski był mężem Józefy Bajkowskiej, siostry Leokadii Dzierzbickiej.

¹⁴ Centralne Archiwum Wojskowe (dalej CAW), sygn. I.181D.7916 (24.03.1920), s. 9.

Ryc. 5. Rysunek przedstawiający umundurowanie wojsk powstańczych
Źródło: „Postęp” 1863, nr 17 (1 listopada), s. 160.

Kawaleria Oborskiego walczyła w kwietniu w szeregach dużego zgrupowania pułkownika Józefa Seyfrieda, który był również naczelnikiem wojskowym województwa mazowieckiego. Seyfried poruszał się powozem, który był ochraniały przez kawalerzystów, wśród których znajdował się Dzierzbicki. Ułani mieli serdecznie dosyć takiej „walki” i poprosili pułkownika Oborskiego o inne, bardziej waleczne zadania. Zostali więc skierowani do zadań rozpoznawczych i osłonowych¹⁵. Do pierwszego większego starcia doszło 26 kwietnia pod Nową Wsią koło Sompolna na Kujawach. Tutaj po raz pierwszy Dzierzbicki skrzyżował szable z kawalerzystą rosyjskim. Potyczka okazała się zwycięska. Pododdział rosyjski wysłany z Włocławka musiał wycofać się za granicę Królestwa, znajdując w Prusach schronienie¹⁶. Niestety, krótko trwała radość ze zwycięstwa. 29 kwietnia oddział Seyfrieda został rozбит pod Brdowem, tracąc wielu żołnierzy, m.in. bardzo odważnego dowódcę, który przybył walczyć w szeregach powstańczych z Francji, pułkownika Leona Younga de Blakenheima¹⁷. Kawalerii Oborskiego udało się odskoczyć

¹⁵ Tamże, s. 10.

¹⁶ S. Zieliński, *Bitwy i potyczki 1863–1864*, Rapperswil 1913, s. 31.

¹⁷ Tamże, s. 31–32.

i przeżyć klęskę. Ciągłe utarczki z podjazdami rosyjskimi, nieustanne marsze, noclegi w zimnie i deszczu spowodowały chorobę wrzodową u Dzierzbickiego. Otrzymał urlop i wrócił do rodzinnego domu, by się leczyć¹⁸. Po zaledwie trzech tygodniach powrócił do walki w powstaniu. Nowym bezpośrednim dowódcą pododdziału został wyznaczony rotmistrz Józef Skrzyński¹⁹. Szwadron Skrzyńskiego był to kwiat młodzieży pochodzącej z okolic Łęczycy. Dzierzbicki wraz z kolegami trafił do plutonu drugiego, który prowadził syn właścicieli Dalikowa Władysław Wardęski. Jego podoficerami zostali Stanisław Cygański z majątku Cygany i Walery Oszkowski z majątku Śladków Rozłazły z okolicy Piątku. W plutonie znajdowali się również wspomniany już Kornel Dąbrowski z majątku Kraski, Stanisław Noffok, Stanisław Cholewiński, Przemysław Byszewski, Ignacy Pryliński i inni²⁰. 22 maja 1863 r. Oborski wraz z pułkownikiem Stanisławem Szumlańskim oraz piechotą prowadzoną przez pułkownika Karola Włodka rozłożył się obozem w Poddębicach oraz w pobliżu miasta. Głównym dowódcą tej dużej formacji był pułkownik Ignacy Słupski, żołnierz walczący jeszcze w powstaniu listopadowym²¹. W nocy z Uniejowa wyruszył oddział rosyjski mający za zadanie spacyfikować buntowników Oborskiego. Rotę piechoty, szwadron huzarów prowadził major Aleksander von Broemsen. Rosjanin nie spodziewał się, że siły polskie będą tak olbrzymie. Dowódcy powstańcy prowadzili ponad 1500 insurgentów, wśród których byli strzelcy piesi, kosynierzy i kawalerzyści. Do walki doszło nad ranem 23 maja²². Rosjanie, wycofując się, znaleźli schronienie we wsi Niewiesz. Zajęli domy, prowadząc skuteczny ogień karabinowy z okien, drzwi, dachów domów, karczmy i wozowni. Budynki zamieniły się w blokhauzy trudne do zdobycia. Polacy trzymani byli z dala ogniem karabinowym. Nie mogli podejść i podpalić domów. W tym czasie szwadron rotmistrza Skrzyneckiego starł się z huzarami rosyjskimi, którzy chcieli dołączyć do zabarykadowanej w domach piechoty. W starciu bezpośrednim na szable i pałasze nasi kawalerzyści wykazali się odwagą i determinacją. Walka była niezwykle krwawa. Ułan Jan Grotgier, posługując się

18 *Ziemia łęczycka żołnierzom niepodległości*, Łęczycza 1937, s. 17.

19 K. Jadczyk, J. Kita, M. Nartnowicz-Kot, *Powstanie w Łodzi i regionie: studia i materiały*, Łódź 2014, s. 143.

20 H. Samborski, *Wspomnienia...*, s. 122.

21 D. Orłowski, *Kajetan Słupski. Kim był naprawdę dowódca potyczki pod Mokrskiem z 15 października 1863 r.*, „Rocznik Wieluński” 2022, t. 22, s. 5.

22 S. Zieliński, *Bitwy i potyczki...*, s. 201.

średniowiecznym mieczem, odciął kilka głów huzarom, a jednemu odrąbał ramię²³. Tymczasem rosyjskie punkty oporu wytrzymały ataki polskiej piechoty. Potyczka trwała cały upalny dzień. W walce zostali ciężko ranni dowódcy Oborski i Włodek²⁴. Wobec niemożliwości podejścia i podpalenia blokhauzów, zmroku i nadciągających od strony Sieradza kolumn rosyjskich pułkownik Ignacy Słupski zdecydował się opuścić miejsce walki jak najszybciej i wycofać się jak najdalej. 4 czerwca pułkownik Edmund Callier, świeżo mianowany naczelnikiem wojskowym województwa mazowieckiego i kaliskiego, przybył do obozu stacjonującego w miejscowości Orla. Poprowadził partię powstańczą w kierunku Konina. Kawalerzyści Skrzyńskiego, będący w ariergardzie, wykonali prace saperskie, niszcząc most na Warcie pod Orlą. W ten sposób udało im się opóźnić pościg kolumn moskiewskich²⁵. 27 czerwca walczyli z dobrym skutkiem na szable z huzarami rosyjskimi pod Izbicą Kujawską²⁶. Kolejna potyczka stoczona z Rosjanami niestety zakończyła się porażką. 29 i 30 czerwca pod wsią Grochowy, koło Ślesina, pułkownik Callier zmuszony został do podjęcia walki, pomimo przeważających sił wroga. Wyselekcjonowana grupa 50 jeźdźców Skrzyńskiego wykonywała zadania typowo rozpoznawcze. Doszło jednak do walk na białą broń, z których to pojedynków ułani najczęściej wychodzili zwycięsko. Callier w swoich meldunkach chwalił pierwszego dnia walk ułanów Skrzyńskiego, drugiego zaś dnia był zły, ponieważ kawalerzyści nie wypełnili swoich zadań²⁷. Kilku z nich zginęło śmiercią walecznych. Wśród poległych znalazł się przyjaciel Dzierzbickiego, syn kucharza z majątku Tkaczew, Aleksander Ostrowski, a także fornal z tego majątku o nazwisku Korejwo²⁸. Potyczka była przegrana, Skrzyński tuż po niej otrzymał rozkaz przemieszczenia się na teren Kujaw w celu przejścia broni od tamtejszych władz cywilnych²⁹. Pojawił się na arenie walk dopiero 9 lipca, kiedy to doszło do bitwy pod Kterami koło Kutna. Dragoni majora Józefa Skrzyńskiego, zwani jazdą łączyczną, wzięli udział w ostatnim etapie bitwy. Wykorzystali zabudowania we wsi Zieleniew: dzięki

23 S. Kieniewicz, *Spiskowcy...*, s. 572.

24 K. Jadczyk, J. Kita, M. Nartowicz-Kot, *Powstanie w Łodzi...*, s. 143.

25 Dokumenty terenowych władz powstania styczniowego, Wrocław 1976, s. 21; CAW, sygn.I.181D, s. 12.

26 Tamże, s. 36.

27 E. Callier, *Trzy ustępy z powstania polskiego 1863–1864*, Poznań 1868, s. 38.

28 CAW, sygn. I.181D.7916, s. 13.

29 Dokumenty..., s. 26.

przygotowanej pułapce okrążyli nadciągający spod Kter kozacki oddział konny, wycinając go w pień, następnie odskoczyli w kierunku Główna na nocleg³⁰. Następnego dnia, kierując się na Brzeziny, starli się ponownie za Strykowem, w okolicy wsi Janowice (spisując swoje wojenne losy po 60 latach, Dzierzbicki mylił nazwy miejscowości i podawał jako miejsce bitwy Dobieszków³¹). Dwa plutony przemieszczały się w oddaleniu od siebie. Nagle żołnierze z plutonu Dzierzbickiego zauważyli patrol kozacki. Nie chcąc, żeby informacja o ich istnieniu została dalej przekazana, puścili się galopem za wrogiem. Niestety, okazało się, że w pobliżu patrolu znajdowały się większe siły nieprzyjaciela. Doszło do walki pod lasem janowickim, w wyniku której zginęło dwóch ułanów. Ciężko ranny został pochodzący z Kujaw 29-letni rotmistrz Skrzynecki. Umarł dwa dni później³². Dzierzbicki cudem uniknął śmierci. Podobnie jak pozostali przy życiu chował się w dworach szlacheckich, a następnie powrócił do rodzinnego domu³³.

We wrześniu po raz trzeci wyruszył walczyć o wolną Polskę. Zaciągnął się do partii powstańczej pułkownika Michała Zielińskiego, naczelnika wojennego województwa mazowieckiego, która stacjonowała wówczas w okolicy Kutna, we wsi Baranowizna. Był to oddział składający się z kilkuset strzelców, kosynierów i strzelców konnych. Dzierzbicki, z racji swoich doświadczeń w powstaniu, został podoficerem dowódcy jazdy o nazwisku Bronisławski vel Zygmunt Podczaski. Jeszcze w tym samym miesiącu, 17 września, pułkownik Zieliński wraz z majorem Władysławem Orłowskim wyruszyli w kierunku Gór Świętokrzyskich, zgodnie z rozkazem władz powstańczych. Chcąc uniknąć walki, próbowali wymknąć się rosyjskiej obławie. Niestety, 23 września spotkali się z wojskami rosyjskimi w miejscowości Żdżary, na drodze do Nowego Miasta nad Pilicą, gdzie zaplanowano postój. W trakcie walki piechota rosyjska zaczęła uciekać, kryjąc się w lesie. Zirytowany postawą własnej piechoty Zieliński dał rozkaz kawalerii, żeby wyparła z lasu Rosjan. Niestety, od palby karabinowej Rosjan zginęły nie tylko konie, ale także dowódca Bronisławski vel Podczaski i kilku innych kawalerzystów. Artur Dzierzbicki został awansowany na oficera na polu walki przez pułkownika Zielińskiego³⁴. 25 września doszło pod Dobieszkowem w okolicy Strykowa

30 S. Kieniewicz, *Spiskowcy...*, s. 578–579.

31 CAW, sygn. I.181D.7916, s. 14.

32 APŁ, ASC, Katalog zgony, Zespół 1422d, akt nr 143.

33 CAW, sygn. I.181D.7916, s. 14.

34 Tamże.

do kolejnego starcia. Tym razem wycofujących się spod Żdżar powstańców zaatakowała wysłana z Warszawy sotnia kozaków kaukaskich esaula Kosmy Iwanowicza Zankisowa w celu pacyfikacji oddziału majora Orłowskiego. Zieliński z Orłowskim nie podjęli walki w miejscu chwilowego odpoczynku w Skoszewach. Zaczęli uciekać przez dobieszkowski las w kierunku Strykowa. Do pojedynku na szable doszło przy młynie w Dobieszkowie³⁵. Dzierzbicki wspomina: „[...] Rejterując oddział nasz znalazł się nad potokiem, nad którym stał młyn wodny. Ciężką była walka, a strumyk krwią zabarwił, wielu zginęło, zwalonych w staw przymłyński. Życie zawdzięczam przytomności i trafności strzałów. W bitwie tej dowódcy szczególnie kawalerii jakby stracili całą przytomność. Parli nas moskale aż do miasteczka Strykowa, w murach i zabudowaniach którego udało się zatrzymać napór moskali”³⁶.

Pozostali przy życiu kawalerzyści, wraz ze swoimi oficerami, przenocowali we dworze w Pludwinach. Następnego dnia oficerowie pożegnali się. Major Michał Zieliński zdał dowództwo majorowi Władysławowi Orłowskiemu i opuścił obóz. Zmęczeni, ranni, rozbici psychicznie żołnierze podążyli w kierunku Piątku. W drodze Orłowski przekazał dowodzenie Dzierzbickiemu i wraz ze swoim adiutantem Tadeuszem Górą odjechał w kierunku lasów gostynińskich. Dzierzbicki, nie widząc szans na dalszą walkę, rozpuścił oddział, a broń kazał zakopać³⁷. W listopadzie otrzymał oficjalny awans oficerski od Rządu Narodowego, a w marcu 1864 r. wezwanie do sformowania nowego oddziału. Powstanie chyliło się ku upadkowi, coraz więcej osób było poszukiwanych, aresztowanych i sądzonych za udział w nim. Dzierzbicki postanowił wyjechać za granicę i tam odczekać. Wyjechał do Drezna wraz z Władysławem Wardęskim³⁸.

Wrócił jednak jeszcze w tym samym, 1864 r.³⁹ Autor artykułu nie dotarł jednak do informacji, w jaki sposób ułożył sobie relacje z władzami rosyjskimi. Być może potraktowano go jako zwykłego szeregowego żołnierza i ze względu na młody wiek oszczędzono. Są to jednak tylko domysły.

35 K. Jadczyk, J. Kita, M. Nartowicz-Kot, *Powstanie w Łodzi...*, s. 64; P.H. Rodziejewicz, *Szadkowanie w powstaniu styczniowym*, „Biuletyn Szadkowski” 2023, t. 23, s. 85–87.

36 CAW, sygn. I.181D.7916, s. 15.

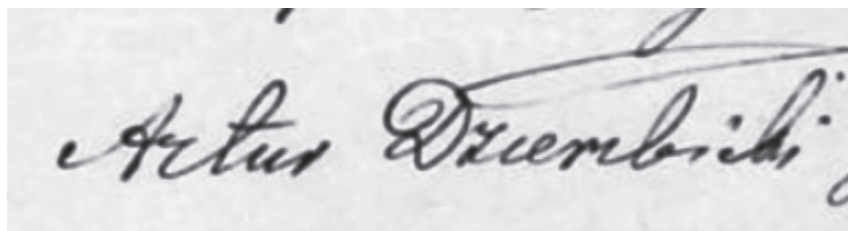
37 Tamże, s. 16.

38 Tamże, s. 15.

39 „Warszawska Gazeta Policyjna” 1864, nr 217, s. 3.

Po powrocie z powstania Artur Dzierzbicki wrócił na studia do Szkoły Głównej w Warszawie, które ukończył w 1865 r. Dalszą naukę kontynuował w Brukseli⁴⁰.

20 listopada 1865 r. poślubił Aleksandrę Maleszewską, córkę Aleksandra i Marianny z Lisieckich. Ślub odbył się w Wolborzu (ryc. 6). Na świadków powołano sąsiadów państwa Lisieckich: Konstantego Lazareffa, dziedzica wsi Studzianki, i Józefa Kamockiego, dziedzica wsi Golesze⁴¹. W akcie ślubu jako miejsce urodzenia Artura występuje Borzęcin. Być może jest to miejscowość podana celowo ze względu na powstańczą przeszłością pana młodego.

Ryc. 6. Podpis Artura Dzierzbickiego

Źródło: Archiwum Państwowe w Łodzi, Akta Stanu Cywilnego parafii w Niewieszu p.w. Wszystkich Świętych, Katalog małżeństwa, Zespół 1601d, akt małżeński 10/1891.

Małżeństwo zamieszkało początkowo w Modrzewku, w powiecie wolborskim, w majątku rodziców Aleksandry. Tam też urodziła im się w 1867 r. córka Feliksa Kazimiera⁴². Rodzicami chrzestnymi dziecka zostali Feliks Lisiecki, właściciel majątku Biernacice, oraz matka Artura, Leokadia Dzierzbicka. Wiemy, że w kwietniu 1870 r. w majątku Borszyn umarł zaledwie roczny syn Kazimierz Dzierzbicki (parafia Solca Wielka⁴³). Tuż obok, w Tkaczewie, mieszkali rodzice Artura. Jego ojciec Kazimierz był administratorem majoratu. W tym samym roku umarł również w Tkaczewie jeszcze jeden syn Artura, Władysław Aleksander, mający niecałe dwa lata⁴⁴. Możemy wnioskować, że w tych właśnie latach Dzierzbiccy mieszkali wraz z rodzicami Artura.

40 Księga pamiątkowa Zjazdu b. wychowalców b. Szkoły Głównej Warszawskiej, Warszawa 1905, s. III.

41 APŁ, ASC parafii w Wolborzu, Katalog małżeństw, Zespół 1733d, akt małżeństwa 88/1865.

42 Tamże, Katalog urodzeń, Zespół 1733d, akt urodzenia nr 265/1867.

43 APŁ, ASC parafii w Solcy Wielkiej, Katalog zgonów, akt zgonu nr 25/1870.

44 Tamże, Katalog zgonów, akt zgonu nr 27/1872.

Od 1872 r. rozpoczął się kolejny rozdział życia Dzierzbickiego. Został właścicielem majątku Biernacice w parafii Niewiesz (ryc. 7), który to majątek Dzierzbiccy otrzymali od wuja Aleksandry Feliksa Lisieckiego⁴⁵. Jeszcze w tym samym roku urodziła się Dzierzbickim córka Maria⁴⁶.

Ryc. 7. Pozostałości po dworze w Biernacicach

Źródło: https://www.dioblina.eu/Dwor_w_Biernacicach [dostęp: 18.05.2025].

Dzierzbicki wiódł życie typowe dla swojej klasy społecznej. Zajmował się rolnictwem, hodowlą koni. Duże zyski uzyskiwał ze sprzedaży alkoholu, który produkowała gorzelnia w Biernacicach. W 1872 r. odkupił od sąsiadów Jarosława i Marii Konopnickich podupadły majątek w Bronowie⁴⁷. Obejmował on dwór drewniany z dachem krytym strzechą, a także budynki folwarczne oraz ponad 700 hektarów ziemi. Znajdowało się tam 100 hektarów starodrzewia, ponad 600 sztuk drzew owocowych, dobrej klasy gleba rolnicza, zarodowa owczarnia oraz produkcja torfu na potrzeby gorzelnii w Biernacicach⁴⁸. „Gazeta Kaliska” o sprzedaży Bronowa pisała, że nabył ją

45 K. Czarnecki, *Herbarz Niesieckiego*, t. 1, Gniezno 1881, s. 551.

46 APŁ, ASC parafii w Niewieszu, Katalog urodzeń, Zespół 1601d, akt urodzenia nr 54/1872.

47 „Gazeta Kaliska” 1902, R. 10, nr 287 (24 października), s. 2.

48 F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, *Słownik geograficzny Królestw słowiańskich*, t. 1, Warszawa 1880, s. 381; także M. Kurzac, L. Kucharski, *Śladami Marii Konopnickiej*, „Spotkania z Zabytkami” 1994, R. 18, nr 1, s. 34.

„jeden z najzasłużeńszych i najzamożniejszych ziemian kaliskich”⁴⁹. W Biernacicach urodziły się kolejne dzieci Dzierzbickich. W 1872 r. urodziła się Maria, w 1873 r. Władysław, zaś w 1880 r. Kazimierz⁵⁰. W czasie wolnym od pracy małżonkowie wiedli życie towarzyskie. Spotykali się z miejscową szlachtą, podróżowali, kupowali dzieła sztuki, należeli do Towarzystwa Sztuk Pięknych w Krakowie⁵¹. Dzierzbicki przez cały czas utrzymywał relacje, które silnie zawiązały się podczas trudów w powstaniu styczniowym. Wraz z Władysławem Boetticherem brał udział w corocznej warszawskiej wystawie inwentarzy, będąc sędzią w dziale koni⁵².

Równolegle Artur Dzierzbicki uczestniczył w życiu społecznym. Od 1880 r. był członkiem zarządu kaliskiego oddziału Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego, a od 1882 r. – członkiem warszawskiego Towarzystwa Ogrodniczego. W TKZ pełnił funkcję radcy komitetu. W kaliskim oddziale TKZ udzielali się towarzysze broni z powstania – Władysław Wardęski i Władysław Łebkowski. Od roku 1887 Dzierzbicki był również sędzią gminnym, mianowanym z urzędu w guberni kaliskiej, w powiecie tureckim. Sędzią gminnym najczęściej zostawał wójt gminy, skupiający w swoim ręku władzę sądową, administracyjną i wykonawczą na terenie gminy. Dzierzbicki pozostał na tym stanowisku aż do 1904 r., kiedy to sam zrezygnował z funkcji. W 1890 r. kupił osadę młyńską Zelgoszcz za 550 rubli⁵³. W tym momencie był już właścicielem Zelgoszczy oraz Biernac, Bronowa z przyległościami, takimi jak Bronówek A, Bronówek B czy Piotrów (ryc. 8).

49 „Gazeta Kaliska” 1902, R. 10, nr 287 (24 października), s. 2.

50 APŁ, ASC parafii w Niewieszu, Księga urodzeń, Zespół 1601d, akt nr 54/1872, akt nr 42/1873, akt nr 59/1880.

51 Sprawozdanie Dyrekcji Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie z czynności w roku 1876, 1877, Kraków 1877, s. 26.

52 „Hodowca” 1886, R. 3, nr 25, s. 9.

53 „Gazeta Kaliska” 1900, R. 8, nr 238 (20 października), s. 2.

Ryc. 8. Majątek Artura Dzierzbickiego

Źródło: *Topograficzna Karta Królestwa Polskiego*, kol. 2, sek. 4.

Wciąż prowadził interesy w branży spirytusowej. W 1898 r. wziął udział w licytacji na dostawę 150 tys. wiader wódki 40-proc. do składu w Piotrkowie⁵⁴.

W tym czasie wyszły za mąż córki Dzierzbickich. W 1887 r. Feliksa Kazimiera Dzierzbicka poślubiła Michała Białeckiego, właściciela majątków Dębówka i Kuśnia w gminie Brzeźnio (świadkiem na tym ślubie był przyjaciel Dzierzbickich, właściciel majątku Jęczew, mieszkający w Tkaczewie Kazimierz Walewski)⁵⁵. W 1891 r. w parafii Niewiesz odbył się ślub

⁵⁴ „Kurier Polski” 1898, R. 1, nr 358, s. 2.

⁵⁵ APŁ, ASC parafii w Niewieszu, Katalog małżeństw, Zespół 1601d, akt małżeństwa nr 9/1887.

Marii Dzierzbickiej z Władysławem Krzymuskim herbu Radwan, starszym od Marii o 18 lat właścicielem majątku Wilczagóra⁵⁶. Młodzi Krzymuscy zamieszkali jednak w innym rodzinnym majątku pana młodego, w Świnicach Warckich, mając za sąsiada przyjaciela ojca z czasów powstania, Kornela Dąbrowskiego, właściciela majątku Kraski. Niestety, miały też miejsce smutne chwile, jak śmierć wnuczki Teresy Krzymuskiej w 1892 r.⁵⁷

Artur Dzierzbicki nadal brał czynny udział w życiu społecznym. Podczas majowych wyborów w 1900 r. w kaliskim kole TKZ przewodniczył obradom⁵⁸. W kolejnym roku został wybrany do zarządu kaliskiego oddziału TKZ jako członek komisji rewizyjnej, która oceniała działalność handlową nowo wybranego dyrektora handlowego, wyniki sprzedaży zarówno w Kaliszu, jak i w nowym składzie w Błaszczach. Komisja sprawdzała również książki handlowe, towar i stan kasy⁵⁹.

W styczniu 1903 r. umarła żona Artura, Aleksandra⁶⁰. Dzierzbiccy byli małżeństwem ponad 37 lat. Urodziło im się w tym czasie sześcioro dzieci. Niestety, nie wiemy nic na temat ich wzajemnej relacji.

Życie toczyło się dalej. W kwietniu 1904 r. miało miejsce zgromadzenie obywateli ziemskich zrzeszonych w TKZ. W Kaliszu 129 wyborców wybrało nowe władze. Artur Dzierzbicki został wybrany do Komitetu Towarzystwa⁶¹. W kolejnym roku ponownie zasiadł w gronie członków komisji rewizyjnej. W tym czasie oddział kaliski TKZ liczył 261 członków⁶². W 1906 r. Dzierzbicki, jako jeden z dwóch reprezentantów oddziału kaliskiego, wziął udział w wyborach władz ogólnokrajowych Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego⁶³. Świadczy to o jego wysokiej pozycji wśród ziemiaństwa kaliskiego. W tym samym roku, w Turku, został także wybrany przewodniczącym lokalnego koła organizacji Polska Macierz Szkolna. Organizacja ta pomagała w nauce analfabetom⁶⁴.

56 Tamże, Katalog małżeństw, Zespół 1601d., akt małżeństwa nr 10/1891.

57 Tamże, Katalog zgonów, Zespół 1601d., akt zgonu nr 28/1892.

58 „Gazeta Polska” 1900, nr 109, s. 3.

59 „Korespondent Rolniczy, Handlowy i Przemysłowy” 1901, R. 49, nr 14 (15 kwietnia), s. 2–3.

60 APŁ, ASC parafii w Niewieszu, Księga zmarłych, Zespół 1601d., akt nr 2/1903.

61 „Kurier Polski” 1904, R. 7, nr 115 (24 kwietnia), s. 3.

62 „Kurier Polski” 1905, R. 8, nr 121, s. 3.

63 „Dzwon Polski” 1906, nr 210, s. 5.

64 „Kaliszanin” 1906, R. 1, nr 28 (11 lipca), s. 2.

Dzierzbicki brał na siebie odpowiedzialność za losy kraju, uczestnicząc również w życiu politycznym. W 1908 r. odbywały się wybory do Rady Państwa. Każda gubernia wybierała sześć osób, które później wraz z innymi 54 wyborcami z pozostałych dziewięciu guberni dokonywały wyboru jednego członka do Rady Państwa. W Kaliszu brało udział 22 prawyborców, z których wybrano sześciu, wśród nich Artura Dzierzbickiego⁶⁵. W wyborach do Rady Państwa w 1909 i 1910 r. Dzierzbicki ponownie został wybrany z guberni kaliskiej⁶⁶. Od 1907 r. ponownie działał w TKZ. Został powołany na radcę prawnego Komitetu Towarzystwa⁶⁷. Działał dla dobra tej instytucji aż do roku 1917. Od 1910 r. należał również do Centralnego Towarzystwa Rolniczego w Królestwie Polskim i Gubernialnego Towarzystwa Rolniczego Kaliskiego⁶⁸.

W 1914 r. wybuchła pierwsza wojna światowa. Wojska rosyjskie wraz z władzami administracyjnymi opuściły w sierpniu Warszawę. Społeczeństwo polskie było przestraszone zmieniającą się sytuacją. W tym momencie został zawiązany komitet obywatelski, który wydał odezwę skierowaną do ludności miasta i kraju. W odezwie nawoływano do zachowania spokoju, jedności duchowej i sprawności w działaniu przy niesieniu wzajemnej pomocy. Wśród osób, które podpisały odezwę, możemy znaleźć nazwisko Władysława Wardęskiego i Artura Dzierzbickiego (ryc. 9)⁶⁹. Dzierzbicki utrzymywał cały czas dobrą relację ze swoim dowódcą z powstania, rotmistrem Władysławem Wardęskim.

65 „Nowa Gazeta” 1908, R. 3, nr 477, s. 1.

66 „Nowa Gazeta” 1910, R. 5, nr 480.

67 „Gazeta Kaliska” 1907, R. 15, nr 25 (30 stycznia), s. 1.

68 B. Szwedo, *Powstańcy styczniowi odznaczeni orderem wojennym Virtuti Militari*, Warszawa 2013, s. 42.

69 „Gazeta Poranna” 1914, R. 3, nr 671 (4 sierpnia), s. 1.

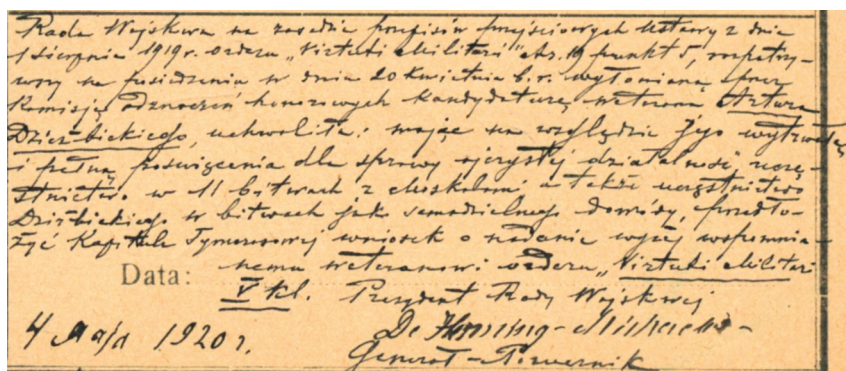
Ryc. 9. Artur Dzierzbicki wśród weteranów

Źródło: *Ziemia łęczycka żołnierzom niepodległości*, Łęczyca 1937, s. 42.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. i po przeprowadzeniu postępowania kwalifikacyjnego otrzymał stopień podporucznika. Pod numerem 439 znalazł się na liście weteranów polskich powstań narodowych 1831, 1848 i 1863 r.⁷⁰ W tym czasie, w 1918 r., żyło jeszcze 3,5 tysiąca weteranów powstania styczniowego. Za udział w walce z bronią w ręku i za bohaterstwo 27 czerwca 1923 r. otrzymał z rąk generała Eugeniusza Pogorzelskiego, w jego gabinecie na placu Saskim w Warszawie, order wojenny *Virtuti Militari* V klasy (ryc. 10)⁷¹.

⁷⁰ „Dziennik Personalny” 1921, R. 2, nr 10 (12 marca), s. 11.

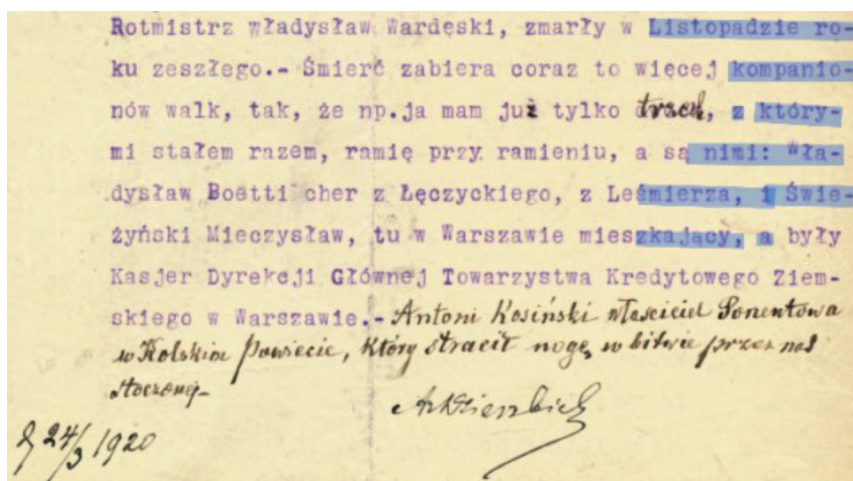
⁷¹ „Gazeta Poranna” 1923, nr 177 (3810), s. 4. Istnieje inna data wręczenia Dzierzbickiemu odznaczenia wojennego Krzyża *Virtuti Militari* podczas uroczystych obchodów na stokach warszawskiej Cytadeli 21 sierpnia 1921 r. Weteranów dekorował Naczelnik Józef Piłsudski; za J.S. Wojciechowski, *Weterani 1863–1864 w II Rzeczypospolitej*, „Studia i Materiały Centralnej Biblioteki Wojskowej” 2021, t. 2(16), s. 66.

Ryc. 10. Decyzja o nadaniu orderu wojennego – Krzyża Virtuti Militari

Źródło: CAW, sygn.I.181D.7916, s. 4.

Tak wysokie odznaczenie za walkę w powstaniu styczniowym otrzymało 59 żyjących wówczas weteranów (ryc. II)⁷².

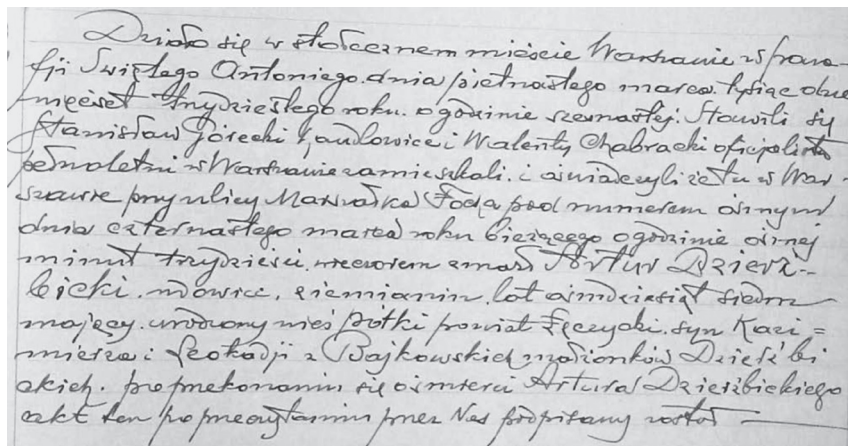

Ryc. 11. Wspomnienia Artura Dzierzbickiego spisane do wniosku o Krzyż
Walecznych

Źródło: CAW, sygn.I.181D.7916, s. 17.

72 B. Szwedo, *Powstańcy styczniowi...*, s. II.

Dzierzbicki mieszkał już wówczas (od 1922 r.) w Warszawie, przy ul. Nowosenańskiej 8 (ryc. 12)⁷³. Zmarł 14 marca 1930 r. o 20.30 przy ul. gen. Focha 8 (wcześniej Nowosenańska) w otoczeniu najbliższych, rodziny i służby⁷⁴.

Zmarł w stołecznem mieście Warszawie w parafii Świętego Antoniego dnia piętnastego marca bieżącego roku. o godzinie szesnastej. Stawili się Stanisław Jędrzejko, Paulowicz i Walenty Chabracki oficerowie ochotnicy w Warszawie zamieszkałi. i świadcy zetu w Warszawie przy ulicy Maziarskiej Focha pod numerem osiemnastym czterdziestego marca roku bieżącego o godzinie drugiej minucie trzydziści. młodym młodym Fortus Dzierzbicki. młodym, ziemianin. lat siedemdziesiąt siedem. urodzony w parafii św. Piotra i Pawła w Warszawie. syn Kaciera i Leokadii z Rajkowskiej zrodzonych Dzieci b. akich. po przekonanym się o śmierci Artura Dzierzbickiego akt ten po przeanalizowaniu przez Nas podpisany został.

Ryc. 12. Akt zgonu Artura Dzierzbickiego

Źródło: Archiwum Państwowe w Warszawie, Akta Stanu Cywilnego, Jednostka 515, 1930 r., akt nr 62.

Jego ciało zostało przewiezione pociągiem, a następnie karawaną konną, do Niewiesza, gdzie we wtorek 18 marca o 11.00 spoczęło w rodzinnym grobie (ryc. 13).

⁷³ „Kurier Warszawski” 1922, R. 102, nr 25, s. 4.

⁷⁴ Archiwum Państwowe w Warszawie, Akta Stanu Cywilnego, Katalog zgonu, Zespół 1218d, akt zgonu nr 62/1930.

Ryc. 13. Nekrolog Artura Dzierzbickiego

Źródło: „Kurier Warszawski” 1930, R. 110, nr 73 (z 15 marca), s. 5.

Odszedł bez wątpienia wybitny żołnierz powstania styczniowego, przedsiębiorczy ziemianin, wybitny rolnik, prawnik. Działacz społeczny, który swoją wiedzę, zarówno dotyczącą spraw agrarnych, jak i prawniczą, wykorzystywał praktycznie i dzielił się nią z innymi.

Podsumowanie

W związku z wprowadzeniem przez IPN ewidencji grobów weteranów walk o wolność i niepodległość Polski autor artykułu próbował znaleźć grób Dzierzbickich w Niewieszu. Okazało się, że już nie istnieje. Podczas rozmowy z najstarszym mieszkańcem wsi autor otrzymał informację, że podczas okupacji Niemcy wyciągnęli trumny z grobowca (który miał charakter grobu piwnicznego). Podejrzewali, że partyzanci schowali tam broń. Grobowiec w następnych latach coraz bardziej ulegał zniszczeniu. W końcu został zlikwidowany. W 2023 r. miała miejsce uroczystość powieszenia na murze cmentarnym tablicy, która informuje o miejscu spoczynku wybitnego Polaka (ryc. 14)⁷⁵.

⁷⁵ <https://poddebice.naszemiasto.pl/tag/artur-dzierzbicki-niewiesz> [dostęp: 17.05.2025].

Ryc. 14. Tablica upamiętniająca Artura Dzierzbickiego na cmentarzu w Niewieszu

Źródło: zdjęcie własne, 2023 r.

Dzięki takim postaciom jak Artur Dzierzbicki historia regionu kaliskiego nabiera konkretnych, ludzkich wymiarów.

Podziękowania

Podziękowania dla Elżbiety Słabik za wskazówki genealogiczne i historyczne. Bez Niej ta praca byłaby niepełna.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Centralne Archiwum Wojskowe

sygn.I.181D.7916, s. 4, 17

Archiwum Państwowe w Łodzi

Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej p.w. św. Mateusza Ewangelisty w Dalikowie, Katalog małżeństw, akt ślubu nr 7/1842

Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej p.w. św. Mikołaja Biskupa i św. Stanisława Biskupa w Kałowie, Katalog urodzeń, Zespół 1501d, akt urodzenia nr 3/1843

Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej p.w. św. Mikołaja w Wolborzu, Katalog małżeństw, Zespół 1733d, akt ślubu nr 88/1865, Katalog urodzeń, Zespół 1733d, akt urodzenia nr 265/1867

Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej p.w. św. Wawrzyńca Diakona i Męczennika w Solcy Wielkiej, Katalog zgonów, akt zgonu nr 25/1870, 27/1872

Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej p.w. Wszystkich Świętych w Bełdowie, Katalog urodzeń, Zespół 1401d, akt urodzenia nr 109/1844

Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej p.w. Wszystkich Świętych w Niewieszu, Katalog urodzeń, Zespół 1601d, Katalog małżeństw, Zespół 1601d, akt ślubu nr 9/1887, Zespół 1601d, akt ślubu nr 10/1891, Katalog zgonów, Zespół 1601d, akt nr 28/1892, akt nr 2/1903

Archiwum Państwowe w Warszawie

Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej p.w. św. Antoniego w Warszawie, Katalog zgony, Zespół 515, akt zgonu nr 62/1930

Opracowania i artykuły historyczne

Callier E., *Trzy ustępy z powstania polskiego 1863–1864*, Poznań 1868.

Czarnecki K., *Herbarz Niesieckiego*, t. 1, Gniezno 1881.

Dokumenty terenowych władz powstania styczniowego, Wrocław 1976.

- Jadczyk K., Kita J., Nartnowicz-Kot M., *Powstanie w Łodzi i regionie: studia i materiały*, Łódź 2014.
- Kieniewicz S., *Spiskowcy i partyzanci*, Warszawa 1967.
- Księga pamiątkowa Zjazdu b. wychowalców b. Szkoły Głównej Warszawskiej, Warszawa 1905.
- Kurzac K., Kucharski L., *Śladami Marii Konopnickiej*, „Spotkania z Zabytkami” 1994, R. 18, nr 1.
- Orłowski D., *Kajetan Słupski. Kim był naprawdę dowódca potyczki pod Mokrym z 15 października 1863 r.*, „Rocznik Wieluński” 2022, t. 22, s. 5.
- Samborski H., *Wspomnienia z Powstania 1863 r. i pobytu na Syberii*, Warszawa 1916.
- Schiller J., *Warszawskie rządowe szkoły średnie w latach 1795–1862*, „Rozprawy z dziejów Oświaty” 1994, t. 36.
- Sprawozdanie Dyrekcji Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie z czynności w roku 1876, 1877, Kraków 1877.
- Sulimierski F., Chlebowski B., Walewski W., *Słownik geograficzny Królestw słowiańskich*, t. 1, Warszawa 1880.
- Szwedo B., *Powstańcy styczniowi odznaczeni orderem wojennym Virtuti Militari*, Warszawa 2013.
- Taryfa domów miasta Warszawy i Pragi z planem ogólnym i 128 szczególnych planików i ulic*, Warszawa 1852.
- Wojciechowski J.S., *Weterani 1863–1864 w II Rzeczypospolitej*, „Studia i Materiały Centralnej Biblioteki Wojskowej” 2021, t. 2(16).
- Zieliński S., *Bitwy i potyczki 1863–1864*, Rapperswil 1913.
- Ziemia łęczycka żołnierzom niepodległości*, Łęczyca 1937.
- Żychliński T., *Złota księga szlachty polskiej*, R. 4, Poznań 1882.

Źródła prasowe

- „Dziennik Personalny” 1921, R. 2, nr 10 (12 marca), s. 11.
- „Dziennik Urzędowy Guberni Warszawskiej” 1853, nr 18 (30 kwietnia), s. 424.
- „Dzwon Polski” 1906, nr 210, s. 5.
- „Gazeta Codzienna” 1849, nr 211, s. 1.
- „Gazeta Kaliska” 1900, R. 8, nr 238 (20 października), s. 2.
- „Gazeta Kaliska” 1902, R. 10, nr 287 (24 października), s. 2.

- „Gazeta Kaliska” 1907, R. 15, nr 25 (30 stycznia), s. 1.
„Gazeta Poranna” 1914, R. 3, nr 671 (4 sierpnia 1914), s. 1.
„Gazeta Poranna” 1923, nr 177 (3810), s. 4.
„Gazeta Rządowa Królestwa Polskiego” 1849, nr 123 (6 czerwca), s. 10.
„Hodowca” 1886, R. 3, nr 25, s. 9.
„Kaliszanin” 1906, R. 1, nr 28 (11 lipca), s. 2.
„Korespondent Rolniczy, Handlowy i Przemysłowy” 1901, R. 49, nr 14 (15 kwietnia), s. 2–3.
„Kurier Polski” 1904, R. 7, nr 115 (24 kwietnia), s. 3.
„Kurier Polski” 1905, R. 8, nr 121, s. 3.
„Kurier Warszawski” 1922, R. 102, nr 25, s. 4.
„Kurier Warszawski” 1930, R. 110, nr 73 (15 marca), s. 5.
„Nowa Gazeta” 1908, R. 3, nr 477, s. 1.
„Nowa Gazeta” 1910, R. 5, nr 480, s. 2.
„Postęp” 1863, nr 17 (1 listopada), s. 160.
„Warszawska Gazeta Policyjna” 1864, nr 217, s. 3.

Mapy

Topograficzna Karta Królestwa Polskiego, kol. 2, sek. 4.

Źródła internetowe

<https://poddebice.naszemiasto.pl/tag/artur-dzierzbicki-niewiesz> [dostęp: 17.05.2025].

ARTYKUŁY PRZEGLĄDOWE

JĘDRZEJ TOMASZ KAŁUŻNY*

ANGELIKA WOCHNA**

Uniejów, którego już nie ma. Przyczynek do badań nad przemianami zabudowy miejskiej Uniejowa w XIX w.

STRESZCZENIE | Uniejów jest miastem o korzeniach sięgających okresu średniowiecza. Prawa miejskie otrzymał w XIII w. Do dziś zachował swoją unikalną zabudowę i czytelny układ przestrzenny, mimo braku wielu ważnych budynków, które istniały niegdyś w przestrzeni miasta. Jednym z okresów, w którym w mieście wprowadzono największe zmiany, był wiek XIX. Część owych przemian i istniejących dawnych zabudowań możliwa jest do odnalezienia na dawnych fotografiach, rycinach i obrazach.

SŁOWA KLUCZOWE | zabudowa miejska, przemiany XIX w., Uniejów

* Jędrzej Tomasz Kałużny, dr, absolwent Katedry Historii Średniowiecznej, Uniwersytet Łódzki, Wydział Filozoficzno-Historyczny, ul. Kamińskiego 27a, 90–219 Łódź; pracownik Urzędu Miasta w Uniejowie, Centrum „Spycimierskie Boże Ciało”, ul. bł. Bogumiła 13, 99-210 Uniejów; <https://orcid.org/0000-0003-1337-0329>, e-mail: jedrzej.kaluzny@interia.pl

** Angelika Wochna, historyk amator, regionalistka, pracownik Muzeum Fabryki w Łodzi (dział promocji i marketingu), ul. Drewnowska 58, 91-002 Łódź; e-mail: angelika.wochna@interia.pl

Received: 24.04.2025. Accepted: 31.05.2025. Published: 30.11.2025.

© by the author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Funding information: Not applicable. **Conflicts of interests:** None. **Ethical considerations:** The Authors assure of no violations of publication ethics and take full responsibility for the content of the publication.

Uniejów That No Longer Exists: A Contribution to the Study of Urban Development Changes in 19th-Century Uniejów

SUMMARY | Uniejów is a town with roots dating back to the medieval period. It was granted city rights in the 13th century. To this day, it has preserved its unique architecture and a clearly defined spatial layout, despite the absence of many significant buildings that had once existed within the town. One of the periods that brought the most substantial changes to Uniejów was the 19th century. Some of these transformations, as well as former buildings, can be traced through old photographs, engravings, and paintings.

KEYWORDS | urban development, 19th-century transformations, Uniejów

Wprowadzenie

Uniejów, ulokowany na skarpach nadrzecznych doliny rzeki Warty, do dziś zachował swój wyjątkowy układ przestrzenny. Szczególnie jest to widoczne w przestrzeni rynku, który wciąż posiada oryginalny, wytyczony w czasie lokacji miasta kształt, z odchodzącymi od niego dwiema ulicami w każdym narożniku. Na układ ten oraz wizerunek miasta, poza jego średniowieczną genezą, miało również wpływ sąsiedztwo rzeki Warty, która determinowała przez wieki rozwój układu urbanistycznego ulokowanego na nadbrzeżnym pasie skarp¹. Inaczej sprawa ma się, jeśli chodzi o stan zachowania budynków miejskich, z których większość nie dotrwała do naszych czasów. Wśród istniejących wymienić warto bazylikę pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, dworek Hofmeisterów czy uniejowski zamek arcybiskupi.

Jak się dziś powszechnie przyjmuje, największe przemiany w przestrzeni miejskiej zaszły w wyniku działań wojennych i wyburzeń związanych z trwaniem II wojny światowej. Wtedy to ostatecznie zniknęła zabudowa zachodniej pierzei rynku i wiele ważnych z historycznego i architektonicznego

¹ J. Salm, *Zabytki Uniejowa i miejsko-wiejskiej gminy Uniejów*, [w:] *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 2, red. J. Szymczak, Łódź–Uniejów 2021, s. 645.

punktu widzenia uniejowskich budynków i świątyń. Mowa tutaj głównie o kościele Bożego Ciała i uniejowskiej synagodze². Szczęśliwie wspomniany już na wstępie zabytkowy układ przestrzenny przetrwał do naszych czasów w stopniu umożliwiającym badania i dyskusję na temat kształtu zabudowań miasta we wcześniejszych epokach.

Rozwój zabudowy miejskiej Uniejowa w XIX w.

Na podstawie zgromadzonych materiałów ikonograficznych można jednak rozważyć tezę, że największe zmiany w strukturze miasta zaszły nie w latach 40. XX w., a w okresie XIX w., który w istocie był też jednym z największych okresów regresu znaczenia Uniejowa. W tym czasie zdecydowano się m.in. na znaczące zmiany w przestrzeni miejskiej. Mowa tutaj przede wszystkim o nowym podziale gruntów miejskich i wytyczeniu sieci ulicznych w obrębie Przedmieścia Szadkowskiego, czyli w planie przebiegu dzisiejszych ulic Błogosławionego Bogumiła i Jana Kilińskiego³. W tym czasie też ostatecznie zdecydowano się na usunięcie ostatnich pozostałości po obwałowaniach i bramach miejskich, pozostawiając jednak w miejscu tych ostatnich niezagospodarowane place przy ulicach Dąbskiej, Tureckiej i Ogrodowej. Również po drugiej stronie rzeki w otoczeniu zamkowym w czasie prowadzonych XIX-wiecznych przebudów wprowadzone zostały znaczące zmiany – mowa tutaj głównie o przebudowach zamku, rozplanowaniu i nasadzeniu nowej wersji parku przyzamkowego oraz rozbiórce budynków sąsiadujących z zamkiem.

Szczegółowe przemiany w zakresie zabudowy miejskiej Uniejowa możliwe są do prześledzenia dzięki zachowanym materiałom kartograficznym, ikonograficznym i archiwalnym fotografiom. Jedną z najstarszych map jest pochodząca jeszcze z końca XVIII w., a konkretnie z 1793 r., mapa Davida Gilly'ego⁴ (ryc. 1). Mimo pewnych ograniczeń wynikających z faktu, że ta akwarelowa mapa odzwierciedla szeroko region, a nie tylko miasto Uniejów, można przy jej pomocy również poddać analizie układ zabudowań oraz charakter miasta przed XIX-wiecznymi przemianami.

2 T. Wójcik, *Uniejów i region uniejowski w okresie II wojny światowej*, [w:] *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 2, red. J. Szymczak, Łódź–Uniejów 2021, s. 209–210.

3 J. Salm, *Zabytki Uniejowa...*, s. 645, por. ryc. 5.

4 David Gilly, *Karte von Südproussen*, 1793, Staatsbibliothekzu Berlin.

Ryc. 1. Mapa Gilly'ego z 1793 r. (fragment)

Źródło: David Gilly, Karte von Südpreussen, 1793, Staatsbibliothek zu Berlin.

Na ryc. 1 możemy zauważyć układ miejski z zaznaczonym placem kolegiackim i kolegiatą oraz schematyczny układ ulic. Zwraca uwagę również niewielki rozmiar miasteczka. Szczegółowe prześledzenie procesu podupadania Uniejowa w okresie XVII i XVIII w. jest niemożliwe ze względu na skąpy materiał źródłowy, z tego okresu bowiem zachowało się niewiele ksiąg miejskich. Jednakże według rejestrów podymnego w latach 1783–1784 miasto płaciło podatek od 77 domów, w 1786 r. od 78 domów, liczbę pustych placów oblicza się natomiast na 133 w 1785 r.⁵ W mieście w 1794 r. znajdowało się 79 domów mieszkalnych⁶. Zgodnie z materiałami zawartymi w „indagandzie pruskiej” z 1793 r. w Uniejowie miało mieszkać 329 osób, w tym 98 mężczyzn i 94 kobiety⁷.

Na zamieszczonej mapie zauważyć można dwa funkcjonujące obok siebie koryta rzeki Warty. Co ciekawe, przy odnodze, która dziś stanowi nieczynny kanał ulgi i dawne rozlewiska rzeczne, ułożone zostały wszystkie młyny wodne. Dodatkowo, na charakterystycznej „wyspie” brakuje wyrysowanego punktu oznaczającego zamek. Na zainteresowanie zasługuje również most miejski. Ten zaznaczony na mapie należał do miasta, wybudowano go w 1790 r.

5 H. Żerek-Kleszcz, *Uniejów i jego zaplecze gospodarcze w XVII–XVIII wieku*, [w:] *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 1, red. J. Szymczak, Łódź–Uniejów 2021, s. 220. Zob. AGAD, KMUn., ks. 24, s. 295, 317, 405.

6 J. Kita, *Uniejów i region uniejowski w latach 1793–1870*, [w:] *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 1, red. J. Szymczak, Łódź–Uniejów 2021, s. 467.

7 H. Żerek-Kleszcz, *Uniejów i jego zaplecze gospodarcze...*, s. 239.

Staął on w nowym miejscu, „wyżej” (czyli w górę biegu rzeki) względem mostów wcześniejszych, a środki na budowę mostu pozyskano z kasy miejskiej⁸.

Wart wspomnienia jest również ratusz miejski, który pierwotnie zlokalizowany został na środku placu rynkowego⁹. Był to niewielki drewniany budynek wzniesiony latach 1783–1784, z pomieszczeniem na biuro burmistrza i izbą posiedzeń magistratu. Mieściła się w nim również wartownia odwachu wojskowego. Ratusz ten ostatecznie rozebrano w 1822 r. W późniejszych okresach nie podjęto też odbudowy budynku w centrum miejscowości, tym samym jednoznacznie zmieniając wygląd placu rynkowego¹⁰.

W omawianym okresie swój początek datuje również wieś Kościelnica, powstała na terenach w bezpośrednim sąsiedztwie miasta w latach 1790–1795. Na mapie zauważyć można wyraźne bliskie położenie tych dwóch organizmów miejskich. Znaczne zwiększenie liczby gospodarstw rządowych Kościelnicy nastąpiło dopiero po 1824 r.¹¹

Kolejnym z ważnych punktów jest zaznaczony w części południowej miasta na samym końcu Przedmieścia Szadkowskiego kościółek Bożego Ciała, zbudowany w 1739 r. Należy jednak zauważyć, że wcześniej w tym miejscu funkcjonowały już inne świątynie i kaplice pod tym samym wezwaniem. Tuż obok, na zachód, zaobserwować można pusty plac po rozebranych w 1770 r. kościele świętego Mikołaja. W tym miejscu warto również zaznaczyć, że inne uniejowskie świątynie, czyli kościół szpitalny św. Ducha ze szpitalem (przytułkiem) położony na wschód od rynku i kościół św. Wojciecha zlokalizowany pomiędzy miastem a Zamkiem, również zniknęły z przestrzeni miejskiej w końcu XVIII w. Bardziej precyzyjne wskazanie ich pierwotnej lokalizacji, nawet przy pomocy zawartej tu mapy, wydaje się jednak niezwykle trudne¹².

Szczególnie ważny w kontekście przemian w zabudowie w XIX w. jest „Plan Miasta Uniejowa” (ryc. 2) wykonany w 1823 r. na zamówienie Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji. Jego autorem był mierniczy przysięgły Wawrzyniec Ziółkowski¹³. Na planie tym odszukać można dwie

8 Tamże, s. 226.

9 Zob. ryc. 1.

10 J. Kita, *Uniejów i region uniejowski w latach 1793–1870...*, s. 467, 481.

11 Tamże, s. 467.

12 H. Żerek-Kleszcz, *Uniejów i jego zaplecze gospodarcze...*, s. 217.

13 Wspomniany plan znajduje się w zbiorach Zakładu Architektury Polskiej na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej (sygn. U. III 16). Odrys planu, ukazujący układ urbanistyczny bez projektowanych przez W. Ziółkowskiego regulacji,

funkcjonujące obok siebie wersje miasta: realny stan zabudowy miasta, wynikający wprost z dziedzictwa i genezy tego zespołu urbanistycznego, oraz nowo planowany podział miejski. Co jednak najważniejsze, ten bardzo dokładny plan obrazuje wygląd miasta w początkach XIX w. Można na nim dostrzec również wiele zaznaczonych, a nieistniejących już dziś budynków.

Ryc. 2. Plan miasta Uniejowa z 1823 r. W. Ziółkowski (fragment mapy)

Źródło: Politechnika Warszawska, Wydział Architektury, Zakład Architektury Polskiej, sygn. U. III 16.

Spośród rozmaitych istotnych elementów na szczególną uwagę zasługują szare obrysy zaznaczające schematycznie miasto lokacyjne. Wspomniane zakreslenia stanowią niepodważalny dowód istnienia umocnień miejskich oraz ich przebiegu. Pewnych informacji dostarczają w tym względzie księgi miejskie z końca XVIII w., w których wskazywano na istnienie umocnień opisywanych jako *vallum* (określano je również przykopem lub fosą). Jednocześnie wskazywano, że umocnienia te utraciły swoje pierwotne funkcje i przeznaczano je pod uprawy ogrodowe¹⁴. Jak się wydaje, taki właśnie stan zachowania umocnień oddany jest na mapie w postaci zaznaczonych

zamieszczony został w publikacji A. Kuncewicza: *Plany przeglądowe miast polskich*, Ser. I, Warszawa 1929, s. 29 (opis) i tabl. LXXXV (rys.).

¹⁴ H. Żerek-Kleszcz, *Uniejów i jego zaplecze gospodarcze...*, s. 217.

reliktów skarp fosi oraz nowo zagospodarowanych działek, które niejako ignorują swoim przebiegiem dawne pogłębienia i nasypy, zapewne wtedy już sukcesywnie wyrównywane¹⁵.

Kolejnym z istotnych punktów jest plac kolegiacki i jego dokładnie przedstawiona zabudowa. Mowa tutaj o parkanie okalającym kolegiatę oraz całym obrysie uniejowskiej świątyni. Sam parkan w XIX w. poddano istotnym przebudowom. Istotną zmianą w tym przypadku było wyburzenie jego narożnika graniczącego z placem rynkowym i wybudowanie w tym miejscu nowej dzwonnicy. Relikty wspomnianego muru obwodowego odnalezione zostały podczas prac archeologicznych prowadzonych w otoczeniu kolegiaty w 2020 r. Powstanie muru należy datować na połowę XVII w. W jego przebiegu zarejestrowane zostało miejsce po dawnej furcie. Jego południowo-wschodni narożnik został rozebrany pod koniec XIX w., natomiast fragmenty południowe i zachodnie usunięto po zakończeniu II wojny światowej¹⁶.

Wspomniany mur obwodowy (ryc. 3), stanowiący bardzo charakterystyczną cechę dawnego wyglądu miasta, został uchwycony najprawdopodobniej na jednej z najstarszych fotografii przedstawiającej miasto. Wspomniane zdjęcie pochodzi z kompletu fotografii wykonanych w zakładzie fotograficznym „Atelier Kloch i Dutkiewicz” przy Krakowskim Przedmieściu 7 w Warszawie. Warto wspomnieć, że swoją filię zakład miał również w Kaliszu. Fotografię wykonał najpewniej sam baron Kloch de Kernitz¹⁷. Na uwagę zasługuje też zabudowa miejska uchwycona na fotografii (ryc. 4). Te drewniane domy mieszczańskie wpisują się w typową zabudowę miejską, charakterystyczną dla małych miast regionu, stanowiąc przykład przyrynkowych domów. Bardzo często na parterze takiego budynku mieściły się lokale handlowe lub usługowe, zaś na piętrze część mieszkalna¹⁸. Omówione tu domy miejskie zauważyć można również na wspomnianym planie z 1823 r.¹⁹

¹⁵ Por. ryc. 2.

¹⁶ A. Bartczak, A. Nierychlewska, *Informacja dotycząca muru ogrodzeniowego kolegiaty pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Floriana w Uniejowie odsłoniętego podczas badań archeologicznych*, Łódź 2020, s. 1–6 (arch. Urzędu Miasta w Uniejowie); J. Pietrzak, Z. Rybacki, *Badania architektoniczne budynku starej plebanii w Uniejowie, gm. Uniejów, pow. poddębicki, woj. łódzkie*, Łódź, 2016, kmps (arch. Urzędu Miasta w Uniejowie).

¹⁷ Zob. ryc. 3.

¹⁸ Z. Gloger, *Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce*, t. 1, Warszawa 1907, s. 211–214.

¹⁹ Por. ryc. 4.

Ryc. 3. Fragment dawnego muru obwodowego Kolegiaty z wejściem głównym na teren przykościelny, 1936 r.

Źródło: zbiory TPU i Urzędu Miasta w Uniejowie.

Ryc. 4. Dawny mur obwodowy kolegiaty z furką i kapliczką oraz stare drewniane domy mieszczańskie przy rynku. Widok od strony rynku, ok. 1865 r.

Źródło: fotografia ze zbiorów antykwariatu Wu-el w Szczecinie.

Wśród wielu przeobrażeń, jakie przeszedł Uniejów w XIX w., jednym z najważniejszych była degradacja jego roli religijnej. W 1819 r. uniejowska świątynia przestała pełnić funkcję kolegiaty, zaś ok. 1824 r. zaczęto rozbiórkę zabudowań parafialnych, w tym dawnych domów kanoników. W dalszym

ciagu na placu kościelnym znajdowała się wolnostojąca oszkarpowana dzwonnica, którą jednak ze względu na zły stan zachowania zdecydowano się rozebrać w końcu XIX w. Jej dokładne umiejscowienie uchwycone jest na planie miasta z 1823 r., w przeciwieństwie do domów kanoników, które rozebrano wcześniej²⁰. W ostatnich latach w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie pod numerami katalogowymi Rys.Pol.14337 oraz Rys.Pol.14338 odnaleziony został przez Radosława Hermana komplet dwóch obrazów wykonanych w technice akwarelowej, które przedstawiają panoramę Uniejowa oraz Zamku. Obrazy wykonane zostały w 1838 r. i zatytułowane odpowiednio „Widok Uniejowa z zamkiem gen. Karla von Tolla” oraz „Uniejów zdjęty od strony Spicmierza”. Na pierwszej z prac, w bezpośrednim otoczeniu kolegiaty, odszukać można budynek dawnej dzwonnicy (ryc. 5). Niestety, na obrazie widoczny jest jedynie sam dach przesłonięty koroną drzewa oraz fragment murów budowli z oknami²¹.

Ryc. 5. Fragment obrazu S. Smolikowskiego z widoczną w centrum dawną dzwonnica przysłoniętą drzewem

Źródło: Katalog Muzeum Narodowego w Warszawie, Rys.Pol.14337.

20 A. Bartczak, A. Nierychlewska, *Opracowanie wraz ze sprawozdaniem z badań archeologicznych i nadzoru archeologicznego przy Kolegiacie w Uniejowie, pow. poddębicki, woj. łódzkie, przeprowadzonych w 2020 r. w związku z realizacją inwestycji pn.: „Zagospodarowanie terenu wokół Kolegiaty w Uniejowie”*, Bydgoszcz 2020, s. 5–12.

21 Smolikowski Seweryn Karol, [w:] *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966 r.). Malarze, rzeźbiarze, graficy*, t. XI, Warszawa 2023, s. 307–309; por. ryc. 5 i 6.

Po wspomnianej już rozbiórce ratusza nową siedzibę władz miejskich stworzono w drugiej połowie XIX w. Ciekawe jest jednak, że już wcześniej przewidziano jej miejsce na planie W. Ziółkowskiego. Wyznaczonym miejscem stał się obszerny plac tuż za linią dawnych umocnień miejskich przy dzisiejszej ul. Ogrodowej, na którym wcześniej znajdowała się obszerna karczma o kształcie litery T, na której tyłach zlokalizowane były stajnia i wozownia²².

Wśród rozmaitych budynków XIX-wiecznego Uniejowa, które zniknęły bezpowrotnie w tym okresie, warte wspomnienia są dawne konstrukcje znajdujące się w kompleksie zabudowań zamkowych. Obiekty te są wyraźnie widoczne na drugiej z panoram Smolikowskiego (ryc. 6)²³.

Ryc. 6. Fragment obrazu S. Smolikowskiego przedstawiający XIX-wieczną zabudowę podzamcza

Źródło: Katalog Muzeum Narodowego w Warszawie, Rys. Pol.14338.

Podsumowanie

Uniejów jako miasto o średniowiecznym rodowodzie również dziś, pomimo upływu czasu, zachował w dużej mierze swój historyczny układ przestrzenny, który stanowi cenny dowód przeszłości urbanistycznej regionu. Wiele pierwotnych budynków nie przetrwało do naszych czasów, jednak rozmaite zachowane elementy zabudowy wciąż odzwierciedlają jego dawne oblicze. Szczególne przemiany nastąpiły w XIX w., kiedy to wprowadzono znaczące zmiany w tkance miejskiej. Dzięki dawnym fotografiom, rycinom i obrazom możliwe jest dziś częściowe odtworzenie wyglądu Uniejowa sprzed wieków. Materiały te pełnią ważną funkcję dokumentacyjną i umożliwiają

²² J. Salm, *Zabytki Uniejowa...*, s. 658.

²³ Zob. ryc. 7.

prowadzenie badań nad historią architektury i rozwoju przestrzennego miasta. Analiza tych źródeł pozwala także lepiej zrozumieć, jak ewoluowało miejskie dziedzictwo w kontekście zmieniających się uwarunkowań społeczno-gospodarczych. Uniejów pozostaje przykładem miejscowości, w której przeszłość nadal silnie oddziałuje na współczesny krajobraz. Jego dziedzictwo urbanistyczne jest nie tylko przedmiotem badań, ale także ważnym elementem lokalnej tożsamości. Z całą pewnością nakreślony temat wymaga jednak dalszych badań naukowych w przyszłości, a niniejszy tekst jest jedynie przyczynkiem do tego niezwykle interesującego tematu, który zasługuje na szczegółowe analizy naukowe, poprzedzone wieloletnią kwerendą. Autorzy adresują go do wszystkich pasjonatów i mieszkańców, chcąc przybliżyć nieco „Uniejów, którego już nie ma”.

Bibliografia

Źródła ikonograficzne

David Gilly, Karte von Südproussen, 1793, Staatsbibliothekzu Berlin.

Kunczewicz A., *Plany przeglądowe miast polskich*, Ser. I, Warszawa 1929, s. 29 (opis) i tabl. LXXXV (rys.).

Plan miasta Uniejowa z roku 1823. W. Ziółkowski. Źródło: Politechnika Warszawska, Wydział Architektury, Zakład Architektury Polskiej, sygn. U. III 16.

Źródła

AGAD, KMuN., ks. 24, s. 295, 317, 405.

Bartczak A., Nierychlewska A., *Informacja dotycząca muru ogrodzeniowego kolegiaty pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Floriana w Uniejowie odsłoniętego podczas badań archeologicznych*, Łódź 2020, s. 1–6 (arch. Urzędu Miasta w Uniejowie).

Bartczak A., Nierychlewska A., *Opracowanie wraz ze sprawozdaniem z badań archeologicznych i nadzoru archeologicznego przy Kolegiacie w Uniejowie, pow. poddębicki, woj. łódzkie, przeprowadzonych w 2020 r. w związku z realizacją inwestycji pn.: „Zagospodarowanie terenu wokół Kolegiaty w Uniejowie”*, Bydgoszcz 2020, s. 5–12.

Pietrzak J., Rybacki Z., *Badania architektoniczne budynku starej plebanii w Uniejowie, gm. Uniejów, pow. poddębicki, woj. łódzkie*, Łódź, 2016, kmps (arch. Urzędu Miasta w Uniejowie).

Opracowania

Gloger Z., *Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce*, t. 1, Warszawa 1907.

Kita J., *Uniejów i region uniejowski w latach 1793–1870*, [w:] *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 1, red. J. Szymczak, Łódź–Uniejów 2021.

Salm J., *Zabytki Uniejowa i miejsko-wiejskiej gminy Uniejów*, [w:] *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 2, red. J. Szymczak, Łódź–Uniejów 2021.

Smolikowski Seweryn Karol, [w:] *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966 r.). Malarze, rzeźbiarze, graficy*, t. XI, Warszawa 2023, s. 307–309.

Wójcik T., *Uniejów i region uniejowski w okresie II wojny światowej*, [w:] *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 2, red. J. Szymczak, Łódź–Uniejów 2021.

Żerek-Kleszcz H., *Uniejów i jego zaplecze gospodarcze w XVII–XVIII wieku*, [w:] *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 1, red. J. Szymczak, Łódź–Uniejów 2021.

PIOTR HUBERT RODZIEWICZ*

Władysław Łukasz Boetticher (1844–1930) – ziemianin, weteran powstania styczniowego, współwłaściciel i dyrektor „Towarzystwa Przemysłowego Leśmierz”

STRESZCZENIE | Cukrownia w Leśmierzu miała swoje złote lata przede wszystkim dzięki osobie Władysława Boettichera, wieloletniego dyrektora rodzinnego biznesu największych rodzin fabrykanckich Łodzi i okolic. Autor artykułu przedstawia biogram Władysława Boettichera, ewangelika, wnuka przybyszów z terenów Niemiec, a jednak wielkiego Polaka, patriotę, żołnierza i menedżera wysokiego stopnia.

SŁOWA KLUCZOWE | Władysław Boetticher, powstanie styczniowe, Cukrownia Leśmierz, Łęczycza

Władysław Łukasz Boetticher (1844–1930): A Landowner, a January Uprising Veteran, the Co-Owner and Director of the Leśmierz Industrial Society

SUMMARY | The sugar factory in Leśmierz experienced its golden years primarily owing to Władysław Boetticher, the long time director of a family business belonging to one of the most prominent industrial families of Łódź and its surroundings.

* Piotr Hubert Rodziewicz, mgr, Uniwersytet Łódzki, Instytut Historii, były pracownik Instytutu Pamięi Narodowej, prezes Stowarzyszenia Miłośników Historii Dobieszkowa i okolic, w ramach Towarzystwa „Strzelec” zajmuje się upamiętnianiem potyczek, bitew i osób związanych z powstaniem styczniowym na terenie województwa łódzkiego, <https://orcid.org/0009-0001-7572-7883>; e-mail: p.h.rodziewicz@gmail.com

Received: 24.04.2025. Accepted: 31.05.2025. Published: 30.11.2025.

© by the author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Funding information: Not applicable. **Conflicts of interests:** None. **Ethical considerations:** The Authors assure of no violations of publication ethics and take full responsibility for the content of the publication.

The author of this article presents a biographical profile of Władysław Boetticher, who was an evangelical and a grandson of immigrants from the German lands, and yet a great Pole, a patriot, a soldier, and a high-ranking manager.

KEY WORDS | Władysław Boetticher, the January Uprising, the Leśmierz Sugar Factory, Łęczyca

Wprowadzenie

Postać Władysława Boettichera jest autorowi niezmiernie bliska. To człowiek przełomu wieków – lat, kiedy ważny był obowiązek wobec Boga, ojczyzny, rodziny. Przyszło mu żyć w czasach niezmiernie ciekawych i trudnych zarazem. Wychowany w duchu patriotyzmu i miłości do ojczyzny, inspirowany pamięcią bohaterskich czynów uczestników powstania listopadowego, odpowiedział na wezwanie do walki i wziął czynny udział w powstaniu styczniowym. W następstwie upadku powstania podjął działalność zawodową, wpisując się w ramy nowoczesnej gospodarki kształtowanej przez rewolucję przemysłową, przy jednoczesnym zachowaniu uwagi skierowanej ku sytuacji pracownika – jego pracy, warunkom życiowym i potrzebom.

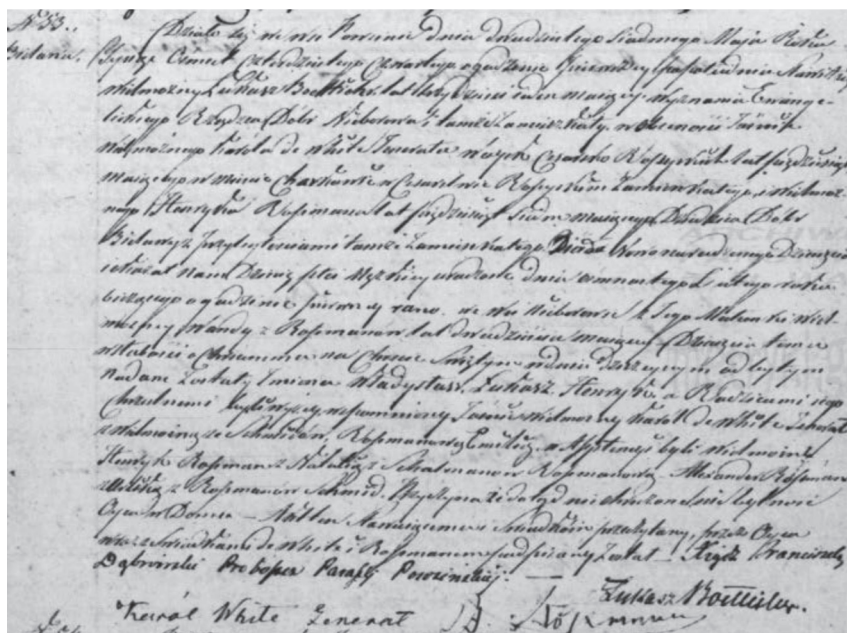
Autor artykułu skupił się na postaci Władysława Boettichera, traktując miejsce pracy jako środowisko, w którym codziennie przebywał, bez zagłębiania się w losy cukrowni w Leśmierz. Powstanie fabryki, jej rozwój i upadek wymagają oddzielnej monografii na podstawie licznych źródeł. Przedstawione fakty dotyczące „Towarzystwa Przemysłowego Leśmierz” stanowią tło postaci. Autor artykułu traktuje je wybiórczo, pokazując, w jaki sposób fabryka kierowana przez Boettichera zrobiła progres, ukazując jego bezpośredni wkład w rozwój rodzinnego biznesu, wiedząc jednocześnie, że w rozbudowie interesu musiał korzystać z wiedzy i zaangażowania innych osób.

Władysław Boetticher jawi się jako postać wybitna zarówno w kontekście walki zbrojnej o niepodległość Polski, jak i działalności społecznej i gospodarczej na rzecz ziemi łęczyckiej oraz lokalnej społeczności. Za udział w walce zbrojnej i wykazane męstwo odznaczony został Krzyżem Walecznych – wyróżnieniem nadawanym za czyny odwagi i bohaterstwa, które w kontekście powstania styczniowego przyznano jedynie 87 jego uczestnikom. Złoty Krzyż Zasługi przypiął W. Boetticherowi sam Prezydent Ignacy Mościcki,

co świadczy o wyjątkowej chęci osobistego podziękowania mu przez głowę państwa polskiego. Odznaczenie to otrzymują ludzie, których działalność przynosi znaczne korzyści państwu, jego obywatelom. Taką osobę mam przyjemność w niniejszym artykule Państwu przedstawić.

Dzieciństwo, wczesna młodość

Władysław Łukasz Boetticher urodził się 18 lutego 1844 r. w Nieborowie jako syn Jana Łukasza i Wandy z domu Rossmann, małżonków Boetticher (ryc. 1)¹.

Ryc. 1. Akt urodzenia Władysława Boettichera

Źródło: ASC parafii rzymskokatolickiej Warszawa Powsin, akt urodzenia nr 53 z 1844 r.

¹ Archiwum Państwowe w Warszawie (dalej APW), Akta Stanu Cywilnego (dalej ASC) parafii rzymskokatolickiej Warszawa Powsin, Katalog urodzenia, akty urodzeń nr 55/1844.

Jego dziadkiem od strony ojca był Nadrachmistrz Krajowy Wielkiego Księstwa Poznańskiego Jan Fryderyk Boetticher, natomiast dziadkiem od strony matki był Henryk Wilhelm Rossmann, pułkownik Wojsk Polskich Księstwa Warszawskiego, uczestnik kampanii wojsk Cesarza Francuzów Napoleona Bonaparte, inżynier i szef robót Kanału Augustowskiego (1826–1831), profesor akademicki, ostatni dowódca twierdzy Zamość w powstaniu listopadowym (ryc. 2)².

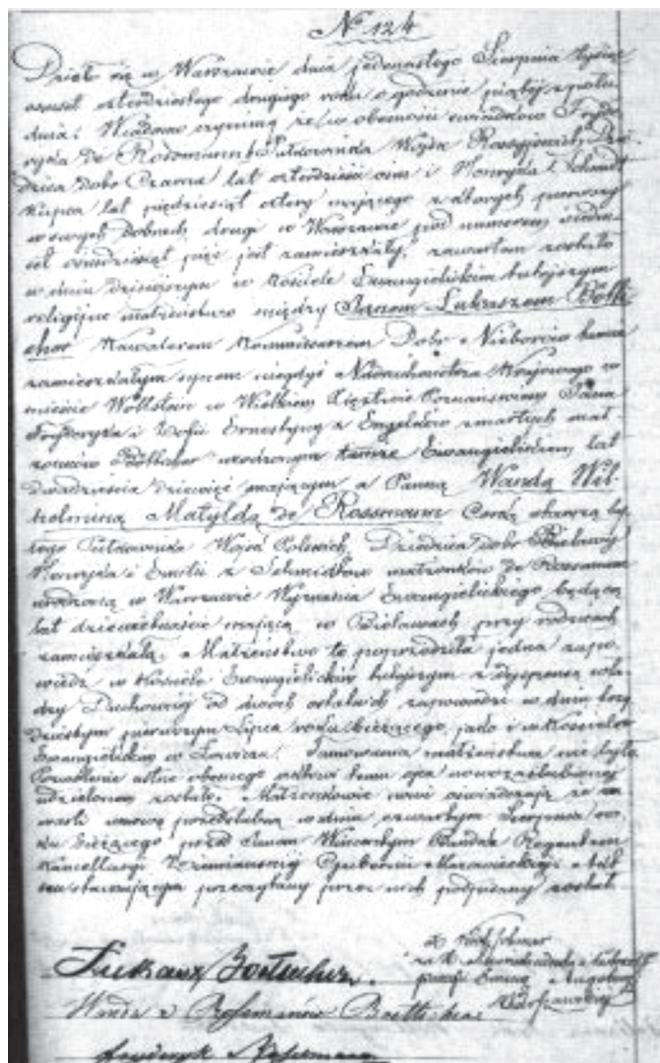

Ryc. 2. Henryk Wilhelm Rossmann

Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Henryk_Wilhelm_Rossmann#/media/Plik:Muzeum_Ziemi_Augustowskiej_July_2013_39.JPG [dostęp: 26.06.2025].

2 R. Bielecki, *Słownik biograficzny oficerów powstania listopadowego*, t. 3, Warszawa 1998, s. 398–399.

Ojciec Władysława, Jan Łukasz Boetticher (używający drugiego imienia), był w momencie ślubu, który odbył się 11 sierpnia 1842 r., w Warszawie administratorem dóbr Nieborów, należących do rodziny Radziwiłłów (ryc. 3)³.

Ryc. 3. Akt zawarcia związku małżeńskiego rodziców Władysława Boettichera
Źródło: ASC parafii ewangelicko-augsburskiej w Warszawie, akt małżeństwa nr 124 z 1842 r.

3 Archiwum Państwowe w Warszawie, Akta Stanu Cywilnego (dalej ASC) parafii ewangelicko-augsburskiej w Warszawie, Katalog małżeństwa, Zespół 0181d, akt małżeństwa nr 124/1842.

To właśnie w Nieborowie młody Władysław stawiał pierwsze kroki i tam się wychowywał. W 1861 r. jego ojciec zakupił dobra ziemskie w Siedlcu koło Łęczycy i przeprowadził się tam z rodziną: żoną Wandą oraz dziećmi – Władysławem, najstarszym z potomstwa, Wandą (1846–1848), Łukaszem (ur. 1849), Heleną (1851–1865), Julianem Henrykiem (1855–1918) i Jadwigą (ur. 1856)⁴. Władysław rozpoczął naukę w szkole elementarnej w Łęczycy, a następnie ukończył Gimnazjum Gubernialne w Warszawie w 1862 r. Po maturze rozpoczął studia na Wydziale Agronomicznym Szkoły Głównej w Warszawie⁵.

Czas Burzy – powstanie styczniowe

W 1863 r. wybuchło powstanie styczniowe. 19-letni Władysław jako przedstawiciel „białej” młodzieży dołączył do oddziału lotnego rotmistrza Józefa Skrzyńskiego (ryc. 6)⁶. Była to partia ułanów (dragonów) utworzona z młodzieży pochodzącej z ziemi łęczyckiej, gostynińskiej i z Wielkiego Księstwa Poznańskiego (ryc. 4).

4 „Kurjer Warszawski” 1861, nr 246 (17 października), s. 5; Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej APŁ), ASC parafii rzymskokatolickiej w Nieborowie, Katalog urodzenia, Zespół 1597d, akt urodzenia nr 30/1847, nr 1/1850.

5 „Głos Ewangelicki” 1930, R. II, nr 43, s. 5.

6 Józef Skrzyński – syn Jana Nepomucena i Magdaleny Zawadzkiej. Urodził się w 1832 r. na Kujawach w Czołowie. Jego ojciec był dzierżawcą. W 1840 r. w Dmosinie zmarli obydwaj rodzice. Józef i jego starsza siostra Antonina trafili pod opiekę wujostwa. Przed powstaniem był rządcą majątku w Czempinie/Brodnicy. Józef Skrzyński był dowódcą 50-osobowego oddziału, który uczestniczył w następujących bitwach i potyczkach: Nowa Wieś – 26.04.1863 r., Ignacew – 9.05.1863 r., Kleczew – 10.05.1863 r., Borowiec – 31.05.1863 r., Łódź – 18.06.1863 r., Izbica – 29.06.1863 r., Walewice – 8.07.1863 r., Ktery – 9.07.1863 r., Rokitnica – 10.07.1863 r., Kołacin – 10.07.1863 r. Został śmiertelnie ranny w Józefowie koło Kołacina. W Józefowie stracili życie żołnierze z jego oddziału: Cielecki i Adam Kobierzycki. Biogram – Elżbieta Słabik.

Ryc. 4. Przejazd kawalerii powstańczej przez wieś

Źródło: obraz olejny *Powstańcy 1863 r.*, autor: Jan Rosen, 1880 r.

Władysław Boetticher był kawalerzystą drugiego plutonu dowodzonego przez oficera Władysława Wardęskiego z Dalikowa, podoficerów Stanisława Cygańskiego z majątku Cygany i Walerego Oszkowskiego z majątku Śladków Rozlazły z okolicy Piątku⁷. Wraz z nim w plutonie walczył Artur Dzierzbicki, syn właściciela majątku Borzęcin i Tkaczew, późniejszy właściciel majątku Biernacice, Kornel Dąbrowski z majątku Kraski, Stanisław Nofok, Stanisław Cholewiński, Władysław Łebkowski z majątku Sobota, Przemysław Byszewski, Ignacy Pryliński i pozostali (ryc. 5)⁸.

⁷ H. Samborski, *Wspomnienia z Powstania 1863 r. i pobytu na Syberii*, Warszawa 1916, s. 122.

⁸ Tamże.

Ryc. 5. Młodzi przedstawiciele szlachty łęczyckiej, towarzysze broni Władysława Boettichera

Źródło: *Ziemia łęczycka żołnierzom niepodległości*, Łęczyca 1937, s. 17.

Oddział kawalerii rtm. Józefa Skrzyńskiego pełnił zadania rozpoznawczo-osłonowe partii powstańczej dowodzonej przez francuskiego oficera, pułkownika Younga de Blankenheima⁹. Grupa bojowa weszła na teren działań wojennych na Kujawach w połowie kwietnia. Swój chrzest bojowy partia miała pod Nową Wsią koło Sompolna 26 kwietnia 1863 r. Potyczka, w której zmagало się po obu stronach prawie 2000 żołnierzy, z obustronnej wymiany ognia przerodziła się w ucieczkę wysłanego z Włocławka rosyjskiego oddziału zwiadowczego w kierunku granicy z Prusami. W. Boetticher we wspomnieniach wojennych podaje jako dowódcę Józefa Seyfrieda. Rzeczywiście Józef Seyfried, wówczas będący naczelnikiem wojskowym na terenie województwa mazowieckiego, był pod Nową Wsią, ale *de facto* oddział Skrzyńskiego podlegał bezpośrednio innemu dowódcy, a mianowicie pułkownikowi

9 Leon Young de Blankenheim (1837–1863) – pułkownik armii francuskiej, w powstaniu dowódca oddziału w Kaliskiem i Mazowieckiem. Poległ pod Brdowem 29 kwietnia 1863 r. Pochowany na cmentarzu p.w. św. Wojciecha w Brdowie. Biogram za S. Kieniewicz, *Dokumenty terenowych władz wojskowych powstania styczniowego 1863–1864*, Wrocław 1976, s. 371.

Kazimierzowi Oborskiemu¹⁰. Niestety, zwycięstwo wprowadziło w szeregi powstańcze brak czujności. Kilka dni później, 29 kwietnia, w lesie blisko wsi Brdów partia de Blankenheima została zaskoczona przez Rosjan i całkowicie rozbita. Nie było z francuskim oficerem Seyfrieda, którzy wraz ze swoimi żołnierzami odpoczywał niedaleko Brdowa, i nie wiadomo, dlaczego nie udzielił pomocy¹¹. Pułkownik Oborski, który również przebywał w chwili ataku Rosjan poza terenem walki, wysłał rotmistrza Skrzyńskiego i jego ułanów, ale nie mieli oni żadnych szans zmienić losów bitwy. Straty były bardzo duże, zginął m.in. pułkownik Young de Blankenheim. Kazimierz Oborski, wraz z pułkownikiem Karolem Włodkiem, odskoczył ze swoimi pododdziałami w kierunku powiatu gostynińskiego. Wraz z Oborskim i Włodkiem w zgrupowaniu znajdowały się partie pułkownika Ignacego Szumskiego i podpułkownika Stanisława Szumlańskiego. Łącznie było ok. 1000–1400 insurgentów¹². Pułkownik Oborski stoczył 14 maja zwycięską potyczkę w okolicy Kutna pod Szczawinem Kościelnym z rosyjskim oddziałem pułkownika Hilferdinga. Podczas walki Władysław Boetticher doznał kontuzji, najprawdopodobniej w wyniku upadku z konia¹³. Następnie również pomyślna potyczka miała miejsce pod Babskiem. Powstańcy następnego dnia, tj. 18 maja, zajęli Rawę Mazowiecką. Stamtąd insurgeneci przeszli w kierunku Pabianic, zajmując miasto, a następnie dotarli 22 maja do Poddębic. Tutaj

10 „Gazeta Cukrownicza” 1930, R. 37, t. 67, nr 44 (1670) (31 października), s. 477. Kazimierz Eugeniusz Oborski (ur. 4.03.1812, Brwilno; zm. 20.09.1880, Siedlec). Wstąpił do wojska jako nastolatek w 1826 r. W czasie powstania listopadowego służył początkowo w Pierwszym Pułku Strzelców Pieszych, a następnie został przeniesiony do Drugiego Pułku Jazdy Konnej. Ranny pod Ostrołęką 18.09.1831 r. Był wówczas w stopniu podporucznika. Udał się na emigrację. W 1832 r. przybył do Francji. Następnie przeniósł się do Belgii. W 1839 r. wstąpił do armii belgijskiej. W 1844 r. przeszedł do rezerwy. W 1856 r. wstąpił do kozaków sułtańskich. Odbывał służbę w czwartym pułku strzelców pieszych Dywizji Polskiej Kozaków Sułtańskich i przeszedł wraz z nim cały szlak bojowy. Za okazane męstwo został wyniesiony 30 lipca 1856 r. do rangi majora. Na wieść o powstaniu styczniowym wyruszył do Polski. Był dowódcą Partii Powstańczej. Walczył pod Nową Wsią – 26.04.1863 r., Brdowem – 29.04.1863 r., Szczawinem Kościelnym – 14.05.1863 r., Babskiem – 17.05.1863 r., Niewieszem – 23.05.1863 r. Ciężko ranny pod Niewieszem został przewieziony do Trzemesznej w Księstwie Poznańskim. Do powstania nie powrócił. Zmarł w 1880 r. w Siedlcu jako zarządca majątku. Biogram – Elżbieta Słabik.

11 S. Zieliński, *Bitwy i potyczki 1863–1864 oraz spis alfabetyczny i chronologiczny bitew i potyczek 1863–1864*, Rapperswil 1913, s. 32.

12 Insurgeneci – osoby biorące udział w insurekcji, powstańcy styczniowi.

13 Centralne Archiwum Wojskowe (dalej CAW), sygn. I.481.B.9403, s. 2.

zmęczeni powstańcy rozłożyli się z obozem na rynku miasta. Kawaleria pułkownika Włodka, wśród której znajdował się również lotny oddział rotmistrza Skrzyńskiego, znalazła odpoczynek pod miastem. Nie dane im było jednak odpocząć, ponieważ od strony Uniejowa zbliżał się nieświadomy przewagi ilościowej pododdział Aleksandra von Broemsena, składający się z roty piechoty i szwadronu kawalerii. Powstańcy wyszli im naprzeciw. Walka rozgorzała na drodze w okolicy wsi Niewiesz. Rosjanie wycofali się do wsi, barykadując się w wozowni i karczmie. Polacy do wieczora próbowali zdobyć te dwa punkty oporu, niestety bezskutecznie. W międzyczasie kawaleria, wśród której był pododdział rtm. Skrzyneckiego, starła się na szable z huzarami rosyjskimi, przechylając zwycięstwo na swoją stronę. Potyczka jednak była nierozstrzygnięta. Rosjanie, zamknięci w wymienionych budynkach, stanowiących rodzaj swoistych blokhauzów, bronili się do zapadnięcia zmroku¹⁴. Na wiadomość o nadciągających posiłkach oficerowie polscy zdecydowali się odstać. Pułkownik Karol Włodek i pułkownik Kazimierz Oborski odnieśli rany, które wyeliminowały ich na pewien czas z walki w powstaniu. Pododdział Skrzyneckiego przeszedł pod dowództwo naczelnika wojennego województwa mazowieckiego i kaliskiego, pułkownika Edmunda Calliera, przy czym dowódcą jazdy pozostał pułkownik Ignacy Szumski¹⁵. Dragoni

14 Blokhauz – niewielka wojskowa, ufortyfikowana budowla pełniąca funkcję schronu bojowego ze strzelnicami, służąca jako ostateczny punkt oporu.

15 Edmund Callier (1833–1893) – żołnierz, historyk, publicysta. Urodził się 2 października 1833 r. w Szamotułach w rodzinie ewangelickiej Fryderyka i Salomei z Krajewskich. Jak każdy młody mężczyzna był poborowym żołnierzem Armii Cesarstwa Niemieckiego. Następnie wstąpił do Legii Cudzoziemskiej we Francji, walczył pod Sewastopolem w Wojnie Krymskiej. W powstaniu styczniowym najpierw oficer w oddziałach Kazimierza Mielęckiego, walcząc na Kujawach, następnie dowodził własnym oddziałem, będąc również naczelnikiem wojskowym województwa mazowieckiego. Walczył zarówno na terenie tego województwa, jaki i województwa kaliskiego. Złożył dymisję w sierpniu 1863 r. Więzień polityczny za udział w powstaniu na terenie Prus. Do końca życia mieszkał w Poznaniu, gdzie zmarł 14 grudnia 1893 r. Biogram za: <https://pl.wikipedia.org/wiki/> [dostęp: 26.06.2025].

Ignacy Szumski (1810–1889) – mylnie powtarzane imię Kajetan. Urodził się jako Julian Ignacy Świętopełk Szumski herbu Lis 11 kwietnia 1810 r. w Maleninie. Był synem Józefa i Izabeli ze Strzeleckich. Żołnierz (kawalerzysta) powstania listopadowego i powstania styczniowego. W powstaniu listopadowym służył jako podoficer 5. Pułku Ułanów im. Zamoyskich. Odznaczony srebrnym krzyżem *Virtuti Militari*. W 1848 r. walczył w powstaniu wielkopolskim jako dowódca 1. szwadronu 1. Pułku Ułanów. W powstaniu styczniowym walczył na Kujawach 26 kwietnia pod Nową Wsią i 29 kwietnia pod Brdowem. 9 maja przejął oddział po Zygmuncie Seyfriedzie.

rotmistrza Skrzyneckiego wzięli udział w zwycięskiej potyczce pod Izbicą Kujawską 29 czerwca, pełniąc funkcję osłonową¹⁶. W potyczce tej zginął jeden z towarzyszy broni Boettichera, 22-letni Walery Praski, który spadł z ranego konia, i chociaż kolega podawał mu lejce innego wierzchowca, próbował ratować się ucieczką w zarośla. Został jednak dogoniony i zarąbany¹⁷. Callier niestety został rozbity podczas dwudniowych zmagañ 30–31 czerwca pod wsią Grochowy w okolicy Turku. Oddział poniósł duże straty osobowe, ale pozostał aktywny, gotowy, by dalej walczyć. Tuż po potyczce pod Grochowskimi, bo tak wówczas nazywana była wieś Grochowy, Skrzyński otrzymał rozkaz odejścia w kierunku Kujaw i tam szukania nowych ochotników. Na placu boju pojawił się 8 lipca, walcząc pod Walewicami koło Łowicza. Następnego dnia wziął udział w boju pod Kterami koło Kutna, gdzie wyciął w pień wycofującą się kawalerię kozacką, która wpadła w zastawioną przez rotmistrza pułapkę we wsi Zieleniew. Kozacy próbowali na swoją zgubę zsiąść z koni i w ten sposób się ratować. Niestety dla nich, nie był to dobry pomysł¹⁸. Skrzyński, widząc nadciągające przeważające siły nieprzyjaciela, wycofał szwadron, a następnie, po nocy spędzonej we dworze w okolicy Głowna, skierował się przez Wołę Cyrusową w kierunku majątku Dmosin, w którym rotmistrz Skrzyński spędził dzieciństwo. W trakcie tej eskapady wkraść się bałagan, który był wynikiem zmęczenia. Dwa plutony tworzące szwadron rozdzieliły się. Pluton drugi, w którym służył Boetticher, wraz z rotmistrzem Skrzyńskim wdał się pod Kołacinem w walkę z kozakami, którzy, jak się okazało, byli tylko zwiadowcami dużego oddziału rosyjskiego. Rotmistrz został otoczony i zmuszony do nierównej walki. W boju poległ

Po potyczce pod Niewieszem 23 maja oddał dowództwo w ręce Edmunda Calliera. Następnie dowodził jednym z dwóch pułków jazdy w zgrupowaniu naczelnika województwa kaliskiego, generała Edmunda Taczanowskiego. Brał udział w klęsce wojsk generała pod Kruszyną 29 sierpnia 1863 r. W powstaniu styczniowym walczył do później jesieni 1863 r. i dopiero rana, jaką otrzymał na polu walki, nie pozwoliła mu kontynuować działań wojennych. Aresztowany przez władze pruskie, osądzony trafił do więzienia w Berlinie. Ostatnie lata spędził u córki w Kutnie, gdzie zmarł 7 kwietnia 1889 r. Pochowany na cmentarzu rzymskokatolickim w Kutnie. Biogram za: D. Orłowski, *Kajetan Słupski. Kim był naprawdę dowódca potyczki pod Mokrym 15 października 1863 r.*, „Rocznik Wieluński” 2022, t. 22.

16 E. Callier, *Trzy ustępy z powstania polskiego 1863–1864*, Poznań 1868, s. 37–47.

17 S. Kieniewicz, *Spiskowcy i partyzanci*, Warszawa 1967, s. 577. Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Koninie, ASC parafii rzymskokatolickiej w Izbicy Kujawskiej, Katalóg zgony, akt zgonu nr 73/1863.

18 Tamże, s. 572.

śmiercią walecznych¹⁹. Stanisław Zieliński w swoim monumentalnym dziele *Bitwy i potyczki 1863–1864* pisze, że pod Kołacinem Skrzyński połączył się z oddziałami majora Roberta Skowrońskiego, które nadciągnęły spod Kter. Najwyraźniej Dmosin musiał być miejscem docelowym spotkania obu dowódców, tam się najprawdopodobniej umówili na odpoczynek. Tymczasem na ich spotkanie wyruszył z Rogowa, gdzie znajdowała się stacja kolejowa, oddział kozaków pod dowództwem esauła Minenkowa²⁰. Doszło do walki, w wyniku której zginął rotmistrz Skrzyński (ryc. 6) oraz trzech jego kawalerzystów. Kilkunastu powstańców, w tym Stanisław Cygański, dostało się do niewoli²¹. Istnieją dwie wersje tego wydarzenia: jedna przedstawia je jako niewielkie starcie, druga – jako większą potyczkę, w której brało udział co najmniej kilkuset żołnierzy. Autor artykułu, analizując akty zgonu, skłania się ku pierwszej wersji.

Ryc. 6. Rotmistrz Józef Skrzyński

Źródło: *Ziemia łączyska żołnierzom niepodległości*, Łęczyska 1937, s. 17.

¹⁹ Tamże, s. 580–581.

²⁰ Esauł – oficer kozacki w wojskach Armii Imperium Rosyjskiego.

²¹ S. Zieliński, *Bitwy i potyczki 1863–1864...*, s. 37; H. Samborski, *Wspomnienia...*, s. 96.

Władysław Boetticher, walcząc pod Kołacinem, ledwo uniknął śmierci. Mając za sobą doświadczenia wojenne, chwile, gdy cudem udawało się przetrwać, wobec śmierci ukochanego dowódcy i braku wiary w powodzenie sprawy poprosił o urlop i już do powstania nie wrócił²².

Powrót do kraju i życie rodzinne

Po powrocie do rodzinnego domu w Siedlcu Władysław Boetticher postanowił kontynuować naukę. Niestety, za udział w powstaniu nie mógł powrócić na studia w warszawskiej Szkole Głównej. Naukę prowadził dalej w Saksonii i tam na Uniwersytecie Marcina Lutra w Halle ukończył wydział agrarny²³. Pomogło mu to w prowadzeniu majątku ziemskiego, a potem rodzinnego biznesu. W 1868 r., po śmierci matki, powrócił do Siedlca, by pomóc ojcu w prowadzeniu majątku²⁴. W 1872 r., mając 28 lat, zawarł związek małżeński z Józefiną Werner (ryc. 7) herbu Miron²⁵. Ich małżeństwo trwało 59 lat (aż do śmierci Władysława). Żona pochodziła z bogatej rodziny fabrykanckiej związanej z przemysłem tekstylnym. Jej dziadek, Wilhelm Werner (1794–1842), dorobił się olbrzymiego majątku i sławy na farbowaniu mundurów Wojsk Polskich Królestwa Kongresowego²⁶. Pieniądze zainwestował w przemysł cukrowniczy, otwierając jedną z pierwszych cukrowni na ziemiach polskich w Leśmierzu (trzecia cukrownia po cukrowni w Częstocicach otwartej w 1825 r. i cukrowni w Izdebnie otwartej w 1829 r.)²⁷. Po jego śmierci interes prowadzili jego żona Matylda Werner oraz ich zięć Karol Scheibler²⁸. W tym czasie cukrownia podupadła finansowo i wymagała

22 CAW, sygn. I.481.B.9403, s. 4.

23 „Głos Ewangelicki” 1930, R. 11, nr 43, s. 5; „Gazeta Cukrownicza” 1930, R. 37, t. 67, nr 44 (1670) (31 października), s. 477.

24 „Kurjer Codzienny” 1868, nr 279 (17 grudnia), s. 3.

25 „Głos Ewangelicki” 1930, R. 11, nr 43, s. 5.

26 https://pl.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_Werner [dostęp: 26.06.2025].

27 J. Godlewski, *Przemysł cukrowniczy w Królestwie Polskim 1870–1914*, Białystok 2009, s. 21, 23.

28 Karol Scheibler (1820–1881), przemysłowiec. Urodzony 1.09.1820 r. w Monschau. Syn Jana i Zofii z Pastorów. Jeden z największych przedsiębiorców w Imperium Rosyjskim, uważany za najbogatszego obywatela Imperium Romanowów. Zyskał przydomek „król bawełny”. Zdolności techniczne i menedżerskie zdobywał w fabryce Johna Cockerilla, jednego z największych producentów maszyn włókienniczych w Liège. Podczas Wiosny Ludów w 1848 r. przeniósł się do Królestwa Polskiego. Został dyrektorem fabryki włókienniczej rodziny Schlosserów

inwestycji. Takie inwestycje poczynił wspomniany Karol Scheibler, późniejszy „król bawełny”, jeden z największych Łodzermenschów ziemi obiecanej, jak nazywano Łódź. Sprowadził fachowca z Czech, Otto Baumana, który w ciągu kolejnych kilku lat poprawił stan techniczny firmy²⁹. W 1879 r. zatrudniano w niej ok. 300 pracowników, realizowano produkcję wartą ok. 435 tys. rubli rocznie.

Boetticher prowadził spokojne życie ziemianina. Pomimo udziału w powstaniu styczniowym w randze szeregowego ułana nie poniósł żadnych konsekwencji, co prawdopodobnie wynikało z jego powiązań rodzinnych z wpływowymi rodzinami ewangelickimi, pozostającymi w dobrych relacjach z administracją carską. Być może pomógł mu wyjazd na studia do Saksonii. Tego nie wiemy. Wraz z żoną zamieszkali w jej majątku w Parskach koło Łęczycy, znajdującym się w Okręgu Wartskim (powiat turecki). Niedługo po ślubie pojawiły się ich dzieci. Józefa urodziła w 1872 r. Wandę Boetticher, która niestety zmarła w wieku siedmiu lat. W 1874 r. przyszedł na świat Stefan Boetticher, który również nie doczekał wieku dorosłego i zmarł, mając raptem cztery lata. W 1875 r. Józefina Boetticher urodziła Stanisława, w 1877 r. Zofię, a w 1883 r. Władysława juniora³⁰.

w Ozorkowie. 27 października 1853 r. zawarł z łódzkim magistratem umowę, na mocy której zobowiązał się wybudować na terenie Nowego Miasta, przy Wodnym Rynku, w ciągu dwóch lat zmechanizowaną fabrykę składającą się z przędzalni, tkalni, farbiarni. Dzięki pieniądзом pochodzącym z majątku jego dwóch żon – Anny z Wernerów i Matyldy Reitzenstein – wspartym kredytami inwestował w budynki, maszyny włókiennicze i w ten sposób stał się liderem przemysłu tekstylnego w Królestwie Polskim. Przewidział kryzys w USA z powodu wojny secesyjnej, zakupił wcześniej olbrzymie ilości bawełny, co pozwoliło mu sprzedawać później po trzykrotnie wyższej cenie. Wartość fortuny pod koniec życia wyceniano na 14 mln rubli. Zmarł 13 kwietnia 1881 r. Został pochowany w Łodzi na cmentarzu ewangelicko-augsburskim przy ul. Ogrodowej. Biogram za https://pl.wikipedia.org/wiki/Karol_Scheibler [dostęp: 26.06.2025].

29 W. Bułakowski, *Księga jubileuszowa Towarzystwa Przemysłowego Leśmierz*, Leśmierz 1913, s. 6.

30 S. Łoza, *Rodziny polskie pochodzenia cudzoziemskiego osiadłe w Warszawie i okolicach*, t. 1, Warszawa 1932, sw 99606.

Ryc. 7. Józefina Boetticher z Rossmannów

Źródło: W. Bułakowski, *Księga jubileuszowa Towarzystwa Przemysłowego* Leśmierz, Leśmierz 1913, s. 32.

Majątek w Parskach (ryc. 8) należał do rodziny Wernerów od 1850 r. Obejmował on folwarki: Parski, Łyków, Bielawy oraz Strachów, a także wsie: Parski, Podłężę, Łyków i Bielawy. Całość liczyła łącznie 1170 hektarów³¹.

³¹ <https://www.dworparski.pl/historia-dworu-w-parskach> [dostęp: 5.07.2025].

Ryc. 8. Dwór w Parskach

Źródło: <https://www.dworparski.pl/historia-dworu-w-parskach/> [dostęp: 5.07.2025].

Władysław Boetticher rozbudował majątek w Parskach, gdzie funkcjonował już wcześniej młyn wodny, poprzez uruchomienie gorzelni. W wyniku tych przekształceń majątek stracił swój pierwotny, sielski charakter, zyskując jednak na wartości gospodarczej i znaczeniu ekonomicznym³². Gorzelnictwo, obok cukrownictwa, odgrywało czołową rolę w przemyśle rolno-spożywczym w Królestwie Polskim w XIX w.³³ Zajmując się gospodarstwem, Boetticher zaczął prowadzić interesy związane z rolnictwem. W 1875 r. w Warszawie została zawiązana spółka na prawach handlowych „Dom Komissowo-Spedycyjny nasion, maszyn i narzędzi rolniczych oraz wszelkich przedmiotów mających zastosowanie w rolnictwie”, w której jednym ze współników był Boetticher³⁴.

Cukrownia Leśmierz

Swoje dalsze życie zawodowe związał z przemysłem cukrowniczym, ze wspomnianą w artykule cukrownią w Leśmierzu koło Ozorkowa. Do momentu przejęcia przez spółkę udziałową właścicielem zakładu przemysłowego był Józef Werner. Fabryka należała do nowoczesnych jak na owe czasy – była

³² „Słowo” 1886, R. 5, nr 154 (15 lipca), s. 3.

³³ J. Godlewski, *Przemysł cukrowniczy...*, s. 19.

³⁴ „Tygodnik Rolniczy” 1875, R. 4, nr 24 (31 czerwca), s. 5.

oświetlana gazem i charakteryzowała się wysokim poziomem organizacji pracy. W 1879 r. zatrudniała ok. 300 robotników, a wartość rocznej produkcji wyniosła 435 tys. rubli³⁵. W 1882 r. majątek przedsiębiorstwa, którego łączna wartość oszacowana została na 1,5 mln rubli, został rozdzielony pomiędzy kilku udziałowców. Udziały o wartości po 300 tys. rubli posiadali: Henryk Wilhelm Schleser, fabrykant z Ozorkowa; Karol Scheibler, reprezentowany przez Annę Scheibler, fabrykant z Łodzi; Adolf Scheibler, również fabrykant z Ozorkowa; Wiktor Zenger, przemysłowiec z Warszawy; Józef Werner, którego interesy reprezentował Władysław Boetticher³⁶.

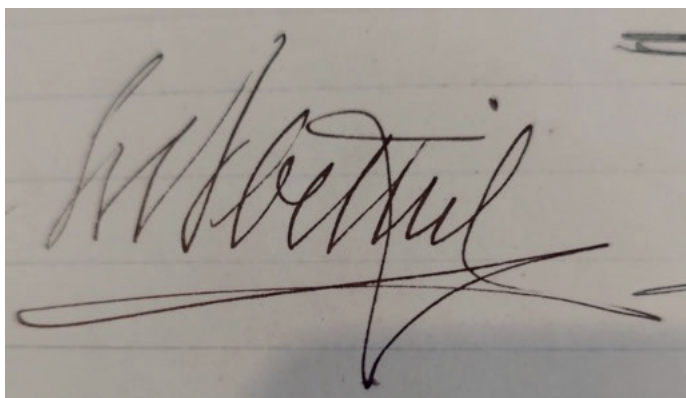
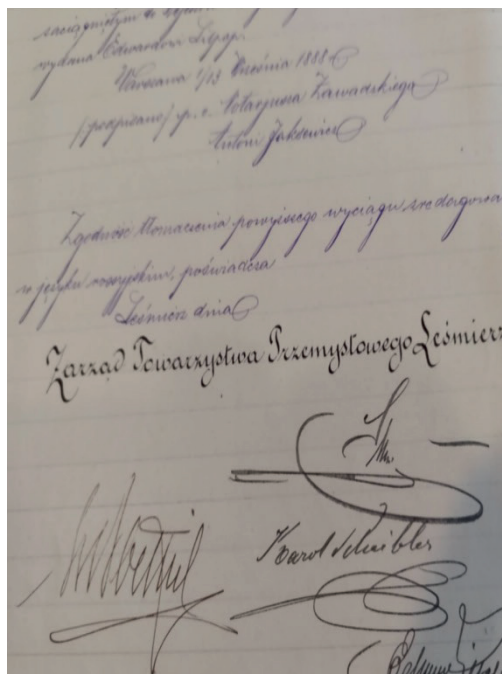
Po śmierci Józefa Wenera w 1881 r. cukrownia stała się własnością pięciu rodzin – Wenerów, Schlosserów, Scheiblerów, Herbstów i Boetticherów³⁷. Władysław, jako główny menedżer cukrowni, otrzymał zadanie powołania spółki akcyjnej. Zrealizował je 28 marca 1888 r., kiedy to utworzono „Towarzystwo Przemysłowe Leśmierz” (ryc. 9). W jego skład weszły: cukrownia Leśmierz, browar w Lućmierzu, a także dobra ziemskie, lasy, młyny i inne elementy majątku wchodzącego w skład masy spadkowej z 1880 r. Kapitał zakładowy wynosił 1,2 mln rubli. Zarząd został wybrany wśród akcjonariuszy. Firma rozpoczęła działalność 1 lipca 1888 r. Skład zarządu wyglądał następująco: prezesem został wybrany Edward Herbst, wiceprezesem Edward Lilpop. Na członków zarządu wybrano: Władysława Boettichera, Karola Deike, Karola Scheiblera. Zastępcami zostali: Kazimierz Meisner, Emil Werner. Administrację przejął Władysław Boetticher (ryc. 10)³⁸.

35 J. Godlewski, *Przemysł cukrowniczy...*, s. 69.

36 Tamże.

37 W. Bułakowski, *Księga jubileuszowa...*, s. 7.

38 Tamże, s. 31.

Ryc. 9. Podpisy pierwszego zarządu spółki „Towarzystwo Przemysłowe Leśmierz”.
Podpis Władysława Boettchera

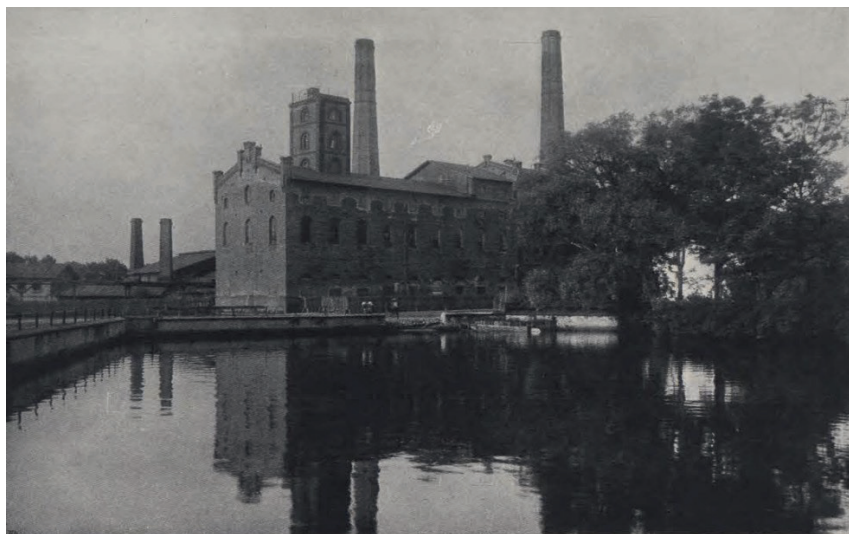
Źródło: Archiwum Państwowe w Płocku, Oddział w Łęczycy.

Ryc. 10. Władysław Boetticher

Źródło: W. Bułakowski, *Księga jubileuszowa Towarzystwa Przemysłowego* Leśmierz, Leśmierz 1913, s. 7.

Z racji swojej roli w biznesie rodzinnym rodzina Boetticherów przeniosła się do Leśmierza (ryc. 11). Była to wówczas osada fabryczna, która dzięki poczynaniom Władysława Boettichera zapewniała ludziom godziwe warunki życia.

Ryc. 11. Wjazd do Leśmierza

Źródło: W. Bułakowski, *Księga jubileuszowa Towarzystwa Przemysłowego* Leśmierz, Leśmierz 1913, s. 31.

Podczas swojej 40-letniej pracy na stanowisku administratora zapewnił 1500 mieszkańcom osady nowoczesne domy rodzinne, wybrukowane ulice, oświetlenie uliczne, elementarną szkołę czteroklasową, ochronkę dla dzieci (ryc. 12), szpital z miejscami dla kobiet rodzących, sklep zaopatrzony w artykuły pierwszej potrzeby, straż pożarną (ryc. 13), hydranty na wypadek pożaru³⁹.

Zewnętrzny widok szkoły i ochrony w Leśmierz w roku 1913.

Wewnętrzny widok ochrony w Leśmierz w roku 1913.

Ryc. 12. Widok szkoły i ochronki dla dzieci w Leśmierz

Źródło: W. Bułakowski, *Księga jubileuszowa Towarzystwa Przemysłowego Leśmierz*, Leśmierz 1913, s. 55.

³⁹ „Kurjer Warszawski” 1891, R. 71, nr 207 (29 lipca), s. 4.

Ryc. 13. Straż ogniowa w Leśmierz

Źródło: W. Bułakowski, *Księga jubileuszowa Towarzystwa Przemysłowego Leśmierz*, Leśmierz 1913, s. 60.

Robotnicy po pracy i w niedzielę mogli znaleźć odpoczynek w parku, gdzie codziennie grała orkiestra złożona z robotników cukrowni. Mogli oni także skorzystać z domu ludowego, który powstał w 1902 r., z biblioteki, która w tym budynku się znajdowała, z czytelnicy, sali teatralnej, a także z tancbudy, gdzie do tańca przygrywała powstała orkiestra strażacka⁴⁰.

Boetticher, widząc, że ludność, w zdecydowanej większości katolicka, musi chodzić pięć kilometrów do kościoła w Górze Świętej Małgorzaty, co było bardzo uciążliwe zimą, zdecydował się wybudować kościół katolicki, samemu będąc ewangelikiem. Kościół pod wezwaniem świętego Józefa został wybudowany w latach 1898–1899⁴¹. Przedsiębiorstwo kierowane przez dyrektora Boettichera stale się rozwijało. Cukrownia była największym tego rodzaju zakładem w guberni kaliskiej. W 1907 r. hale fabryczne oświetlane były prądem elektrycznym, zatrudnionych było ponad 700 pracowników⁴². „Towarzystwo Przemysłowe Leśmierz” w okresie administrowania przez

40 „Gazeta Kaliska” 1896, R. 4, nr 30 (15 kwietnia), s. 2.

41 „Gazeta Polska” 1898, R. 67, nr 108 (8 listopada), s. 2.

42 J. Godlewski, *Przemysł cukrowniczy...*, s. 211.

Władysława Boettichera było interesem dochodowym, przynosiło bowiem dochód roczny pomiędzy 75 a 140 tys. rubli⁴³.

Władysław Boetticher spędzał czas wolny, udzielając się w organizacjach mających charakter agrarny, finansowy, społeczny i kulturalny. Równolegle z pracą w cukrowni prowadził olbrzymie gospodarstwo rolne. Cukrownia Leśmierz była bowiem tylko częścią dużego przedsiębiorstwa „Towarzystwa Przemysłowego Leśmierz”, składającego się ponadto z dóbr ziemskich Boczek, Bogdańczew, Mierczyn, Matlew, Leśmierz i Tymienica w powiecie łęczyckim guberni kaliskiej, a także dóbr Lućmierz z browarem, gorzelnią i cegielnią w powiecie łódzkim guberni piotrkowskiej. Wartość majątku towarzystwa szacowano na 747 tys. rubli, w tym cukrowni na 293 tys. rubli⁴⁴. Płody ziemi oraz zwierzęta hodowlane były wielokrotnie nagradzane na targach i konkursach żywności⁴⁵. Sam pełnił funkcję sędziego podczas licznych wystaw rolniczo-przemysłowych⁴⁶. W latach 1908–1922 kierował on Łęczyckim Okręgowym Towarzystwem Rolniczym, aktywnie uczestnicząc w rozwoju lokalnego rolnictwa⁴⁷. Prowadził działalność publicystyczną, zamieszczając artykuły na stronach „Gazety Kaliskiej”⁴⁸. Był członkiem Komisji Rewizyjnej w Towarzystwie Wzajemnej Asekuracji „Snop”, a także w Komisji Rewizyjnej „Towarzystwa Schlösserowskiej Przędzalni Bawełny i Tkalni” w Ozorkowie⁴⁹. Aktywnie działał również w Towarzystwie Wzajemnego Kredytu, gdzie pełnił funkcję prezesa rady⁵⁰. Udzielał się w działalności dobroczynnej, będąc członkiem dożywotnim Towarzystwa Higieny Praktycznej

43 Archiwum Państwowe w Płocku Oddział w Łęczycy nr zespołu 95, „Towarzystwo Przemysłowe Leśmierz 1881–1947”.

44 J. Godlewski, *Przemysł cukrowniczy...*, s. 70.

45 „Gospodyni Miejska i Wiejska” 1914, R. 4, nr 11, s. 8; „Gospodarz” 1914, R. 14, nr 19 (1 lipca), s. 13.

46 *Katalog wystawy rolniczo-przemysłowej w Warszawie*, Warszawa 1885, s. 120.

47 „Czasopismo Rolnicze” 1922, R. 1, nr 7 (28 sierpnia), s. 110.

48 „Gazeta Kaliska” 1903, R. 11, nr 44 (13 lutego), s. 1.

49 „Kurier Polski” 1904, R. 84, nr 283 (12 października), s. 2; *Sprawozdanie Zarządu Towarzystwa Schlösserowskiej Przędzalni Bawełny i Tkalni w Ozorkowie za rok 1912*, Ozorków 1913, s. 4.

50 Spółka w ciągu 7 lat (1902–1909) z 110 akcjonariuszy powiększyła się do ponad 600 akcjonariuszy, generując zyski na poziomie 1000 rubli, które przekazywane były również na działalność charytatywną, pomagając szkołom, straży ogniowej, społecznościom wyznania katolickiego i starozakonnego. Za: „Kurier Warszawski” 1910, R. 90, nr 121 (10 maja), s. 5.

im. Bolesława Prusa ze składką sturublową⁵¹. W styczniu 1903 r. w Łodzi „Towarzystwo Przemysłowe Leśmierz” otrzymało złoty medal z rąk Juliusza Kunitzera, prezesa komitetu wystawy higieniczno-spożywczej, wraz z wyrazami wysokiego uznania dla Władysława Boettichera⁵². Przez wiele lat był honorowym członkiem Towarzystwa Osad i Przytułków Rzemieślniczych⁵³. Zasiadał w radzie nadzorczej Kaliskiego Towarzystwa Oświaty⁵⁴. W 1907 r. dzięki Boetticherowi otwarta została w Leśmierzu placówka Polskiej Macierzy Szkolnej, organizacji i instytucji kulturalno-oświatowej, gdzie organizowane były odczyty i kursy dla analfabetów⁵⁵. Należał do Komitetu Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych Królestwa Polskiego⁵⁶. Był znanym hodowcą koni, które na konkursach zdobywały medale, a na wystawach osiągały ceny dochodzące do tysiąca rubli⁵⁷, a także myśliwym. Swoją myśliwską pasją zaraził synów. Niestety, we wrześniu 1902 r., podczas jednego z polowań, doszło do rodzinnej tragedii. Władysław junior niechcący postrzelił śmiertelnie swojego starszego brata Stanisława⁵⁸.

W 1914 r. miała miejsce w okolicy Łęczycy jedna z największych bitew w okresie I wojny światowej, nazywana w historiografii operacją brzezińską lub bitwą o Łódź, w której zmagало się ok. miliona żołnierzy. Władze rosyjskie opuściły miasto. Władysław Boetticher objął stanowisko przewodniczącego zawiązanego Komitetu Obywatelskiego, który pomagał radzie miejskiej Łęczycy w problemach związanych z przyjęciem rannych z pola bitwy. Szpital potrzebował materacy, bandaży, leków, bielizny. Boetticher pożyczył tysiąc rubli na ten cel z budżetu „Towarzystwa Leśmierz”⁵⁹.

W 1914 r. cukrownia w Leśmierzu obchodziła 70-lecie swojego istnienia. Z tego powodu oraz z okazji 25-lecia istnienia Akcyjnego Towarzystwa Przemysłowego Leśmierz hucznie obchodzono uroczystość jubileuszową. Jak pisała prasa warszawska, „z całego kraju otrzymano stos listów i depesz z życzeniami pomyślnego rozwoju Towarzystwu i słowami gorącego uznania dla długoletniego administratora p. Władysława Boettichera i jego małżonki,

51 „Kurjer Warszawski” 1912, R. 92, nr 358 (28 grudnia), s. 2.

52 „Gazeta Kaliska” 1903, R. 11, nr 24 (24 stycznia), s. 3.

53 „Gazeta Warszawska” 1872, R. 99, nr 289 (30 grudnia), s. 2.

54 „Kurjer Polski” 1909, R. 12, nr 183 (5 lipca), s. 1.

55 „Gazeta Kaliska” 1907, R. 15, nr 55 (6 marca), s. 2.

56 „Kurjer Poranny” 1888, nr 354, s. 9.

57 „Kurjer Warszawski” 1898, R. 78, nr 158 (10 czerwca), s. 1.

58 „Gazeta Polska” 1902, R. 71, nr 238 (1 września), s. 3.

59 „Kurjer Warszawski” 1893, R. 73, nr 148 (31 maja), s. 5.

którzy od 33 lat zajmują tak ważne stanowisko w Leśmierzu. P. Boetticher nadto obchodził jubileusz dwudziestopięciolecia pracy, jako administrator Leśmierza⁶⁰. Przy okazji jubileuszu wydana została przez zarząd Towarzystwa księga pamiątkowa. Możemy w niej przeczytać słowa uznania skierowane do Władysława Boettichera: „on był duszą tej instytucji, on był inicjatywą i wykonaniem zarazem” (ryc. 14)⁶¹.

Ryc. 14. Władysław Boetticher

Źródło: „Gazeta Cukrownicza” 1930, R. 37, t. 67, nr 44 (1670) (31 października), s. 478.

60 „Goniec Wieczorny” 1914, nr 165, s. 4.

61 W. Bułakowski, *Księga jubileuszowa...*, s. 35.

W 1918 r. Władysław Boetticher witał nowo powstałe państwo polskie jako najważniejsza osoba w Łęczycy, stojąc na czele wspomnianego komitetu. To on, stojąc na czele ziemiaństwa ziemi łęczyckiej, rozbrajał Niemców i to on został przez kilka dni pierwszym starostą łęczyckim, oddając później urząd w młodsze ręce⁶². W tym samym roku został wybrany do Rady Stanu przy Radzie Regencyjnej, czyli najważniejszym ośrodku władzy w kraju⁶³. 23 maja 1920 r. miała miejsce w Łęczycy uroczystość wręczenia sztandarów 37. pułkowi piechoty i 2. pułkowi strzelców konnych. W uroczystości wziął udział gen. dywizji biskup połowy Stanisław Gał, minister spraw wojskowych, generał Józef Leśniewski, dowódca O.G. Łódź generał Kajetan Olszewski, dowódca O.G. Kielce generał Władysław Frankowski. Po poświęceniu sztandarów tłum łęczycan był świadkiem parady wojskowej. Po uroczystości odbył się w sali teatralnej bankiet dla 150 osób. Pierwszy toast wznosił weteran 1863 r., jeden z pomysłodawców powstania sztandarów, Władysław Boetticher⁶⁴.

W 1925 r., podczas oficjalnej wizytacji zakładów przemysłowych w Leśmierzu, prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Ignacy Mościcki uhonorował Władysława Boettichera najwyższym odznaczeniem cywilnym przyznawanym za zasługi w czasie pokoju – Złotym Krzyżem Zasługi, będącym wyrazem uznania dla wybitnego wkładu w rozwój pracy i przemysłu⁶⁵. Za udział w powstaniu styczniowym odznaczony został jako jeden z 87 weteranów Krzyżem Walecznych⁶⁶.

Ostatnie lata życia i dziedzictwo

W grudniu 1924 r. na zebraniu akcjonariuszy „Towarzystwa Przemysłowego Leśmierz” w Warszawie Władysław Boetticher złożył pismo, w którym prosił, ze względu na stan zdrowia – chorobę, która już od roku przeszkadzała mu

62 „Głos Ewangelicki” 1930, R. 11, nr 43, s. 6.

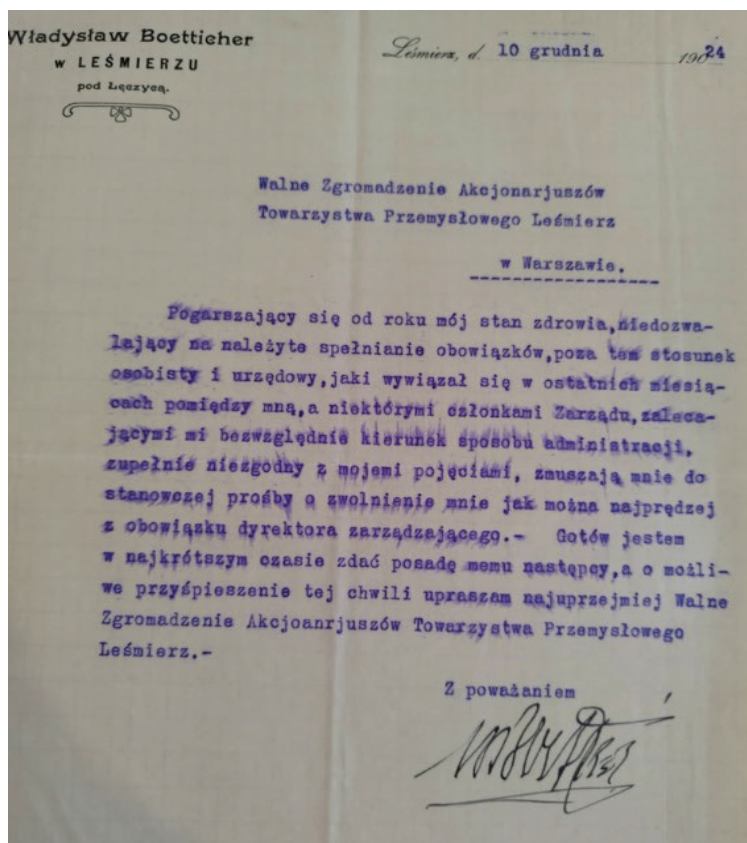
63 „Głos” 1917, R. 2, nr 37 (7 lutego), s. 2.

64 „Tygodnik Kutnowski” 1937, nr 22, s. 3, 5; A. Kozubaj, *Zarys historii 37 Łęczyckiego Pułku Piechoty im Józefa Poniatowskiego*, Warszawa 1937, s. 31.

65 Moment dekorowania został uwieczniony na filmie podczas podróży Prezydenta Ignacego Mościckiego. Film został nakręcony na zlecenie Instytutu Filmowego przy Muzeum Przemysłu i Rolnictwa, sygnatura DŻS XIXA 10a1. Źródło: Spis Filmów, Warszawa 1929, s. 27; „Głos Ewangelicki” 1930, R. 11, nr 43, s. 6; „Gazeta Cukrownicza” 1930, R. 37, t. 67, nr 44 (1670) (31 października), s. 479.

66 Odznaczony Krzyżem Walecznych nr 56729, rozkazem 2641 z kwietnia 1923 r. CAW, sygn. I.481.B.9403, s. 3.

w wypełnianiu funkcji dyrektora – o dymisję z tego stanowiska⁶⁷ (ryc. 15). Niestety, schorowany przemieszczał się jednak na wózku ręcznym po Leśmierzu, przyglądając się pracy w fabryce, w folwarku, oglądając owoce swojego życia⁶⁸. Z pewnością wiedział, że cukrownia ma problemy finansowe spowodowane relacjami z Bankiem Handlowym⁶⁹. Być może to również wpływało na jego decyzję o odejściu. Pracował dla firmy od jej założenia, będąc współwłaścicielem, zasiadając w zarządzie. Pełnił przede wszystkim obowiązki administratora, ale był też dyrektorem i wiceprezesem.

Ryc. 15. Pismo w sprawie rezygnacji ze stanowiska dyrektora „Towarzystwa Przemysłowego Leśmierz”, sygnowane przez W. Boettichera

Źródło: Archiwum Państwowe w Łęczycy.

67 Archiwum Państwowe w Płocku Oddział w Łęczycy, nr zespołu 95, „Towarzystwo Przemysłowe Leśmierz 1881–1947”, sygn. 2 b.n.

68 „Głos Ewangelicki” 1930, R. II, nr 43, s. 6.

69 „Kurjer Czerwony” 1925, R. 4, nr 33 (10 lutego), s. 2.

Władysław Boetticher zmarł 9 września 1930 r. w Leśmierzu (ryc. 16). Miał 86 lat. Nekrologi, które ukazały się w stołecznej prasie, wspominały, że zmarł człowiek, który swoją długoletnią pracą oraz zaletami charakteru i umysłu zaskarbił najwyższe uznanie, szacunek i wdzięczność. Został pochowany na cmentarzu ewangelicko-augsburskim w Łęczycy, w grobowcu rodzinnym (ryc. 17).

Ryc. 16. Nekrolog Władysława Boettichera

Źródło: „Kurjer Warszawski” 1930, R. 110, nr 279 (11 października), s. 9.

Ryc. 17. Grobowiec rodziny Boetticher

Źródło: zdjęcie własne.

Trzeba koniecznie w tym miejscu oddać głos świadkom pogrzebu, który miał charakter wyjątkowy: „Pogrzeb jego, który odbył się w niedzielę, dnia 12 października, był wielką manifestacją hołdu ze strony ludności Ziemi Łęczyckiej. W pewnych chwilach uroczystości pogrzebowych widać było także i księży katolickich, którzy chcieli dać wyraz swojej sympatii dla zmarłego i jego rodziny. [...]. Kondukt pogrzebowy otwierała Kompania Honorowa 37. Pułku Piechoty pod bronią i z orkiestrą. Za nią zaś kroczył batalion przysposobienia wojskowego, strażę ogniowe z orkiestrami, szkoły, ochronki, rozliczne stowarzyszenia i organizacje z chorągwiami, itd. Sierżant 37. Pułku niósł poduszkę z orderami. Wojskowa Warta Honorowa kroczyła przy trumnie, którą niesiono na barkach do krzyża na rozstaju w Parzycach, zwyczajem miejscowym, gdzie dopiero postawiono ją na karawan całkiem skromny, stosownie do woli zmarłego, który zastrzegł się w ostatniej woli przed zbyt kówną ostentacją. Orszak żałobny rozwinął się na drodze łęczyckiej na długości paru kilometrów. Nie można by policzyć, ile tysięcy ludzi brało udział w pogrzebie. A wskutek ciżby ludzkiej, zgola nieprzewidywanej w takich rozmiarach, pochód posuwał się nader wolno i przybył na cmentarz ewangelicki w Łęczycy już po zapadnięciu zupełnego zmroku. Na cmentarzu ostatnie uroczystości pogrzebowe odbyły się przy świetle pochodni straży ogniowych. Przy opuszczaniu ciała do grobowca kompania Pułku 37 Piechoty oddała honory wojskowe. W imieniu rządu Rzeczypospolitej zęgnął zmarłego starosta Łęczycki pan Henryk Ostaszewski, a potem były senator Kiniorski z ramienia Centralnego Towarzystwa Rolniczego, którego zmarły był członkiem honorowym, senator Ludomir Puławski imieniem Kólek Rolniczych i Związku Ziemian oraz pan Stanisław Wehr jako reprezentant miejscowego Towarzystwa Okręgowego Organizacji i Kólek Rolniczych”⁷⁰.

Podsumowanie

Niestety, pamięć o Władysławie Boetticherze nie była przez dziesiątki lat kultywowana. Postać wielkiego obywatela została zapomniana. Cukrownia swoje najlepsze lata miała za sobą. W nowej, PRL-owskiej rzeczywistości

⁷⁰ „Głos Ewangelicki” 1930, R. II, nr 43, s. 7. Władysław Boetticher był ojcem chrzestnym sztandaru 37. Pułku Piechoty ufundowanego przez ziemian łęczyckich.

oraz po zmianach, które nastąpiły po 1989 r., cukrownia miała wzloty i upadki, by w 2021 r. ostatecznie zakończyć swoją prawie dwustuletnią działalność (ryc. 18)⁷¹.

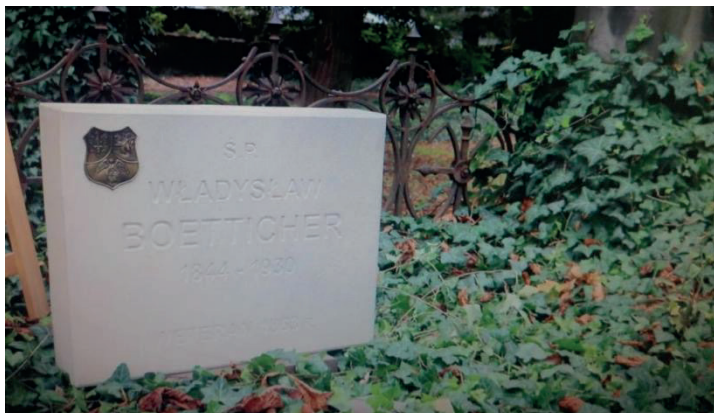

Ryc. 18. Cukrownia w Leśmierzu w 2024 r.

Źródło: zdjęcie własne.

Szukając grobu Władysława Boettichera, autor tego tekstu napotykał na duże trudności. Nie można było znaleźć grobu w najbliższym Leśmierzowi Ozorkowie. Grobowiec rodziny Boetticher w Łęczycy również nie posiadał pomnika, tablicy informującej o miejscu spoczynku Władysława. Dopiero prasa i nekrologi w niej zawarte potwierdziły, że jednak spoczywa w Łęczycy, w grobowcu rodzinnym na cmentarzu ewangelicko-augsburskim. Dzięki inicjatywie miejscowego regionalisty, p. Andrzeja Wdowiaka, postawiono w grobowcu rodziny Boetticher tablicę inskrypcyjną (ryc. 19).

⁷¹ https://ozopedia.org/index.php?title=Cukrownia_Le%C5%9Bmierz [dostęp: 25.06.2025].

Ryc. 19. Płyta nagrobna
Źródło: zdjęcie własne.

Grób został wpisany do ewidencji grobów weteranów walk o wolność i niepodległość Polski przy IPN. W 2024 r. miała miejsce uroczystość zawieszenia tablicy poświęconej Władysławowi Boetticherowi na budynku szkoły w Leśmierzu (ryc. 20)⁷².

Ryc. 20. Tablica pamięci W. Boettichera na budynku szkoły w Leśmierzu
Źródło: zdjęcie własne.

⁷² Tablica została ufundowana ze środków Urzędu Marszałkowskiego w Łodzi w ramach konkursu wygranego przez Towarzystwo „Strzelec” z Łodzi.

Dostępne materiały źródłowe nie pozwalają na pełniejsze odtworzenie osobowości Władysława Boettichera ani na dokładniejsze zrekonstruowanie jego relacji rodzinnych czy cech charakterologicznych. Brakuje podstaw, wspomnień, by dokonać pogłębionej analizy psychologicznej czy „odbrazować” jego postać, mając świadomość, że nie istnieją ludzie bez skaz lub sprzeczności. Niemniej jednak wyrażam nadzieję, że niniejszy artykuł przyczyni się do utrwalenia pamięci o jego działalności i miejscu, jakie zajął w historii.

Podziękowania

Niniejsza praca powstała dzięki nieocenionemu wsparciu Elżbiety Słabik⁷³, z którą wspólnie prowadzę badania nad losami żołnierzy powstania styczniowego. Z wyrazami wdzięczności dedykuję Jej ten artykuł.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Centralne Archiwum Wojskowe

sygn. I.48I.B.9403

73 Elżbieta Słabik – warszawianka z urodzenia, związana rodzinnie z Żychlinem. Absolwentka Wydziału Handlu Zagranicznego w Wyższej Szkole Planowania i Statystyki. Karierę zawodową rozpoczęła w centralach handlu zagranicznego, a następnie pracowała w fabryce mebli użyteczności publicznej. Prowadziła również własną galerię sztuki. Regionalistka z pasją do genealogii. Od wielu lat bada i dokumentuje dzieje rodzinne wybitnych postaci życia kulturalnego i społecznego sprzed II wojny światowej. Swoje odkrycia genealogiczne prezentuje na spotkaniach obywatelskich, wykładach okolicznościowych oraz współpracuje z mediami regionalnymi w powiecie kutnowskim i gostyńskim. Od 2019 r. jest autorką w „Kutnowskich Zeszytach Regionalnych”. Jej główną pasją jest historia XIX-wiecznego Żychlina oraz powstanie styczniowe, zwłaszcza na ziemiach łódzkiej i kaliskiej. Jest kolekcjonerką życiorysów powstańców styczniowych, a także miłośniczką historii Warszawy. Związana ze środowiskiem powstańczym, szczególnie ze Zgrupowaniem AK.

Archiwum Państwowe w Łodzi

Akta Stanu Cywilnego parafii rzymskokatolickiej p.w. Matki Bożej Bolesnej w Nieborowie, Katalog urodzenia, Zespół 1597d, akt urodzenia nr 30/1847, nr 1/1850

Archiwum Państwowe w Płocku Oddział w Łęczycy

nr zespołu 95, „Towarzystwo Przemysłowe Leśmierz 1881–1947”

Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Koninie

ASC parafii rzymskokatolickiej p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Izbicy Kujawskiej, Katalog zgony, akt zgonu nr 73/1863

Archiwum Państwowe w Warszawie

Akta Stanu Cywilnego parafii ewangelicko-augsburskiej w Warszawie, Katalog małżeństwa, Zespół 0181d, akt małżeństwa nr 124/1842
Akta Stanu Cywilnego parafii rzymskokatolickiej Warszawa Powsin, Katalog urodzenia, akt urodzenia nr 53/1844

Opracowania, artykuły historyczne

Bielecki R., *Słownik biograficzny oficerów powstania listopadowego*, t. 3, Warszawa 1998.

Buławowski W., *Księga jubileuszowa Towarzystwa Przemysłowego Leśmierz*, Leśmierz 1913.

Callier E., *Trzy ustępy z powstania polskiego 1863–1864*, Poznań 1868.

Godlewski J., *Przemysł cukrowniczy w Królestwie Polskim 1870–1914*, Białystok 2009.

Katalog wystawy rolniczo-przemysłowej w Warszawie, Warszawa 1885.

Kieniewicz S., *Dokumenty terenowych władz wojskowych powstania styczniowego 1863–1864*, Wrocław 1976.

Kieniewicz S., *Spiskowcy i partyzanci*, Warszawa 1967.

Łoza S., *Rodziny polskie pochodzenia cudzoziemskiego osiadłe w Warszawie i okolicach*, t. 1, Warszawa 1932, sw 99606.

Orłowski D., *Kajetan Słupski. Kim był naprawdę dowódca potyczki pod Mokrym z 15 października 1863 r.*, „Rocznik Wieluński” 2022, t. 22.

Samborski H., *Wspomnienia z Powstania 1863 r. i pobytu na Syberii*, Warszawa 1916.

Zieliński S., *Bitwy i potyczki 1863–1864 oraz spis alfabetyczny i chronologiczny bitew i potyczek 1863–1864*, Rapperswil 1913.
Ziemia łęczycka żołnierzom niepodległości, Łęczyca 1937.

Źródła prasowe

- „Czasopismo Rolnicze” 1922, R. I, nr 7 (28 sierpnia), s. 110.
„Gazeta Cukrownicza” 1930, R. 37, t. 67, nr 44 (1670) (31 października), s. 477–479.
„Gazeta Kaliska” 1896, R. 4, nr 30 (15 kwietnia), s. 2.
„Gazeta Kaliska” 1903, R. 11, nr 24 (24 stycznia), s. 3.
„Gazeta Kaliska” 1903, R. 11, nr 44 (13 lutego), s. 1.
„Gazeta Kaliska” 1907, R. 15, nr 55 (6 marca), s. 2.
„Gazeta Polska” 1898, R. 67, nr 108 (8 listopada), s. 2.
„Gazeta Polska” 1902, R. 71, nr 238 (1 września), s. 3.
„Gazeta Warszawska” 1872, R. 99, nr 289 (30 grudnia), s. 2.
„Głos” 1917, R. 2, nr 37 (7 lutego), s. 2.
„Głos Ewangelicki” 1930, R. 11, nr 43.
„Gospodarz” 1914, R. 14, nr 19 (1 lipca), s. 13.
„Gospodyni Miejska i Wiejska” 1914, R. 4, nr 11, s. 8.
„Kurjer Czerwony” 1925, R. 4, nr 33 (10 lutego), s. 2.
„Kurjer Polski” 1904, R. 84, nr 283 (12 października), s. 2.
„Kurjer Polski” 1909, R. 12, nr 183 (5 lipca), s. 1.
„Kurjer Poranny” 1884, nr 354 (1884), s. 9.
„Kurjer Poranny” 1930, R. 54, nr 282 (11 października), s. 5.
„Kurjer Warszawski” 1861, nr 246 (17 października), s. 5.
„Kurjer Warszawski” 1891, R. 71, nr 207 (29 lipca), s. 4.
„Kurjer Warszawski” 1893, R. 73, nr 148 (31 maja), s. 5.
„Kurjer Warszawski” 1898, R. 78, nr 158 (10 czerwca), s. 1.
„Kurjer Warszawski” 1910, R. 90, nr 121 (10 maja), s. 5.
„Kurjer Warszawski” 1912, R. 92, nr 358 (28 grudnia), s. 2.
„Kurjer Warszawski” 1930, R. 110, nr 279 (11 października), s. 9.
„Słowo” 1886, R. 5, nr 154 (15 lipca), s. 3.
„Tygodnik Kutnowski” 1920, nr 22, s. 3, 5.
„Tygodnik Rolniczy” 1875, R. 4, nr 24 (31 czerwca), s. 5.

Źródła internetowe

<https://dzienniklodzki.pl/kalendarium-lodzkie-28-maja-historia-lodz-i-wojewodztwo-lodzkie-na-kartkach-kalendarza-zdjecia/gh/c1-17581137/2> [dostęp: 26.06.2025].

https://ozopedia.org/index.php?title=Cukrownia_Le%C5%9Bmierz [dostęp: 25.06.2025].

<https://pl.wikipedia.org/wiki/> [dostęp: 26.06.2025].

https://pl.wikipedia.org/wiki/Henryk_Wilhelm_Rossmann#/media/Plik:Muzeum_Ziemi_Augustowskiej_July_2013_39.JPG [dostęp: 26.06.2025].

https://pl.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_Werner [dostęp: 26.06.2025].

<https://twojahistoria.pl/encyklopedia/leksykon-bitew/bitwa-pod-kolem-6-maja-1863/> [dostęp: 26.06.2025].

<https://www.dworparski.pl/historia-dworu-w-parskach> [dostęp: 5.07.2025].

<https://www.facebook.com/tpozorkow/albums/575590136295859> [dostęp: 26.06.2025].

UNIEJOWSKIE IMPRESJE

Impresje

Fotorelacja z realizacji inwestycji Centrum „Spycimierskie Boże Ciało”

Autorzy: Jędrzej Kałużny, Jakub Śliwiński (2021–2025)

BIULETYN UNIEJOWSKI

jest interdyscyplinarnym periodykiem, którego profil merytoryczny określa tematyka związana z regionem uniejowskim, rozumianym nie tylko w wymiarze współczesnym, ale także z uwzględnieniem historycznej roli i zasięgu oddziaływania Uniejowa, gdy był on jednym z głównych ośrodków miejskich w tej części Polski. Czasopismo adresowane jest do środowiska akademickiego oraz praktyków zaangażowanych w realizację polityki społeczno-gospodarczej na szczeblu lokalnym i regionalnym, a także do społeczności ziemi uniejowskiej. Zakres tematyczny publikowanych prac obejmuje zarówno problematykę środowiska przyrodniczego i antropogenicznego, zagadnienia rozwoju społeczno-ekonomicznego, jak i szeroko rozumiane dziedzictwo kulturowe.

BIULETYN UNIEJOWSKI jest rocznikiem zawierającym recenzowane artykuły oraz notatki i sprawozdania naukowe. Wydawane czasopismo to efekt współpracy środowisk naukowych reprezentujących różne dyscypliny, a jednocześnie forum wymiany informacji i poglądów w zakresie interdyscyplinarnej wiedzy o regionie uniejowskim.

www.biuletynuniejowski.geo.uni.lodz.pl

WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO

wydawnictwo.uni.lodz.pl

ksiegarnia@uni.lodz.pl

(42) 635 55 77

